

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

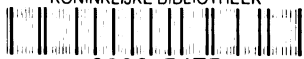
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

17
Compt. d'au... 10 Mars 1835.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0286 5175

512
D26

1888.
1497.

~~830. H. 12.~~

512
D26.

P R O E V E

KEER

BEANTWOORDING

VAN DE

V R A A G :

WAT NUT KAN DE EMPIRISCHE ALGEMEENE TAAL-
KENNIS AAN DE HOOGERE WIJSBEGEERTE
TOEBRENGEN?

DOOR

J. KINKER.

GELEZEN DEN 13^{DEN} SEPTEMBER 1830.

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

Toen ik vóór eenige jaren mijne *Inleiding eener algemeene theorie der Talen*, aan de Derde Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut aangeboden, bewerkte, had ik daarmede geen ander oogmerk dan om dat gedeelte der Wijsbegeerte, 't welk zich met de ontwikkeling der wetten van ons denkvermogen onledig houdt, op het begrip van taal, in 't algemeen, toe te pasfen. Daar de talen niets anders zijn dan de verschillende wijzen, waarop wij onze gedachten voor ons zelve en anderen zinnelijk voorstellen, en uitdrukken; spreekt het van zelve, dat de volledige kennis van het middel, 't welk wij bij deze uitwendig zinnelijke uitdrukking van iets, 't welk niet tot den uitwendigen, maar alleen tot den inwendigen zin behoort, bezigen, in dezen laatste, en wel bijzonder in de daad van het denken zelve gezocht, en, voor zoo ver dit mogelijk is, in de ontwikkeling van die onstoffelijke daad des denkens gevonden moet worden. De wetten, naar welke, en de vormen of gedaanten, waardoor en waarin wij denken, komen hier, voornamelijk, en in de eerste

A 2

plaats,

plaats, in aanmerking; en deze spoorde ik naar de, gelijk ik mij overtuigd houde, eenige, dat is, kritische wijze op, daarbij echter in het oog houdende om, zoo veel de aard der zaak dit toelaat, het denkvermogen van het kenvermogen af te zonderen, en het eerste aan eene *meer uitgebreide* en voltooide uiteenzetting en ontwikkeling te onderwerpen, dan dit in de toepassing dezer wetten enz. op de menschelijke kennis, en den aard dezer kennis noodig is. Dit *meerdere* echter, ondervond ik eene moeilijke taak te zijn; want, 1°. de neiging van dit onderzoek helt meer over naar de vraag: Wat kunnen wij weten en kennen? dan naar de opsporing der bewerktuiging van het middel, waardoor wij onze gedachten met woorden omkleeden. 2°. Dit kleed onzer gedachten is met deze laatste zoo naauw en innig verbonden, en wel door de voorstelling der verbeelding, waaraan zich de bewoording even zoo eng als aan de gedachte sluit, dat het uiterst moeilijk is, dit drieledige in elke ondeelige gedachte met die scherpte voor te stellen, welke eene wijsgeerige taalkennis, wanneer zij volledig ware, zou vereischen; 3°. is het, wel niet noodzakelijk, maar echter zeer gewoonlijk denken in woorden of teekenen, dikwijls een hinderpaal in het afscheiden van het *teeken* van de *beteekenis*; zoodat men zich dikwijls onwillekeurig door de *empirische* taalkennis laat geleiden, in het nasporen van hetgeen den grondslag dezer *empirische* en pragmatische kennis uitmaakt.

Ik wil niet ontkennen, dat ik mij in de bewerking der aan deze Klasse vroeger overgeleverde INLEIDING dikwijls betrap heb op het volgen van dien leiddraad, welke zich in alle bekende talen, bij het nadenken op het werktuigelijke in deze allen voordoe,

doet, en dikwijls eenen nieuwen arbeid aan moest vangen om aan de, in dien arbeid noodige, gedachtenleiding getrouw te blijven. En ook dan nog, zweefde mij het algemeene *mechanismus*, dat in alle talen voorzigt, voor den geest.

Sedert daarop doordenkende, kwam de vraag in mij op: of de behandeling dezer stof *à posteriori*, dat is, het opmaken van het begrip der taal in het algemeen, uit het meer bekende *mechanismus* der bestaande talen, om van daar tot de theorie der taal *à priori*, dat is, tot de noodzakelijke wetten van de daad des denkens op te klimmen, (offchoon ook geene aanspraak op eene eigenlijk gezegde wijsgeerige taalkennis kunnende maken) geene handleiding en, in eenen zekeren zin, geene pragmatifche handleiding zou kunnen opleveren, om er de wijsbegeerte der taal zelve aan te toetsen; en, schoon op zich zelve (ten aanzien van de wetten des denkvermogens) niets bewijzende, echter het hare toe te brengen, om het *à priori* gevondene te verduidelijken? Ware dit het geval, dan zou deze *empirifche* bewerking der taalkunde ook misfchien wel het hare kunnen bijdragen, om aan de hoogere wijsbegeerte zelve een steun- en rustpunt te leveren, dat, tot nog toe, aan alle wijsgeerige stelsels ontbroken heeft. Want de taal, op deze wijze, in hare aanschouwelijke bewerktuiging aan de verbeelding voorgesteld, zou aan het afgetrokken denken een *schematismus* leveren, dat aan dat afgetrokken zuivere denken, hetzelfde voordel zou kunnen bewijzen, als de aanschouwbare *lijnen, vlakken, ligchamen* en *getallen* aan de zuivere wiskunde. En al bereikte de proefneming daarvan niet al hetgeen ik mij daarbij voorftel, en viel zij ook minder

gunstig uit dan wat ik er mij van beloof; geheel nutteloos toch kon deze arbeid niet zijn: zij zou ons ten minste op den weg gebragt hebben om te zien, hoe ver de beschaafde bekende talen nog verwijderd zijn van dien trap van volmaking, welke zij, wat derzelve *mechanismus* aangaat, zouden kunnen bereiken.

Deze proefneming nu is het, welke ik, in dit onderzoek, aan de beoordeeling der Klasse onderwerp.

Zonder eenig goed vooruitzicht kan deze onderneming niet zijn: want daar de taal (*oratio*) het afgedrukte beeld der rede (*ratio*) is, voor zoo ver namelijk het stoffelijke der woorden, het onstoffelijke der gedachten *symbolisch* kan afbeelden, moet er in het *organismus*, 't welk wij behoeven om eene logische voorstelling in woorden voor te dragen, hetzelfde gevonden worden, als dat, wat er het gedachte van uitmaakt. Het komt er maar op aan, om te weten van welk eenen aard het *symbolieke* is, waardoor het *reeken* (de woorden) het *beteekende* (het gedachte) uitdrukt.

Dit, wat het *mechanismus*, dat is, het *syntactische* aangaat! Voorts komen in de beschouwing der taal, als omkleedfel en stoffelijke afbeelding der rede, ook in aanmerking diezelfde woorden; maar beschouwd, niet als deelen der rede, (*partes orationis*) en in hunne uitwendige of *symbolieke* beteekenis; maar slechts als woorden op zich zelve, en wat hunne inwendige beteekenis betreft.

Ten aanzien dezer laatste beteekenis, welke hun niet als deelen der rede, maar als woorden op zich zelve aanhangt, is het voor de taalwetenschap, en dus ook voor de wijsbegeerte der taal van belang, te weten, dat zij dikwijls tweederlei beteekenis hebben, de eene, welke men gewoon is de *eigenlijke*, de andere die men de *overdragtelijke* pleegt te noemen. Ons,

Ons, vooreerst slechts bij deze twee beschouwingen bepalende, komt het mij voor, dat, in de behandeling van dit onderwerp, het allereerst in aanmerking moet komen

HET SYNTACTISCHE GEDEELTE DER TAALKUNDE.

Wat deze zij, zien wij in de verschillende soorten van spraakkundige voorstellingen, waardoor wij een oordeel uitdrukken.

In eene volledige spraakkundige voorstelling vinden wij de drie hoofdtermen, waaruit zij bestaat, altijd in dezelfde beeldspraak van (a) *dadige persoonlijkheid*, (b) *daad* en (c) *voorwerp*, waarop zich die daad betreft, aan de verbeelding voorgesteld; en hoeveel ook al de bekende talen der wereld, onderling, in woordgronding, beheersching der werkwoorden, woordschikking enz. enz. verschillen mogen, hierin komen zij alle overeen, dat dit driedelige beeld der rede, wanneer ik mij zoo uitdrukken mag, zich volmaakt in dezelfde gedaante vertoont. Of ik bij voorbeeld, om het even in welke taal, zeg: *De boer / bouwt / een hut*, in welke voorstelling de *eerste term*, zoowel in zijne inwendige als uitwendige of symbolieke beteekenis *een persoon*, de *tweede* in zijne beide beteekenissen *eene daad*, en de *derde* even zoo, de zaak of het voorwerp, waarop die daad betrokken wordt, uitspreekt, of wel: de instortende *hut / verbrijzelt / den man*, in welke zeggingswijze de *persoon* slechts als deel der rede een derde persoon, en de *man* geen zaak maar een persoon, echter *symbolice* als voorwerp (zaak) der werking voorgesteld wordt; — in beide deze zeggingswijzen teekenen zich de drie termen der zeggingswijze even

eens

eens voor de verbeelding af, zonder dat dit echter eenige verwarring of onduidelijkheid ten aanzien der inwendige beteekenis dezer woorden, voor de verbeelding van den eenvoudigsten hoorder, te weeg brengt. De tweede term, *de daad*, door een werkwoord (*verbum*, het woord bij uitnemendheid) uitgedrukt, blijft, in zijne uitwendige of *symbolieke* beteekenis, ook dan daad, wanneer zijne eigen inwendige beteekenis niets uitdrukt, dat ons aan eene vrije handeling of zelfs maar aan eene stoffelijke werking doet denken; bij voorbeeld, in de werkwoorden: *blijven*, *rusten*, *ondervinden*, *ondergaan*, (*subire*) *zijn* enz. enz.; en wanneer ik zeg: „*De stof blijft / stof*, welke veranderingen en herscheppingen zij ook mogen ondergaan” — komt *blijven* hier in het *Syntactische mechanismus* der spraakkundige voorstelling als *daad*, en als eene *dadige betrekking* tuschen *stof* en *stof*, voor; schoon *blijven*, in zijne inwendige of louter woordelijke beteekenis, alle dadigheid uitsluit. Even zoo wordt een werkwoord *symbolieke* persoon, zoo dikwijls het in eene voorstelling de bediening van eenen *eersten term* uitoefent. In de zegging: „*Wel voorgaan / doet / wel volgen*”, wordt de *daad* WEL VOORGAAN als een persoon voorgesteld, die de daad van VOLGEN, hier als voorwerp (zaak) afgebeeld, voortbrengt. Altijd, en dit leert ons de *empirische* taalkennis, worden de drie uitgedrukte of stilzwijgend onderstelde drie termen eener voorstelling, op dezelfde wijze voor de verbeelding afgeteekend.

In de tweede afdeeling mijner *Inleiding*, gaf ik de velerlei gedaanten, waarvoor dit algemeene grondbeeld der *syntaxis* vatbaar is, op, en volgde daarin dezen leidraad, dien ons de ontwikkeling van

van de eerste en algemeene wetten van het menschelijk denkvermogen aan de hand geeft; en daarbij meende ik de gaping te ontdekken, welke KANT in die ontwikkeling onvervuld gelaten heeft, 1°. door te beweren, dat die eerste denkvetten, welke tevens de *prima stamina cognitionis humanae* zijn, slechts op de voorwerpen der uitwendige zinnen, en niet op den wil en daarvan afhankelijke vrije dadigheden van het IK, toepasselijk zijn; 2°. door hetgeen hij (en met volle regt) de algemeene stambegrippen van het denkende en kennende, (dat is van het verstand) noemt, niet verder te ontleden, dan in de twaalf opvattingen, welke zijne volledige tafel der vier kategorien oplevert, zonder zich verder te bemoeijen met de uiteenzetting der betrekkingen, en onmiddellijk daarvan afgeleide zuivere begrippen, die, te zamen met die eerste stambegrippen, het werktuigelijke van het *empirische* en zuivere denken uitmaken.

Dit laatste was zekerlijk tot zijn oogmerk, namelijk, de oordeelkundige beschouwing der zuivere theoretische rede, en hare dogmatistische strekking naar het bovennatuurkundige, niet noodig; maar in mijne pogingen, om, namelijk, de wetten der gedachten te gelijk, als wetten der taal te beschouwen, en er vooral het *mechanismus* der taal uit te verklaren, moest natuurlijk deze gaping gereedelijk in het oog vallen, en ik moest er evenzeer bij opmerken, dat de eenzijdigheid, niet der *Kritische wijsbegeerte*, maar der *Kantische* uiteenzetting dezer, naar mijn inzien, eenig mogelijke wijsbegeerte, te ongenoegzaam is, om van al de verschijnselen welke de taalkunde oplevert, rekenschap te geven. Zelfs het *loutere mechanismus* der taal, welke onmiddellijk van de verbeeldingskracht,

B

en,

en, door middel van dit vermogen der ziel, van het zuivere verstand of kenvermogen afhangt, kan er, en onder anderen ook om deze laatste reden, niet dan zeer gebrekkig door verklaard worden.

En dit, vooral, bewoog mij de taalkennis in eene omgekeerde rede te behandelen, en in plaats van de denkwetten en de daarvan afstammende eerste beteekenissen op de tweederlei beteekenissen der woorden, en hunne mechanische verbinding in eene voorstelling toe te passen; van deze laatste, zoodanig als ons de onderzinding die in alle talen aanwijst, tot de verbeeldingskracht, en van daar ook tot de wetten des verstands op te klimmen. Deze omgekeerde orde is nu wel (ik beken het) minder wijsgeerig en meer wetenschap der ervaring; maar zij kan uit den aard der zaak niet nutteloos voor de taalkunde en de hoogere wijsbegeerte zijn.

Zien wij, dienvolgende, waarheen ons deze proefneming ten aanzien van het mechanismus der taal heenleiden zal, zonder ons door de wijze, waarop ik deze stof in mijne INLEIDING behandelde, te laten voorinnemen, en zonder bevreesd te zijn, of niet mischien deze proeve ons eene andere uitkomst in het wijsgeerige mogt doen vinden.

Van voren kunnen wij reeds inzien, dat, daar elke spraakkundige voorstelling eene gedachte uitdrukt, daar, bovendien, elke volzin en redenering uit een of meer zulke voorstellingen bestaat, en eene geheele verhandeling of eenigerlei betoog, aangaande het een of ander onderwerp, niet anders dan eene aaneenschakeling van zoodanige uit een of meer voorstellingen bestaande volzinnen is; het geheele geheim van het taalkundige *mechanismus* der taal,
in

in de volledige en duidelijk voorgestelde kennis dezer voorstellingen bestaan moet.

Handelen wij dan eerst over eene spraakkundige voorstelling in het algemeen, en daarna over de verschillende soorten dezer voorstellingen, in het bijzonder.

VAN DE SPRAAKKUNDIGE VOORSTELLING IN HET ALGEMEEN.

Deze is, gelijk wij zagen, de algemeene gedaante en het driedigige stoffelijke beeld eener gedachte; en daar eene gedachte uit haren aard onstoffelijk is, het stoffelijke kleed of omkleedsel van de onstoffelijke daad der ziel, van het IK, dat denkt.

Wat dit IK, op zich zelve zij, weten wij niet, en wij kunnen het alleen door de daden die het uitoefent, het *opmerken, denken, oordeelen, besluiten, begeeren, willen* enz. kennen; en deze onstoffelijke daden, of liever wijzigingen van een en dezelfde daad (het DENKEN) worden ons dan eerst regt duidelijk, wanneer wij haar aan onze verbeelding, door het een of ander teeken, aanschouwelijk voorstellen. Doen wij nu verder niets meer, 't geen bij voorbeeld het geval is bij de doofstommen, die nog ontbloomt zijn van het vermogen om deze taal der verbeelding in zichtbare, hoorbare, of andere teekenen, voor zich en anderen kenbaar te maken; dan hebben wij slechts eene gedachte taal in het denken ontdekt, waarbij wij toch reeds mogen opmerken, dat wij tot het denken zelfs het behulp van de taal der verbeelding noodig hebben; eene rijke taal, voorzeker, zoodra zij, namelijk, door het meer of min regelmatig gebruik van duidelijk bepaalde en

vastgestelde teekenen (woorden bij voorbeeld) zich tot dien graad van onderscheiding ontwikkeld heeft, dat zij zich van de daaraan verknochte berekenissen met die gemakkelijker bedienen kan, die er noodig is om er hare gedachten onafgebroken in te laten bewegen. Dit ondervinden wij, wanneer wij door den aandrang der gedachten, als het ware, bestormd, met de meeste snelheid eene reeks van aaneengeschakelde denkbeelden doorloopen en, niettegenstaande wij ons daarbij alles duidelijk voor den geest bragten, echter al het gedachte op verre na zoo gereedelijk niet in woorden kunnen overgieten; hoezeer wij dan ook, door de *analogie*, waartoe zich de beschaafde talen verheven hebben, deze gemakkelijker, om, namelijk, zonder woorden te denken, mogten verworven hebben. Dan hoe rijk deze taal der verbeelding ook zijn moge, en hoe verre de gesproken talen nog van die volmaking verwijderd zijn, om aan haren onuitputtelijken rijkdom en scherpte van uitdrukking te beantwoorden; zeker is het nogtans dat het alleen door de gevestigdheid en regelmaat der laatste is, dat wij de gesproken taal, en met haar de taal der verbeelding, waarvan zij onmiddellijk afstamt, tot het voorwerp onzer empirische nasporingen kunnen maken.

Zonder te willen onderzoeken, in hoe verre eene louter *mimische* taal (eene taal voor de oogen) dezelfde of eene meerdere gevestigdheid zou kunnen verkrijgen, om er algemeene taalregelen van te kunnen aftrekken; is het zeker, dat er voor ons geen ander voorwerp bestaat, waarop wij onze onderzoekende aandacht en waarnemingen kunnen richten en vestigen, dan de gesproken taal. Deze is voor ons genoegzaam het eenigste veld der ervaring,

ring, waarin wij de spraakwetten, waarnaar zij zich in de onderscheiden tongvallen vestigden, kunnen opsporen; en in dit in de ervaring gegeven veld is er niets, dat, in het *mechanismus* aller tongvallen, zich met zoo veel algemeenheid en noodzakelijkheid aan onze waarneming voordoet, dan het syntactische beeld eener spraakkundige voorstelling, door de beoefenaars der algemeene taalkunde nog te weinig doorgrond, en te oppervlakkig behandeld, om geene geheel nieuwe en opzettelijke beschouwing te behoeven.

Opmerkelijk is reeds het voor de verbeelding aanschouwelijke, en echter aan den inwendigen zin, de innigste menschelijke bewustheid, ontleende beeld van *persoonlijkheid* en *daad* in den *eersten* en *tweeden* term, betrekkelijk gemaakt op het *voorwerp* der daad, 't welk den *derden* term uitmaakt, wanneer, namelijk, dat voorwerp niet in de daad zelve besloten is. Geene spraakkundige voorstelling, van welk eenen aard ook, (en van hoe velerlei aard zij zijn, zullen wij naderhand zien) of wij vinden er deze zelfde onveranderlijke beeldspraak in. Ook in de voorstelling eener gedachte, welke over geheel stoffelijke voorwerpen loopt, waarin noch aan *persoonlijkheid* noch aan *daad* gedacht kan worden, (bij voorbeeld: „De wind / beweegt / de takken,”) stelt zich de verbeelding eenen handelenden persoon voor, die iets verrigt; en dit denkbeeld van *persoon*, van een hij of zij, die iets doet, is zoo geheel en al in het wezen der taal ingeweven, dat de zelfstandige naamwoorden, ook dan wanneer zij niets dan *zaken*, *hoedanigheden*, *afgetrokken denkbeelden*, *onbezielde zelfstandigheden*, en wat niet al uitdrukken, en ook als zoodanig aan de

verbeelding voorstellen, in de talen, welke slechts twee geslachten hebben, *een' man* of *eene vrouw* vertoonen, al naar dat hunne beteekenis of vorming meer naar het begrip van *dadigheid* of *lijdelijkheid* overhelt; terwijl zij zich in die talen, waarin het geslachtelooze opgenomen is, niettemin, als personen, schoon slechts als geslachtelooze derde personen, voordoen.

Van waar dit telkens wederkeerende, deze zoo als het schijnt *algemeene*, en onveranderlijk noodzakelijke beeldspraak in alle talen, in den *eersten* term van persoon, ook als er geen persoon — in den tweeden van *daad*, ook als er geen *daad* — en in den derden van *voorwerp*, ook als het geen *voorwerp* maar *persoon* is, waarvan iets gezegd of ontkend wordt?

Deze vraag is, dus voorgesteld, geheel taalkundig: want zij schijnt slechts een antwoord te verlangen, strekkende, om ons de reden op te geven van het algemeenste en belangrijkste verschijnsel, waarop het geheele werktuigelijke der talen berust; maar bij de natuurlijkste, en zoo ik vertrouw eenigste genoegdoende beantwoording en oplossing van dit vraagstuk, zal men zich kunnen overtuigen, dat zij verder gaat, en eenen beslissenden stap in het veel omvattende veld der bespiegelende wijsbegeerte doet, ja, mischien, wel den allereersten stap, welke er uit de ervaring, in de *transcendentale* redekunde behoort gedaan te worden, en die, terwijl zij ons, aan de eene zijde, den aard en het eigendommelijke van het aanschouwelijke omkleedsel der menschelijke verstandelijke vermogens doet kennen, ons ook tevens, aan de andere zijde, een' blik doet slaan op datgene, waarvan de taal slechts het werktuig is.

Dit

Dit beeldsprakige, 't welk het geheele wezen der taal uitmaakt, en zonder hetwelke wij ons zelfs geen taal kunnen denken, brengt ons zeker niet onmiddellijk op het zuivere denkvermogen, dat is, op het denkvermogen, of het verstand, zoo als wij ons dit, als afgetrokken van de verbeeldingskracht kunnen voorstellen, maar veeleer op dit laatstgenoemde vermogen der ziel, waardoor wij ons alle indrukken, zoowel die van den inwendigen zin, als van de uitwendige zintuigen, overeenkomstig beider gevoelszintuigen, voorstellen. De drie termen der spraakkundige voorstelling zijn zulk een aan deze vereenigde zinnelijkheid ontleend beeld, en de woorden of andere teekenen zijn in hunne beiderlei beteekenissen (maar vooral in hunne *symbolische* beteekenis van *deelen der rede*) slechts de hoorbare of zichtbare middelen, waardoor wij ons die beeldspraak voor den geest brengen: want het afgetrokken denken is geen beeld, maar een louter onstoffelijke daad der ziel, welke door de verbeelding wel verzinne-lijkt kan worden, maar uit haren aard, als daad der ziel namelijk, geheel geestig is. De eenig mogelijke beantwoording der opgeworpen vraag brengt de taal derhalve niet in onmiddellijke aanraking met de zuivere wetten des verstands, maar met de verbeelding; en het beeld der drieledige voorstelling, (*werker, daad en gewerkte* of *bewerkte*) ook zonder woorden voorgesteld, is niet anders dan het ligchaam eener gedachte; maar, echter, een beeld of ligchaam, dat, gelijk van zelfs spreekt, door de afgetrokken daad van het *denkbeeld* beziel is. Ware het anders, dan zouden noch de spraakkundige voorstelling, noch het beeld dat er door uitgedrukt wordt, door het opvattende (begrijpende) verstand opge-

nomen kunnen worden, even weinig als de REDE het onder de eerste stambegrippen als algemeene kennisnemingen (notiones) zou kunnen rangschikken. — Hierdoor is nu wel de geldigheid van deze eenig mogelijke verstandelijke beantwoording boven allen twijfel gesteld; maar mischien nog niet duidelijk genoeg voorgedragen en verklaard, om tot de innige bewustheid, als in het denken zelf gegeven, door te dringen. Want even zoo moeilijk als het is, om ons denkende wezen op de wijze, waarop het denkt te betrappen (men veroorlove mij deze gemeenzame uitdrukking), even zoo moeilijk is het, de gedurende ons leven bijna onafgebroken DAAD van denken, welke wij als werktuigelijk verrigten, en welke tevens VOOR ONS het eenigste is, wat wij van het denkende wezen weten en kennen, in zijne grondeigenschappen te ontleden. Het geleidelijke nazinnen, niet zoo zeer op het *vermogen* als op de *daad* van denken, kan het gezegde alleen verduidelijken. Wanneer wij spreken, of in woorden denken, en hetgeen wij dus denken begrijpen, dan gaan wij (dit leert ons de ervaring) met de werkzaamheid onzer ziel verder dan de voorstelling, dat is het *beeld*, waarin wij ons de gedachte voorstellen. Wanneer wij, bij voorbeeld, zeggen: „De *donder* / *verschrikt* den *wandelaar*” / dan stelt deze zeggings zich aan de verbeelding voor, 1°. als een symbolieken persoon, die iets verrigt; maar deze lost zich zoo onmiddellijk en plotseling in de gedachte op, dat wij nauwelijks aan een persoon denken; en, niettegenstaande dit teeken eener persoonlijkheid, aan een natuurverschijnsel denken, dat met het begrip van een' persoon niets gemeens heeft. 2°. Denken wij even weinig aan de *daad* van *verschrikken*, als daad, dat

dat is, als vrije handeling van den donder, en 3°. schoon, in den *derden* term „*wandelaar*” geen *symbolieken persoon*, maar een symboliek *voorwerp* (zaak) waarop de daad uitgeoefend wordt, afgebeeld wordt, denken wij echter aan geen zaak, maar aan een persoon; en wij weten zeer wel, dat deze figuurlijke zeggings (want alles is figuurlijk in de taal) eene eigenlijke beteekenis heeft. In de snelheid der denking blijven wij zelfs geen oogwenk bij het beeld staan, en het is alleen, wanneer wij er op nadenken, dat wij overtuigd zijn, dat wij deze taalkundige afteekening noodig hadden, om het afgeteekende taalkundig uit te drukken.

Hoe gemeenzamer de inhoud der voorstelling is, des te ongevoeliger verrigten wij de ontbinding en oplossing dezer beelddsprakige zeggings in hetgeen er het eigenaardige gedachte in is; en loopt het bovendien, gelijk in het opgegeven voorbeeld, over iets, dat vanzelf onder de uiterlijke zintuigen valt, dan lost zich dit algemeen spraakkundig beelddsprakige, 't welk uit zijnen aard van den inwendigen zin afgeleid is, in een aanschouwelijk beeld voor den uitwendigen zin op. In elke aldus voorgestelde gedachte onderscheiden wij dus noodwendig het *gedachte*, op zich zelve, van den algemeenen taalkundigen vorm, waarin het opgenomen wordt. Alleen dan, wanneer het louter gedachte der gedachte eenzelvig met het driedigende beeld der spraakkundige voorstelling is, is deze onderscheiding = 0; en de algemeene taal der verbeelding, dat is, de beelddsprakige taal, waarvan men gebruik maakt, wanneer men zonder behulp van woorden denkt, verschilt in niets van het louter gedachte eener gedachte; 't geen plaats heeft telkens, wanneer de *eerste term* eener voorstelling waarlijk *persoon*, de *tweede*

C

waar-

waarlijk *daad*, en de *derde* even zoo *voorwerp* der daad is: en, in dat geval, zijn dan ook de woorden, waardoor de gedachte uitgedrukt wordt, in derzelve tweederlei beteekenissen, eenzelvig; of, om naauwkeuriger te spreken, de beiderlei beteekenissen, welke de woorden aanhangen, eerstelijk, als op zich zelve genomen, en ten tweede, in hunne hoedanigheid van deelen der rede, smelten, als het ware, in een; in deze zeggung, bij voorbeeld: „*De mensch bepeinst het heelal.*”

In geen geval, echter, wijkt het drieledige beeld eener gedachte, of de geuite voorstelling meer af, van het louter gedachte, dat er den onstoffelijken inhoud van uitmaakt, dan wanneer zich het denkvermogen met de ontwikkeling van wijsgeerige bespiegelingen, en de eerste gronden onzer kennis bezig houdt. — Aangenomen, dat men wel zonder woorden, maar niet zonder de algemeene taal der verbeelding, die alles *personificeert*, denken kan, ('t geen uit al het gezegde boven allen twijfel schijnt gesteld te zijn) moet men ook van voren reeds inzien, dat de afgetrokken eerste bestanddeelen onzer kennis, zoowel in de rede-, natuur- en zielkunde, als in het oorspronkelijke regt en de zedekunde, en zoo ook de eerste grondwaarheden, louter wetenschappelijke beginselen, en wat daarmede zamenhangt, in hunne duiding wel op den grootsten afstand geplaatst zijn van het verzinnelijkte beeld van *werker, daad*, en gewrocht of bewerkte *zaak*; en dat dus ook, *en* de opvatting van het gedachte in het afteekenende beeld, *en* de oplossing van het laatste in het eerste, minder gereedelijk en, zoo als ik boven zeide, ook minder ongevoelig, en niet zoo werktuigelijk kan plaats hebben. En van daar, voorzeker, de inspanning, welke er vereischt wordt in de behandeling, en het met scherpte begrijpen en op-

opvatten dezer onderwerpen; ook dan, wanneer men de moeilijkheid, die er uit de armoede der rijkste talen, in dat opzigt, en uit de gelijknamigheid (homonymie) der teekenen, waardoor de verschillende zaken voorgesteld worden, voortspruit, overwonnen mogt hebben: want ook de gedachte taal der verbeelding, met haren oneindigen rijkdom in teekenen (maar die echter allen in eene twee- of drieledige voorstelling moeten opgenomen worden) schoon zij ook in zich zelve niet te kort moge schieten, blijft, zelfs voor den scherpzinnigsten denker, een nog altijd moeilijk te behandelen werktuig; en ook daarin slagende, blijft er eene tweede moeilijkheid voor hem over, om het door de verbeelding aanschouwelijke in de woordentaal te vertolken. En het *verbaque praevisam rem non invita sequentur*, gaat in afgetrokken redeneringen niet zoo zeker als in de Dichtkunst door.

De Wiskunde, welke dit met de Wijsbegeerte gemeen heeft, dat zij eene wetenschap *à priori* is, op zuivere aanschouwing gegrond is, afgetrokken begrippen behandelt, en dus evenzeer als de laatste boven de ervaring reikt, heeft boven de Wijsbegeerte dit voorregt, dat zij hare zuivere begrippen van hoegrootheden en hoeveelheden door lijnen, vlakken, lichamen, getallen, enz. in een daaraan voegende taal en formules construeeren kan, daardoor het bewezene aanschouwelijk maakt en tot de hoogste haarblijkelijkheid verheft; en dus de bestaande talen niet verder behoeft, dan om het gevondene naar de algemeenst bekende logische redeformen, en bevattelijk voor het gewone menschenverstand te rangschikken. De Wijsbegeerte, integendeel, mist eene haar bijzonder eigene taal; en welke der bekende talen zij ook bezige, om er hare architectonische wetenschap in voor te dragen, in alle deze mist zij de steun

L KL

eener eigen wijsgeerige taal; en waar zij ook in het rijk der *stoffelijke* of *zedelijke* natuur, of in dat der *schoonheid*, eene geheele of gedeeltelijke voltooiing van haar gebouw tot stand moge gebragt hebben; ja, moge hij, die het tot stand brengt, zich van den gelukten uitslag even verzekerd houden als de wiskundige in de volledige oplossing van een gegeven vraagstuk; hij mist, desnietteenstaande, het onbedriegelijk middel, om er elken denker met hetzelfde vertrouwen in te doen berusten.

Zekerlijk zou dit het geval niet zijn, wanneer er voor hem eene taal bestond, even geschikt voor eene veilige bewaarplaats eener gevondene waarheid als die, welke den wiskundigen wetenschappen ten deel viel.

Is dit mogelijk?

Ik zal het niet beslissen, en ben verre van er uitspraak over te willen doen; maar de vraag: of niet de wijsgeerige taalkunde, door de gronden van de algemeene taal der verbeelding, die in al de overige voorziet, een' eersten stap tot het verkrijgen van zulk eene taal zou mogen opleveren? heb ik belangrijk genoeg gevonden, om te beproeven, in hoe verre de ontwikkeling van het *mechanismus* dier taal, dat in het *syntactische* gedeelte aller bekende talen niet als iets toevalligs, maar, als in derzelver wezen gegrond, aanwezig, en, voor zoo verre het zich daarin vestigde, zeer aanschouwelijk voorhanden is, tot een leidraad zou kunnen strekken, om er toe te geraken.

In de verschillende wijzen, waarop het beeld eener voorstelling een bevestigend, of ontkennend oordeel kan uitdrukken, (en vele, zoo niet al deze wijzen, vinden wij ook in de gesproken talen) moeten wij dan, niet alleen de wetten des verstands, maar ook tevens
de

de wetten der verbeeldingskracht, door het geven eener aanschouwelijke gedaante aan elke gedachte, aantreffen, en wel inzonderheid in het voorstellen van de velerlei symbolieke persoons- en daadverbeeldingen, naar welke wij onze gedachten verstaanbaar voor ons zelve en anderen afteekenen; en gevolgelyk ook de onderscheiden *derde termen*, die het voorwerp eener daad uitdrukken.

En dit brengt ons tot het tweede punt onzer beschouwing, waarin gehandeld zal moeten worden

OVER DE VERSCHILLENDE SOORTEN DER SPRAAKKUNDIGE
VOORSTELLINGEN.

Slaan wij voorloopig nog eens het oog op de spraakkundige voorstelling, in 't algemeen.

Dat er buiten zulk eene beeldsprakige afteekening onzer gedachten van symbolieke *persoon* en *daad*, om het even of er een eigenlijke *persoon* of *daad* bij gedacht wordt, geene taal bestaat, is door de ondervinding vrij uitgemaakt: dit *mechanismus* is in allen hetzelfde, hoeveel zij, voor het overige, van elkander verschillen mogen.

Eene andere vraag zou het zijn: — is er geen ander *mechanismus* voor de menschelijke taal mogelijk?

Ware dit laatste boven alle bedenking gesteld, dan zou er veel voor de algemeene taalkunde, maar nog meer voor de wijsbegeerte zelve gewonnen zijn.

Is hetgeen ik boven als zeker aannam, namelijk, dat dit beeld der spraakkundige voorstelling naar de wet der verbeeldingskracht in het denken heenwijst, uit het boven gezegde reeds ten volle uitgemaakt; (want indien het waar is, dat wij niet anders dan in

zulke voorstellingen onze gedachten omkleeden kunnen, en elke gedachte eerst daardoor opgevat en bepaald wordt, 't welk zeker niets anders dan het werk der gedaantengevende verbeelding is), dan spreekt het tevens van zelve, dat ook de talen, om verstaanbaar te zijn, *het gedachte* op eene daarmede overeenkomstige wijze moeten overdragen.

Maar wat hebben wij voor die uitspraak anders dan de ondervinding; 't is waar, van alle eeuwen, volken en tongen? Maar de ervaring, hoe schijnbaar algemeen, en hoe wijd ook uitgebreid, leert ons wel wat is, en wat tot nog toe was, maar niet wat noodzakelijk zoo zijn moet. Dat de talen in meest alles, behalve in deze zoo algemeene bewerktuiging, verschillen (en bij de verschillende soorten van spraakkundige voorstellingen zullen wij hierin nog meer bevestigd worden), verheft deze stelling wel tot eenen zeer hoogen graad van waarschijnlijkheid, maar *apodictische* zekerheid zal er altijd aan ontbreken, wanneer wij ons niet overtuigen kunnen, dat het uitbrengen van onze gedachten op eene andere wijze onmogelijk is.

Zulk eene *apodictische* zekerheid geloof ik niet, dat immer gegeven zal kunnen worden, en wel voornamelijk daarom, omdat, schoon het ook al bewezen mogt kunnen worden, dat wij de spraakkundige voorstelling behoeven, om eene gedachte op eene duidelijk bepaalde wijze uit te brengen, daaruit nog niet volgen zou, dat wij twee, en, in de meeste gevallen, drie termen eener voorstelling in het denken volstrekt noodig hebben. Dit slechts zouden wij er kunnen bijvoegen, dat er geene de minste reden bestaat, waarom men geene andere gedachten-uiting in de talen zouden kunnen vinden, wanneer de spraakkundige voorstelling ons niet onmiddellijk, en door eene wet der verbeelding, gegeven was. Ne-

Nemen wij het derhalve, al was het slechts als hypothese, aan, dat (de uitzonderingen, waarover wij nader afzonderlijk moeten handelen daargelaten) deze twee of drie termen de noodzakelijke afbeeldende verzinnelijking aller *bepaalde* denking uitmaken, en wel zoodanig als wij die in de talen aantreffen; dan zullen wij tevens moeten aannemen, dat de verschillende soorten dezer drieledige spraakkundige voorstellingen, op eene met even zoo vele vormen des denkens overeenstemmende wijze, de noodzakelijke wetten zullen afbeelden, volgens welke wij genoodzaakt zijn, onze gedachten te leiden, zoowel aangaande de voorwerpen der uitwendige zintuigen, als die van den inwendigen zin, dat is, aangaande de dadigheden van het ik; schoon het, des niettemin, wel mogelijk zou kunnen zijn, dat er nog andere soorten van zinsafbeeldingen in de taal der verbeelding bestonden, dan die, welke wij in de taalkundige verschijnselen naar den leidraad der algemeene *syntaxis* aantreffen. In mijne INLEIDING zagen wij, dat er in de gesproken talen, onder anderen, werkwoorden voor eerste grondbeteekenissen ontbreken, die, omdat zij ontbreken, niet anders dan door omschrijvingen, en om die reden, niet anders dan gebrekkig, en niet met de noodige scherpte, in het beeld der gedachten kunnen voorgesteld en uitgedrukt worden; vooral, om dat het werkwoord, dat is, de *symbolieke* daad, ontbrekende, tevens de eerste en derde term der voorstelling, in hunne betrekking tot die daad, in de afbeelding gemist worden.

Zien wij echter in hoeverre de verschillende soorten van werkwoorden, die ons de bijzondere talen en spraakkunsten aanbieden, ons tot de kennis der verschillende soorten van spraakkundige voorstellingen opleiden kunnen.

Voor-

Vooraf kunnen wij dit als zeker aannemen, dat dewijl de verschillende soorten van werkwoorden, een *agere*, dat is vrijhandelen, afteekenen, het verschil dezer soorten overeen zal moeten stemmen met de onderscheiden wijzen, waarop wij dit vrije bandelen denken; en dat dus de hoofdsoorten der werkwoorden in hunne vormelijke beteekenis, zoo niet alle, ten minste de meeste der grondbeteekenissen, door middel van welke wij *denken* en *willen*, zullen aanwijzen; maar ook, dat wij daardoor tevens zullen opmerken, hoe deze verschillende dadigheden der ziel eene eigendommelijke geschiktheid bezitten, om ook dat uit te drukken, wat, zonder eigen^hdadigheid te zijn, door de verbeelding echter als eigen^hdadigheid voorgesteld wordt. Daartoe nu zullen wij aan de verschillende soorten van werkwoorden genoeg hebben, zonder ons met die der andere rededeelen bezig te houden: want dewijl in elke spraakkundige voorstelling elke *eerste term* de *werker*, en elke *derde term*, waar die uitgedrukt wordt, het *ge- of bewerkte* metterdaad aanduidt, spreekt het vanzelf, dat, bij voorbeeld, in de *voorstelling* „de zee / geefelt / het strand” / de zee de geefelende persoon, en het *strand* het gegeefelde voorwerp voorstelt; en zulks evenzoo, in alle zeggingen, waarin deze drie hoofdtermen voorkomen, de *symbolieke* beteekenissen der drie rededeelen door den middelterm bepaald zullen worden. Door de hoofdsoorten der werkwoorden, zijn ons derhalve ook de hoofdsoorten der voorstellingen, en met deze de volledige afbeelding van het daarmede omkleede oordeel gegeven; en wat er, voor de ervaringskennis van ons denk- en kenvermogen, verder in gelegen mogt zijn, zal ons dit onderzoek nader kunnen aanwijzen. Her-

in-

inneren wij ons slechts dat de orde, welke wij hier volgen moeten, de omgekeerde orde is van die, welke ik in mijne INLEIDING tot de taalwetenschap in acht nam. In deze laatste, namelijk, paste ik de wijsgeerig ontwikkelde grondbeteekenissen op de teekenen der taal toe, en zulks in hunne tweederlei bedieningen, te weten, van woorden, op zich zelve genomen, en als deelen der rede, en dus ook op het geheele *mechanismus* der taal; hier, integendeel, moeten wij in dit *mechanismus* de grondbeteekenissen opsporen.

Beginnen wij derhalve met de soorten van werkwoorden, in de talen voorkomende, aan dit onderzoek te onderwerpen, zonder ons door eenig taalfstelsel *à priori* te doen geleiden.

Schoon het getal van de inwendige beteekenissen der werkwoorden eenige duizenden zou belooopen, zijn er van dezelve echter maar zeer weinige soorten in de bijzondere spraakkunsten aangenomen. De hoofdsoorten worden meestal verdeeld in *bedrijvende*, *lijdelijke* en *onzijdige* werkwoorden. Onder deze laatste neemt men dan ook de zoogenaamde zelfstandige werkwoorden op, om ze van diegenen, die eene hoedanigheid inhouden, en daarom *verba adjectiva* genoemd worden, te onderscheiden. Doch in dat geval ziet men meer op de inwendige beteekenis dier werkwoorden, dan op de beteekenis, die zij als rededeel bezitten, om welke laatste het voor het *mechanismus* der taal voornamelijk te doen is; terwijl daarbij de inwendige beteekenis slechts in zoover te pas komt, als deze laatste het hare toebrengt, om het werkwoord een *verbum activum*, *passivum*, of *neutrum* te doen zijn; en niet verder. Als rededeelen, drukken zij allen, om het even welke hunne inwen-

D

dige

dige beteekenis zij, eene handeling uit; maar het hangt van de soort der inwendige beteekenis af, of deze *symbolieke* handeling *transitief*, *intransitief* of *lijdelijk* zal zijn.

Laat de zin van het werkwoord toe, dat de daad van den werker op een voorwerp, of persoon als voorwerp beschouwd, overgaat, en, zulks, zoodanig, dat de derde term er in voorkomt, of als het *gewerkte*, of als het *bewerkte* van den *werker*, dan noemt men het een *verbum actiyum*; bij voorbeeld, in: „*mijn broeder schrijft een' brief*,” en „*die schoen kwetst mijn' voet*,” worden *schrijven* en *kwetsen* twee bedrijvende werkwoorden genoemd: want *brief* is een *gewerkte*, *voet* een *bewerkte*. Beide deze soorten van bedrijvende werkwoorden hebben hunne tegenovergestelde lijdelijke werkwoorden; en die, welke in deze twee beteekenissen van *werken* en *bewerken* noch bedrijvend, noch lijdend zijn, worden door de spraakkunstenars gewoonlijk onder de onzijdigen gerangschikt: want, wat de wederkeerige, en op den werker terugkeerende werkwoorden aangaat; deze verschillen van de reeds genoemde twee soorten van bedrijvende werkwoorden, wat hunne duiding of als *woord*, of als *reddeest* aangaat, in geenen opzichte: want of ik zeg: „*ik bedrieg mij*”, waarin de *werker* en het *bewerkte* hetzelfde is, schoon de *eerste term* als *onderwerp*, de *derde* als *voorwerp* der zeggung voorkomt; bedriegen is er even bedrijvend in als in, „*hij bedriegt zijnen vriend*”. Van de zoogenaamde onpersoonlijke werkwoorden kan men, te dezen aanzien, hetzelfde zeggen; de onbepaaldheid van den werker in: „*het sneeuwt*”, bij voorbeeld, verandert niets aan de in- of uitwendige beteekenis van het werkwoord *sneeuwen*. De *verba deponentia* in 't Latijn, of

of de *media* in 't Grieksch, verschillen in hunne verbuigingen; maar veranderen niets aangaande het *in-* of *uitwendigs* hunner beteekenis, waarop het in de algemeene taalkunde alleen aankomt. Al wat slechts van het gebruik (willekeurig of niet) afhangt, is zeer belangrijk, of kan het ten minste zijn, voor de bijzondere taalkunde; maar voor de begronding van de beiderlei beteekenissen der rede-deelen, kan het niet dan een zeer ondergeschikt nut hebben; terwijl het, bovendien, aan de opsporing van de verschillende soorten van werkwoorden, welke in de bijzondere spraakkunsten niet dan zeer onvolledig ontwikkeld zijn, meer nadeel dan voordeel kan toebrengen.

Ondertusfchen zijn deze belangrijke deelen der rede niet dan zeer onvolledig in de talen onderscheiden, en ook door hen, die zich met de empirische algemeene taalkennis afgaven, alleronnaauwkeurigt gerangschikt; waarvan de reden misfchien wel hierin gezocht moet worden, dat, fchoon de werkwoorden in de talen eene be- diening uitoefenen, die hun gedeeltelijk door den eerften term, ge- deeltelijk door den derden aangewezen wordt, zij echter, in het algemeen genomen, slechts de daad van eenen perfoon voorstellen, en afbeelden, en geenszins eene werking van eenen onbezielden werker: 't is altijd, om het even, welke de inwendige beteekenis van het werkwoord zijn moge, een perfoon die handelt of lijdt, en geen zaak, die iets uitwerkt of ondergaat. De zin der woorden moge voorwerpeijk zijn, de symbolieke vorm der zeggung, dat is, de beeldfpraak der gedachte, is altijd onderwerpeijk; en dit taal- verfchijnsel is des te opmerkelyker, als wij er tegelyk bij moeten aannemen, dat, fchoon het werkwoord, gelyk wij zeiden, dit rede-

deel als *daad* (een onstoffelijk *doen*) aan de verbeelding voorstelt, de soorten der werkwoorden, echter, van de voorwerpelijke grondbetekenissen afgeleid zijn. De tweederlei *verba activa*, bij voorbeeld, geven aan de *daad*, die er door afgeteekend wordt, de wijziging van een stoffelijk, dat is, voorwerpelijk *doen*. In het eerste voorbeeld: „*Mijn broeder schrijft een' brief*,” staat de *eerste term* tot den *tweeden* als *oorzaak tot gewrocht*, en *schrijven* is er in afgebeeld als het *causale* verband tuschen 1 en 2; *schrijven* is hier een *voortbrengen*, niet een *bewerken*. In „*de schoen kwets mijn' voet*” daarentegen, staat de *eerste term* (*schoen*) tot *voet*, den *derden term*, als een *kracht- of invloed uitoefenende* tot een *invloed of bewerking ondergaande*; en *kwetsen* is er in afgebeeld niet als een *voortbrengen*, een *veroorzaken*, maar als een *bewerken*.

Welke reden is er te geven, van dit zamentreffen of liever vermengen van twee beteekenissen, welke zoo ver van elkander in betekenis verwijderd zijn, als zedelijke, dat is vrije daad, van stoffelijke werking, in deze beide *verba activa*?

Men zal, en naar waarheid, kunnen zeggen, dat deze, even als andere spraakkundige voorstellingen, en dus ook de werkwoorden, die er de middeltermen van uitmaken, slechts beeldsprakige uitdrukkingen zijnde, aan de inwendige betekenis der woorden niets ontnemen; even weinig als eenig ander teeken of beeld aan het afgebeelde, waarop het voor de gedachte alleen aankomt, iets het allerminste verandert; dat voorts, in de talen, de beeldspraak der werkwoorden, en der andere rededeelen, aan de gedachten, welke zij afteekenen, genoeg voldoen, indien dit zamentreffen of vermengen van twee verschillende symbolieke beteekenissen, zich alleen

leen bepaalt tot het werktuigelijke der taal, zonder daarbij het dubbelzinnige der teekenen aan het beteekende mede te deelen.

Van dit laatste mag men zich vrij zeker houden, wanneer de alzoo afgebeelde gedachte over dagelijksche, of weinig afgetrokken voorwerpen, of onderwerpen loopt: de ondervinding leert ons dan, dat men, bij voorbeeld, de kwetsende schoen niet voor een' eigenlijken persoon, niet het *kwetsen* voor eene vrije daad zal houden, en zoo zal men zich ook niet bedriegen in de meening van den spreker, wanneer men zegt: „*Dit schamper verwijt doorboort hem de ziel*”, waar de zegging, bovendien, nog figuurlijk is. *Verwijt* als persoon, en *doorboren* als een stoffelijk *bewerken* voorgesteld, zal, hoe contrasterend ook, geene duisterheid of dubbelzinnigheid te weeg brengen. Maar zal men hier even zeker van zijn, als men zich, zonder den aard van het spraakkundig, dat is, afbeeldend, *mechanismus* grondig en met scherpte te kennen, in het rijk der afgetrokken bespiegelingen waagt, gelijk ik dit, aan het einde van dit onderzoek, onder onze aandacht zal brengen?

Dan — wat hier ook de uitslag van zijn moge; de voorgestelde vraag is er niet mede beantwoord: want wij willen hier niet weten, wat voor- of nadeel de beeldspraak der voorstellingen kan te weeg brengen; maar wat de reden is, dat de taal der verbeelding, die in alle talen voorzigt, aan het rededeel, dat wij werkwoord noemen, in zijne algemeene duiding een onderwerpe-lijk handelen, en in zijne hoedanigheid van *verbum activum*, bij voorbeeld, een voorwerpelijk *werken* of *bewerken* hecht.

IN MIJNE INLEIDING EENER ALGEMEENE THEORIE DER TALEN

kwam deze vraag niet voór. In de toepassing der eerste denkvormen en grondbeteekenissen op de talen, dat is, op die zamenstellingen der teekenen en werktuigen der gedachten, welke wij talen noemen, was het genoeg te doen zien, dat wij die eerste of grondbeteekenissen in die teekenen hervinden, zoowel in hunne eigen of inwendige, als in hunne uitwendige of symbolieke en werktuigelijke zinduidingen. Hier, waar wij van de teekenen tot de beteekenissen opklimmen, moeten wij ons meer opzettelijk met het bewerkteugde en bewerkteugende der incengrijpende beteekenissen bezig houden, en dan doet de hierboven opgegeven vraag zich in de gekozen gedachteleiding van zelve op.

De beantwoording is echter moeilijk; en die moeilijkheid spruit mischien wel daaruit voort, dat de wijsgeeren zich met dat vermogen der ziel, 't welk wij de verbeeldingskracht noemen, het minst van alle bezig gehouden hebben, en in de wijsgeerige taalkunde hebben wij er meer mede noodig, dan mischien met eenige andere zielskracht: want de taal spreekt niet onmiddelijk tot het verstand en de rede, maar zij doet dit, door middel van dit afbeeldende opvatten van ons denkvermogen, 't welk zelve eene taal is.

Dit laatste zal ons waarschijnlijk op den weg brengen: want is de verbeeldingskracht, in hetgeen wij denken, eene taal, maar eene taal zonder hoorbare, maar echter met daarmede overeenkomstige voorstelbare teekenen; dan kan het niet wel anders, of wij moeten in het *mechanismus* der talen, en dus ook in het beeldvormige der rededeelen, waarvan de werkwoorden het voornaamste moeten bevatten, de wetten der verbeeldingskracht kunnen ontdekken; indien wij slechts zorg dragen, het willekeurige, en louter *con-*
ven-

ventioneele, dat er in de talen voorkomt, met de meeste scherpte af te zonderen van hetgeen er noodzakelijk en onmisbaar in is. Maar nu zien wij, dat in de ons bekende talen, hoe verschillend anders ook in de meeste zaken, die met de spraakkundige voorstelling niet onmiddellijk verbonden zijn, de werkwoorden echter, in 't algemeen, en derzelver foorten in het bijzonder, in allen dezelfde foorten van beeldspaaak vorderen. Het schijnt derhalve, dat wij niet zullen dwalen, wanneer wij in dit gedeelte der *syntaxis*, waarin het werkwoord den zin des werkers, en van het *ge-* of *be-*werkte wijzigt, tevens de wetten der verbeeldingskracht herkennen; voor zoo verre dit, namelijk, de voorstelling der gedachten en inzonderheid derzelver logische verbinding betreft; en zulks vooreerst, omdat deze verdeling der foorten van werkwoorden niet van de vorming van deze of gene taal afhangt, maar in alle dezelfde is; en 2°. omdat wij ons geen taal zouden kunnen uitdenken, waarin de *tweede term* niet op dezelfde wijze de tweederlei *active* betrekkingen tuschen den *eersten* en *derden term* zou uitdrukken, als zulks in deze twee, door de spraakkunstenars niet genoeg onderscheiden, foorten van werkwoorden plaats heeft.

Aangenomen dus, dat deze zeggingsvormen, in de tweederlei *active* spraakkundige voorstellingen, even zoo vele wetten voor de verbeeldingskracht uitspreken, dan zal het ook even zeker zijn, dat ons denk- en kenvermogen de stambegrippen van *oorzaak* en *gewrocht* in de tijdsopvolging, en van *bewerker* en *bewerkte* in het gelijktijdig bestaande, dus verzinnelijkt voor *moet* stellen, en niet anders voorstellen kan. Maar het wijst ons tevens naar een nog belangrijker uitkomst voor die wijsbegeerte, welke op de

kri-

kritische methode berust, deze namelijk, dat deze beide grondbetekenissen van *oorzaak* tot *gewrocht*, en van *bewerker* tot *bewerke*, niet slechts in de *stoffelijke*, maar tegelijk ook in de *zedelijke* natuur, geldigheid, en wel dezelfde geldigheid, bezitten; met dit onderscheid slechts, dat, in het eerste geval, de *uitwendige zin*, in het tweede de *inwendige (de zelfbewustheid)* de voorstelling aanvult of bezielt, zoo het mij geoorloofd is dit woord te gebruiken; zóó echter, dat, in beiden, de *persoon. daad. en zaak.* afbeelding, de algemeene gedaante der zeggings, en de stoffelijke daad- of werkingafbeelding, het soortelijke des werkwoords aanhangt:

Het volgende kan tot opheldering strekken:

Wanneer ik, bij voorbeeld, zeg: „*Die booswicht / bedoelt / mijn ondergang*” / en „*Dit toeval / veroorzaakt / mijn ongeluk*” / spreek ik twee causale verbandingen uit, in dezelfde soort van voorstelling of zegvorm; de zinafbeelding is in beide dezelfde; volgens de aan alle voorstellingen gemeenschappelijke verzinnelijking is *toeval*, zoowel als *booswicht*, de *symbolieke* handelende persoon, en *ongeluk*, zoowel als *ondergang*, de *zaak* (ook *symboliek* genomen), waarop de daad overgaat. In het soortelijke der werkwoorden verandert echter de *subjective* daad in eene *objective werking*, ook zoowel in de eene als in de andere zeggings; en in beiden staat de *eerste term* tot den *derden* als *oorzaak* tot *gewrocht*. *Symboliek* genomen, zijn, in deze beeldspraak, *ongeluk* en *ondergang* ook voortgebrachte zaken. Evenwel slechts in de vormelijke beteekenis, dat is, in het beeld, niet in de eigenlijke of inwendige duiding: want *ongeluk* is het onmiddelijke *gevolg* van het

soeval; ondergang, daarentegen, wordt niet als gevolg van den bedoelenden booswicht gedacht; maar als iets, dat slechts als een toekomstig gevolg van eene andere stoffelijke *daad*, die den *ondergang* vooraf moet gaan, ondersteld wordt.

Even eens is het gelegen met de werkwoorden, die het verband tusschen *bewerker* en *bewerkte*, in het gelijktijdig bestaande van wederkeerig *doen* en *lijden*, uitdrukken. Wanneer ik zeg: „*die taal verslomde den booswicht*”, en „*de storm velde den boom neder*”, dan staat *taal* tot *booswicht* in dezelfde betrekking van *werken* en *ondergaan* (*doen* en *lijden*) als *storm* tot *boom*; en *verslommen* en *nedervellen*, zijn gelijksoortige *bedrijvende* of *overgaande* werkwoorden: geene *voortbrengende*, maar *bewerkende* daden worden er in afgebeeld; maar de eerste heeft eene *onderwerpelijke*, de andere eene *voorwerpelijke* duiding.

Naar de aanwijzing der talen te oordeelen, zijn de beide grondbeteekenissen, welke deze twee vormen der *verba activa* uitspreken, en die eenzelvig zijn met de zuivere stambegrippen van *oorzaak* en *gewrocht*, en van *wederkeerigheid* tusschen het *werkende* en *lijdende*, van gelijke geldigheid in hunne toepassing op de *stoffelijke*, en *zedelijke* natuur. Alleen moeten wij hier opmerken, dat, naar de aanwijzing der taalkunde, het laatste zuivere stambegrip zich beter onder de bewoording van *bewerker* en *bewerkte*, of van *agens et patiens*, aan de verbeelding laat voorstellen, dan onder die, waaronder het in de tafel der kategorien voorkomt.

In mijne INLEIDING begon ik met de zoogenoemde VERBA NEUTRA, dewijl ik daarin natuurlijk den leiddraad van die tafel volgende, niet met OORZAKELIJKHEID, maar met ZELFSTANDIGHEID (het zelfbestaan) een aanvang moest maken. E De

Deze volgorde volgen gewoonlijk de taalkundigen niet. Zij beginnen met die foorten, waarbij de werking van den werker op het gewrochte, of op het bewerkte overgaat. De *activa* gaan dus vooraf, dan volgen de *passiva*, welke niets anders zijn dan de omgekeerde orde der *activa*, door hetgeen in deze laatste het *gewrochte* of *bewerkte* was, tot *werker* te verheffen. Dus wordt de active zeggung: „*De booswicht bedoelt mijn ondergang*”, in eene *passive*: „*mijn ondergang wordt door den booswicht bedoeld*” en „*De storm velt den boom neder*” in: „*De boom wordt door den storm nedergeveld*” overgebracht.

Die *verba passiva* wijzen dus, in deze omkeering, naar geene andere grondbeteekenis dan naar die, welke door de active, waarop zij betrekkelijk zijn, aangewezen worden. Wij zien er alleen uit, dat de verbeeldingskracht in deze tweederlei lijdelijke voorstellingen zich zelve gelijk blijft, door zelfs het louter lijdelijke, in zijne betrekking tot het dadige, onder eene perfoonsverbeelding, en het *passive werkwoord*, welks inwendige beteekenis het tegenovergestelde van eene vrije handeling is, echter onder de afbeelding van *daad* op te nemen. Evenwel niet anders dan met eene middellijke regering; om aan te toonen dat de *verba passiva*, *verba intransitiva* zijn: „*mijn ondergang | wordt bedoeld | den booswicht*” | en: „*mijn ongeluk | wordt veroorzaakt | dit toeval*” | zou geen zin opleveren: en waarom niet? — Omdat de verbeelding zich zulk eene terug keerende werking van gewrocht op oorzaak niet voorstellen kan. Maar dit kan zij ook even weinig in deze zeggungen: „*de booswicht | wordt verstormd | die taal*” | en: „*die boom | wordt nedergeveld | den storm*” omdat wij het lijdende of ondergaande,

de, voor zoover het lijdt, ons niet als wederkeerig werkende kunnen voorstellen. En dit wijst ons, insgelijks en ten overvloede, aan, dat het derde moment der betrekking (*relatio*) eigenlijk geen *actio* en *reactio* (werking en tegenwerking) maar een *doen* en *lijden* uitspreekt.

Er zijn dus onder de werkwoorden, welke de spraakkunsten onder de algemeene benaming van *verba activa* of *transitiiva*, en *passiva* begripen, twee soorten te onderscheiden.

En nu de *verba neutra*, welker algemeen kenmerk in de talen daarin bestaat, dat zij, als zoodanig, dat is, als zij niet *active* genomen worden, geen overgang van den *werker* op een *gewrocht* of *bewerkte* uitdrukken.

De verschillende hoofdfsoorten van dezen zijn in de talen niet zoo kennelijk onderscheiden. Allen drukken wel in hunne vormelijke beteekenis, en even als de *activa* enz., een *symboliek* handelen uit; maar hunne inwendige, zoowel voorwerpelijke als onderwerpelijke, beteekenissen zijn dan eens louter *lijdelijk* gelijk de *passiva*, dan eens *dadig* gelijk de *activa*. Men zou ze *neutra activa* en *neutra passiva* kunnen noemen; maar buiten deze twee zijn er nog meer; die, bij voorbeeld, welke noch *dadigheid* noch *lijdelijkheid*, maar slechts *een zijn* of eene *wijze van zijn* uitdrukken. Ik zou er vierderlei kunnen opgeven, zoo als in mijne *inleiding*; 1°. *verbum absolute neutrum*, 2°. *neutrum*, 3°. *passive neutrum*, en 4°. *neutra efficiencia* kunnen noemen. Maar dan zou ik deze verdeeling verkrijgen, door de toepassing der grondbeteekenissen op de werkwoorden, terwijl hetgeen ik thans wilde beproeven, een omgekeerde rigting vordert; namelijk eene op-

klimming van de soorten van werkwoorden tot de grondbeteekenissen, welke zij aanwijzen; en wel zoo, gelijk deze laatste, naar aanwijzing van het *mechanismus* der talen, zich der verbeelding voorstellen. In dit laatste moet ik dus mijnen leidraad opsporen.

Wanneer men op deze veelfoortige werkwoorden nadenkt, zal men bevinden, dat er onder alle dezen: 1°. sommigen zijn, waarin die derde term (namelijk het *gewrocht* of *bewerkte*) niet uitgedrukt wordt, omdat die aan den tweeden term of *symbolieke* daad onafscheidelijk verknocht is, 2°. anderen, waarbij geen derde term kan gedacht worden, 3°. de zoodanigen, waarvan de derde term tevens de eerste, of eene behoedanigheid van den eersten is. De eerste soort kan wederom in dadige of lijdelijke verdeeld worden. In het eerste geval, zijn zij slechts in schijn *verba neutra*; verkeerdelijk dus genoemd, omdat er slechts één, of ten minste maar zeer weinig *voorwerpen* of *onderwerpen*, als *derde term*, bij gedacht kunnen worden. Zoo zijn bij voorbeeld, *droomen*, *slapen* bedrijvend, schoon de derde termen gewoonlijk niet uitgedrukt worden, omdat zij in de *daad* begrepen zijn: men *droomt* een' *droom*, en men *slaapt* een' *slaap*. Zoo is het ook met die bedrijvende werkwoorden, welke voor derden term eene geheele of gedeeltelijke voorstelling achter zich kunnen opnemen, bij voorbeeld: al die werkwoorden, welke werkzaamheden van den *uis-* of *inwendigen* zin uitdrukken, en op geene andere wijze met een derden term gekoppeld worden, gelijk: „*Ik twijfel / of hij wel komen zal*”. „*Ik gis / dat hij reeds vertrokken is*”. „*Ik waan / hem te zien*” enz. Omgekeerd zijn, in het tweede geval, die

die werkwoorden, welke op de eene of andere wijze een *voortgebragt* of *bewerkt worden* uitdrukken, of in 't algemeen, een' lijdelyken toestand van den werker aanduiden — even weinig als de *passiva* in staat eenen derden term aan te nemen, of in zich te bevatten, ten zij die lijdelyke toestand zelf een *symbolieke agere* uitdrukt, door hetwelk de *werker* tot een' uitgedrukten, of slechts daarbij gedachten *derden term* staat als een lijdende perfoon tot eene zaak die geleden wordt; met andere woorden, tot iets dat op den lijdenden perfoon terug werkt, en in dat geval zijn die werkwoorden noch *passiva* noch *neutra* maar *activa*: want zij beelden een' overgang van den *werker* op het *bewerkte* af, schoon de uitwendige beteekenis des woords een volstrekt *pati* uitdrukt. Van dezen aard zijn, bij voorbeeld, *lijden*, *ondergaan*, *ondervinden*, *verdragen*: waar dit geen plaats heeft, zijn zij *verba neutra*, bij voorbeeld: *vergaan*, *verdwijnen*, *verdorren*, *verwelken*, *sierven*, wanneer het in den bepaalden zin van *ophouden te leven* genomen wordt, en geen overgang van den *werker* in een *gewerkte* voorstelt. In deze en andere soorten van *verba neutra* drukken de talen eindeloos veel fijne wijzingen van *doen* en *lijden* uit, die verwarrend zouden zijn, wanneer er geen regel bestond, naar welken men dezelve in soorten rangschikken kon. —

Doch deze regel, welke, wat de inwendige beteekenis der woorden aangaat, alleen in de toepassing der grondbeteekenissen op de werkwoorden kan gevonden worden, mogen wij hier in het opklimmen van de teekenen tot de beteekenis niet aannemen, en zouden dien alleen, indien dit tot ons oogmerk noodig ware, in eene omslagtige *nomenclatuur* van de in de bestaande talen voor-

komende werkwoorden moeten zoeken. Doch tot de kennis van het louter *mechanie* der talen is deze toefsel noodeloos. Genoeg is het, dat wij, wel niet volgens den leidraad der bijzondere spraakkunsten, welke meestal willekeurig en onvolledig is, maar uit den aard van het rededeel, 't welk eene symbolieke daad voorstelt, voor de opgenoemde drie soortelijke verschillen der *verba neutra* een algemeen *grammaticaal* kenmerk opgeven, aan hetwelke wij elke der drie opgegeven soorten toetsen; en dan zijn de eerstbedoelde *verba neutra* alleen die werkwoorden, welke (om het even of de inwendige beteekenis een *doen* of *lijden* uitdrukt, of zelfs met *doen* en *lijden* iets gemeens heeft) een *agere* voorstellen, waarbij geen wederkeerig *pasi* kan gedacht worden; en dan ook zijn er streng genomen geene andere *verba neutra* van de eerste soort dan die eene wijze van *doen* of *lijden* uitdrukken, waardoor niets anders dan dit *doen* of *lijden* zelf voorgebragt of bewerkt wordt, gelijk *leven, duren, klinken, dreunen, groeijen, gebeuren, sterven* (in den strengen zin zoo als boven) *sneven.* enz. enz.

De *tweede soort*, die namelijk, waarbij zelfs geen derde term kan gedacht worden, wijken nog verder van den bedrijvenden vorm af, gelijk: *ontstaan, vergaan, bederven*, als het in geen activen zin genomen wordt, *rotten, roesten* enz, bij welke de *daad*, wanneer er die onder verstaan wordt, onzin of dikwijls het tegendeel zou uitspreken. Die der eerste soort zouden slechts eene overtolligheid opleveren; bij voorbeeld: in de zeggingen, *een leven leven, een duur duren, een klank klinken* enz., maar *eene ontstaniing ontstaan* is louter onzin, en *een vergaan vergaan* zou het tegengestelde van vergaan zijn. Die

Die onzijdige werkwoorden, waarbij de derde term eenzelvig met den eersten term is, of er eenen toestand, of behoedanigheid, of verandering van uitdrukt, en welke wij in de derde plaats opmerkten, verschillen daarin van de twee eerstgenoemden, dat hunne inwendige beteekenis noch daad, noch werking, maar slechts een *zijn*, of *wijze van zijn*, uitdrukt, welke op niets anders dan op den symbolieken werker zelven, of deszelfs predicaten kan overgaan. Zij worden ook wel *verba substantiva* genoemd; schoon deze benaming niet zeer kenschetsend is.

Tot deze behooren: — *worden*, in de beteekenis van *iets worden*. *Zijn* (in de beteekenis van *iets* of *zoo of zoo zijn*). *Blijven* (in de beteekenis van een voortdurend zijn), *Schijnen* (in de beteekenis van *iets* schijnen.)

Deze onzijdige werkwoorden, welke om de opgenoemde reden zeer belangrijk zijn voor de algemeene taalkennis, zijn zekerlijk niet *transitief* in de gewone beteekenis van dezen kunstterm, maar zij hebben er eenen flauwen schijn van: want zij hebben eene soort van onmiddellijke regering, die het toegekende, het eigenschappelijke van den eersten term uitdrukt, bij voorbeeld: „ De ¹plant / ²wordt / ³een boom.” „ Dit ¹dier / ²is / ³een paard.” „ Die ¹held / ²blijft / ³een held”. „ Dat ¹kind / ²schijnt / ³een dwerg”.

Met deze onzijdige werkwoorden moet men echter niet verwarren de werkwoorden *zijn* (in de beteekenis van *bestaan*), en *worden* (in de beteekenis van *ontstaan*) twee werkwoorden, waarbij geenerlei derde term denkbaar is.

Het *ontstaan* eener zaak, persoon, daad of wat het ook zij, is geheel iets anders als het *iets* worden van eene zaak enz.

Want,

Want, in het laatste geval, denken wij het *wordende noodzakelijk* als reeds bestaande. In de zeggingen: „*De jongeling wordt een man*”, en „*het ijs wordt water*”, beduidt *worden* niets anders dan het overgaan van den eenen toestand in den anderen; maar wanneer ik zeg: „*De mensch werd*, of: *het licht werd*”, denk ik het *wordende* niet als noodzakelijk reeds vóór die wording bestaande; en dit zal ons de *empirische* algemeene taalkennis zelfs leeren, wanneer wij, in plaats van *worden*, dat hier *ontstaan* beteekent, dit laatste werkwoord bezighen, en in de gestrengheid dezer beteekenis zeggen: „*De mensch of het licht ontstaat*”. Het zou namelijk louter onzin zijn, wanneer ik zeide: „*De jongeling ontstaat een man*,” of „*het ijs ontstaat water*”. En waarom? Omdat het *worden*, dat met *ontstaan* gelijkduidend is, dit begrip *van twee toestanden*, waarvan de eerste als het *wordende*, de andere als het *gewordene* in de spraakkundige voorstelling afgeteekend wordt, niet toelaat. Het donker besef, dat in de *empirische* taalkennis voorzigt, wijst ons hier naar het *worden* van iets, dat te voren niet was, dat is, naar eene beteekenis, welke overeenkomt met *een bestaan ontvangen*: het drukt niet uit *wat* een zaak *wordt*, maar slechts, dat zij *wordt*, dat is *ontstaat*. De strengste of afgetrokkenste zin van dit *worden*, dat is, het algemeenste begrip, of de grondbeteekenis, waaronder dit *worden* of *ontstaan* opgenomen wordt, wijst ons dus naar een overgaan uit het *niet bestaan* in het *bestaan*; een *zijn* of *bestaan* echter, dat, daar het eenmaal *niet bestond*, juist en om die reden, geen volstrekt of eigen *bestaan*, met andere woorden, geen *zelfbestaan* of *zelfstandigheid* uitdrukt, indien wij dit, namelijk, in

eene

eene strengte of volstrekte beteekenis opvatten. Aan de verbeelding, en dus ook in de taal der verbeelding, die taal, welke in alle gesproken talen, als begrip-afbeeldende gedachte, of denkende taal voorzigt, kunnen wij het ons niet voorstellen als *in* en *door zich zelve* bestaande; om dit laatste te zijn, moest men er zich geen tijd bij kunnen denken, waarin het niet bestond: want het *uit* en *door zich zelf bestaan* kan wel niets anders beteekenen, dan een bestaan, waarvan de oorzaak dit *bestaan* zelf is, 't *geen niet gedacht kan worden*, van iets dat slechts bestaat, omdat het, om het even door welk eene oorzaak, eenmaal geworden is. Ik zeg, *niet gedacht kan worden*: want de vraag is hier niet: of er zulk een *zelfbestaan* of volstrekte zelfstandigheid, is, of zelfs maar mogelijk is? maar alleen: of wij het ons niet als zoodanig moeten voorstellen, en of een eenmaal begonnen bestaan aan de voorstelling van een *volstrekt bestaan* beantwoorden kan?

Voor dit *volstrekt bestaan*, bestaat er, voor zoo veel ik weet, in geen der bekende talen een *symboliek* teeken; en dus ook geen werkwoord, dat het uitdrukt.

In mijne INLEIDING enz., gaf ik het den *naam* van *ere*, om het van alle ander *bestaan*, *zijn*, of *worden* te onderscheiden; maar dit deed ik op grond van den denkvorm van *substans*, waarvan alle ander *zijn* of wijzen van zijn, de accidenten of inhaererende modificatien zijn: omdat het ons, namelijk, onmogelijk is de laatste te denken, zonder tevens een *volstrekt bestaan* aan te nemen, waarvan deze *modificatien* de *in-* of *aanhangende* eigenheden zijn.

Hier echter, moeten wij de grondbegrippen niet op de symbolieken teekenen toepassen, maar uit deze laatste tot de eersten

F

op-

opklommen, om te zien in hoe ver deze omgekeerde rede van denken, met de eerste instemt.

Daar nu de taken zulk een *volstrekt onzijdig werkwoord* (*verbum absolute neutrum*) zoo als ik het daar bl. 179 noemde, niet opleveren, moeten wij zien *of* en *hoe* de taal der verbeelding ons dit *volstrekte bestaan*, als grond van het geworden bestaan; in hare beeldspraak afteekent; maar om dit op te sporen, en vervolgens verstaanbaar te maken, moeten wij, volgens den gekozen leiddraad, dit *bestaan* in eene leiding van gedachten brengen, die ons de gestrengte beteekenis van het ontbrekende werkwoord, met de meestmogelijke duidelijkheid voor den geest brengt. Waar wij in deze of gene taal een woord missen, behelpen wij ons met een teeken, dat wij uit eene andere taal ontleenen; en kunnen wij het ook, op deze wijze, niet vinden; dan behelpen wij ons met omschrijvingen, of scheppen een woord, dat door de analogie der taal, waarin wij het scheppen, aangewezen wordt.

Dat het een onzijdig werkwoord zou moeten zijn, en wel van die soort, waarbij geen derde term gedacht of onder verstaan kan worden, mogen wij gerustelijk aannemen: want reeds het denkbeeld van een ongeworden bestaan, hoe onvolledig ook door deze omschrijving uitgedrukt, kan de *symbolieke daad*, waardoor het gezegd wordt, als zoodanig, te bestaan, niet als *transitief*, of op zich zelf, of op iets anders voorstellen, zonder in eene andere beteekenis over te gaan. Een werkwoord, bij voorbeeld, waarmede men te kennen zou willen geven, dat het op en door zich zelve bestaande, de grond (het *substratum* of zoo als men het anders zou mogen noemen) van alle andere, dat is, onderge-
schik-

schikte bestaan is, zou wel eene daad van dit bestaan op iets anders uitdrukken, maar het in zich zelf voortdurende of liever blijvende van zich zelf zou er niet door uitgedrukt worden. De daad van terugkeering in zich zelf zou dit onbegonnen bestaan ook niet voorstellen: want dit zou een *zich zelf veroorzaken* of voortbrengen zijn. Zulk een *verbum* zou de algemeene vorm der op den werker terugkeerende daden zijn; maar de eigen daad van het in zich onveranderlijk bestaan zou er niet door uitgedrukt worden, en hiervan alleen kan hier de vraag zijn. Het moet, schoon een ander *bestaan* dan het *gewordene bestaan*, er echter de grondvorm van zijn, en van het laatste alleen daarin verschillen, dat het niet geworden is, en (daar het als zelfbestaan en grond van zich zelf, tevens onveranderlijk zijn moet) ook niet zal ophouden. —

Zien wij dus eerst, wat het, taalkundig beschouwd, met het geworden bestaan gemeen heeft, om vervolgens te zien waarin het er van verschilt.

Nemen wij nu, om tot het eerste te komen, het werkwoord *bestaan* (*existere*) in zijne gewone beteekenis, in de talen; dan zien wij dat het van *zijn* (*esse*) 't welk in zijne veelvuldige duidingen ook meermalen een *geworden bestaan* uitdrukt, geheel verschilt. Even weinig als het een' zin oplevert wanneer wij zeggen, „*het ijs ontstaat water*” even weinig beteekent het ook, wanneer men zegt, „*De man bestaat een grijsaard*”: want als men van iets beweert dat het *bestaat*, wil men er niets anders mede te kennen geven, dan dat de zaak voor, en op zich zelve is, zonder eenige bijbeteekenis van *dat* wat het is; en juist daarom, dat het deze bijbeteekenis van zich verwijdert, en de zaak slechts beschouwt als een *wezen*, kan er niets anders bij gedacht, of onder verstaan worden.

Opmerkelijk is het ook, dat *bestaan*, waarvan de inwendige beteekenis even ver van de tweederlei foort van bedrijvende werkwoorden, als van de daartegenoverstaande lijdende werkwoorden, verwijderd is, en even zeer verschilt van de *neutra activa*, als van de *neutra passiva*; zich echter aan de verbeelding, en dus ook in zijne vormelijke gedaante, voorstelt als de spontaneele daad van iets dat is, en wel als de daad zijner *wezenlijkheid*; maar, met dat alles, niet eenzelveig met den symbolieken persoon, die gezegd wordt te bestaan. Een voorbeeld zal dit ophelderden. Wanneer ik zeg: „*De wereld bestaat*,” om daarmee te willen uitdrukken, dat zij, als *zichtbaar* heelal, niet slechts eene begoocheling der zinnen is, maar dat zij, ook behalve de wijze, waarop zij zich aan ons voordoet, eene haar eigen wezenlijkheid bezit; dan denk ik niet aan hetgene waardoor de wereld zich aan mij openbaart, maar aan datgene, dat de blijvende grond harer verschijnselen is.

In dit alles nu, verschilt het *geworden bestaan* in niets van het *volstrekt bestaan*. In beide staan de in- of aanhangende eigenschappen enz. van hetgeen bestaat, in dezelfde betrekking tot het aan *zich* bestaande.

Verder gaat de *empirische* taalkennis niet; maar het is echter, naar aanleiding van dit begrip, in 't algemeen, dat wij tot zulk een *volstrekt bestaan* in eenen hoogerem, wijsgeerigen zin zeer geleidelijk opklimmen; en hetgeen in de wijsbegeerte apodiktisch bewezen is, door eene, voor iedereen niet even gemakkelijk te volgen, gedachteleiding; wijst zich zonder inspanning, en van zelf, aan in dat gedeelte van het *taalmechanismus*, dat over de verschillende
hoofd-

hoofdsoorten der werkwoorden handelt; 't welk ons evenwel niet verwonderen moet, dewijl de wetten der verbeeldingskracht, en met dezelve ook de wetten van ons denk- en kenvermogen, in het *mechanismus* der taal noodzakelijk afgedrukt moeten zijn.

Het *volstrekte bestaan*, namelijk, heeft dit reeds gemeen met het *bestaan*, dat wij boven uit deszelfs eigenaardige beteekenis ontwikkelden, dat het de grond is van al de eigenschappen, of liever eigenheden, welke wij aan een wezen toekennen.

Het verschil zal dan alleen daarin bestaan, dat alle eigenheden van een wezen, in 't algemeen, deszelfs bestaan aanhangen, terwijl ieder dezer geworden wezenlijkheden, wederom eigenheden van een hooger bestaan zijn; alle andere wezenlijkheden, integendeel, de inwonende eigenheden van dat *volstrekte bestaan* zijn, 't welk niet wederom op zijne beurt iets anders inwoont of aanhangt; maar ongeworden in, en door zich zelf bestaat.

En zoo brengt ons de algemeene taalkennis, naar aanleiding van de *verba neutra*, tot het grondbegrip van *zelfstandigheid* en *aanhankelijkheid*, even als ons de tweederlei *verba activa*, met de tegenovergestelde *passiva*, ons tot die van *oorzaak* en *gewrocht*, en van wederkeurig *doen* en *lijden* brengen.

Met opzet heb ik tot nog toe niet gesproken van die werkwoorden, welke door sommige spraakkunstenars onder de onzijdige werkwoorden geteld worden, een naam welke daaraan zonder reden gegeven wordt, indien men daardoor namelijk verstaat, de zoodanigen, welker inwendige beteekenis noch uitgedrukten, noch in het werkwoord besloten derden term toelaat. Wij mogen die echter ook niet onder de tweederlei soorten van *activa* rangschikken,

waarvan wij boven gehandeld hebben; eensdeels, omdat zij noch onder diegenen behooren, waarvan de *eerste term* tot den *derden term* staat als *oorzaak* tot *gewrocht*, noch als een' *doener* tot een *lijder*; maar ook, ten andere, omdat zij in het *mechanismus* der talen eene bediening uitoefenen, die van de tot nog toe behandelde geheel en al afwijkt, wanneer zij, namelijk, in hunne eerste en eigenlijke beteekenis genomen worden. Zij zijn des te belangrijker, opzigtelijk de bedoeling dezer verhandeling, als zij, tot dat einde, op het *mechanismus* der taal een licht verspreiden, dat ik, in de bewerking mijner INLEIDING nog niet vermoeden kon; terwijl zij, duidelijker dan zulks aldaar plaats kon hebben, de gaping aanwijzen, welke de kritische wijsbegeerte, ten aanzien van het *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke* van het menschelijk *denken* en *kennen*, ter aanvulling overliet. Ik bedoel die werkwoorden, welke ik in mijne INLEIDING de *modale*, of wijzigende werkwoorden noemde.

Dezen, wanneer zij *modaal*, dat is ter wijziging van een ander werkwoord, gebruikt worden, hebben, om die reden, wel een derden term, die, gelijk alle derde termen, regeringen (*regimina*) van den *tweeden term* zijn; maar, in plaats van, of een *pronomen*, of *substantivum*, of een ander rededeel als *substantivum* gebruikt, is die derde term eene onbepaalde wijze van een ander werkwoord. Dit is, onder meer anderen, het geval met de werkwoorden *kunnen*, *moeten*, *mogen*, *willen*, bij voorbeeld: „De ¹mensch | ²kan | ³dwalen. Het ¹dier | ²moet | ³sterven. De ¹beschuldigde | ²mag | ³verdedigd worden. Hij | ²wil | ³uitgaan.”

Om de foort dezer werkwoorden, met even zooveel juistheid als die der overige *verba transitiiva* te bepalen, zou men de vraag:

vraag:” In welk eene verhouding staat, in de bovenstaande spraak- kundige voorstellingen, de *eerste term* tot den *derden?*., met de meeste scherpte moeten beantwoorden, 't welk moeilijker is dan men in den eersten opslag denken zou. Deze verhouding gevoelt men ligter, dan men die in woorden kan uitdrukken. Ieder dezer werkwoorden drukt zijne inwendige beteekenis duidelijc genoeg uit; maar het algemeen begrip, waartoe zij alle behooren, en waaraan ik, om den aangenomen *kunstterm* niet noodeloos te veranderen, den naam van *modaal* gegeven heb, valt niet zoo ligt onder het oog, als die van *oorzaak* en *gewrocht*, in die van de *causale*, en van *bewerker* en *bewerkte*, (of *doen* en *lijden*) in die der eigenlijke *verba activa* en *passiva*.

Wat een modaalbegrip zij, moeten wij nu ook niet uit de wijsbegeerte, en de *prima stamina cognitionis humanae*, maar volgens den gekozen leiddraad, uit hunne bijzondere bediening in de taal, opmaken.

Naar uitwijzen van het algemeen taalkundig gebruik is het algemeen kenmerk dezer belangrijke werkwoorden, dat zij eigenlijk geen daden, stoffelijke of zedelijke, uitdrukken, maar slechts een toestand van den *eersten term* (welke toestand deszelfs verhouding tot den *derden term*, dat is, tot eene daarin voorkomende daad aanwijst) te kennen geven. De *eerste term* staat dus tot den *derden*, als de *werker*, niet tot zijn *gewrocht* of *bewerkte*, maar als de *werker* tot zijne eigene daad, en wel tot zijne toekomende daad. Zonder zelve daad te zijn, wijzigen zij de daad, die de *derde term* der voorstellingen is, die ik boven opgaf.

En schoon hunne inwendige beteekenis nu eens als modaliteit der

der gedachte voorwerpen, dan weder als *modaalbegrippen* van het denkende onderwerp voorkomen, beteekenen zij echter allen iets, dat in den onderwerpeliĳken aanleg van den *eersten term* (den symbolieken persoon) huisvest.

Wanneer men zegt: „*het water kan bevroezen, het ijs kan smelten enz.*,” wil men daarmede te kennen geven, dat het *water* en het *ijs* in *ZICHZELVEN* eene dynamische behoedanigheid hebben om te *doen* wat de *derde term* uitdrukt; en schoon dit *doen* geene eigene daad is, en niets anders dan een lijdelijk opvolgen van eene wet der natuur, waaraan beiden, uit hoofde van hunne behoedanigheid, onderworpen zijn; komt het *kunnen* (dat is de mogelijkheid van *bevroezen* en *smelten*) hier voor als eene eigene magt, die in werkende kracht verandert, zoodra beiden zich in den toestand van *koude* of *warmte* bevinden, in welken dit *kunnen* in een *moeten* verandert. In dat geval is *moeten een genoodzaakt zijn tot doen*. Het taalkundige beeld verschilt in niets van dat, waarvan zich de verbeelding bedient, bij de voorstellingen van: „*De mensch kan zondigen. De booswicht kan weldoen*” schoon in deze laatste voorbeelden de *mensch*, en de *booswicht* zelfdadig zijn, en niet van eenen toestand afhangen, waardoor hun *kunnen* in een *moeten* verandert. In beide beteekent *kunnen*, in zóó ver, hetzelfde als het kunnen van het *ijs* en *water*, als er in de vier voorstellingen te kennen gegeven wordt, dat er geene stoffelijke natuurwet is, die hun het doen belet. En, in zoo verre, is dan ook het *niet kunnen* (dat is de onmogelijkheid) in allen hetzelfde. Wanneer ik, bij eene strenge koude, zeg: *Het ijs kan niet smelten*, en van een booswicht die vast gekluisterd is: *hij kan niet*

niet ontsnappen, is de gedachte in zoo ver eenerlei, dat er eene stoffelijke natuurwet is, die het doen verhindert, het verschil is alleen dit, dat het *ijs* niet gezegd kan worden, ondanks *zich* verhinderd te worden; terwijl de daad van den *booswicht* een onwillig *niet kunnen* uitdrukt. Met *moeten* (in de beteekenis van *genoodzaakt zijn*) is het even zoo: want wanneer men bij voorbeeld van een huis, welks grondslagen ondergraven zijn, zegt: „*het moet instorten*”, en van een man die een *narcoticum* ingenomen heeft: „*hij moet slapen*”, beteekent het *moeten*, in beiden, hetzelfde; schoon in 't laatste geval, de *eerste term* een eigenlijke, in 't eerste, slechts een symbolieke persoon is.

Opmerkelijk is het dat er tusschen de twee grondbeteekenissen, welke door de twee werkwoorden *kunnen* en *moeten* uitgedrukt worden, eene derde gedacht wordt, welke in de talen moeilijk in den vorm van een *werkwoord* kan voorgesteld worden. Tusschen de zeggingen „*het kan vallen*”, bij voorbeeld, en „*het moet vallen*,” dat is tusschen het *mogelijke* en *noodzakelijke* vallen, denken wij nog *het werkelijke* vallen. Met te zeggen: „*het valt*” drukt men deze wijziging, waarop het hier alleen aankomt, niet uit: vooreerst niet, omdat daarbij alle *modaliteit* gemist wordt, waarbij men eigenlijk niet bedoelt het al of niet vallen van iets, maar de wezenlijkheid van het vallen; ten tweede, omdat er in deze opvatting der *modaliteit*, even als in *kunnen* en *moeten*, aan eenen toestand van den *eersten term* (den symbolieken persoon) gedacht wordt, die de betrekking van dien persoon tot zijne daad uitdrukken moet, die even als de bloote *mogelijkheid* (magt) en als de nooddwang (*noodzakelijkheid*) de daad voorafgaat, ten minste

als voorafgaande gedacht wordt. In die talen, waarin de toekomstige tijd door een hulpwerkwoord uitgedrukt wordt, of uitgedrukt kan worden, zweeft ons deze wijziging flauw voor de verbeelding; niet echter met die scherpte als die van het *kunnen* en *moeten*. Het *zullen* eener zaak, of stoffelijke daad (bij voorbeeld „*het zullen vallen*” in de gegeven voorstelling,) zou deze *werkelijkheid* of liever *wezenlijkheid* waaraan wij hier denken, ten volle uitdrukken, wanneer het den *toekomenden tijd* niet zoo zeer als eerste en voornaamste beteekenis, maar slechts als bijkomende beteekenis van eenen voorafgaanden toestand aanduidde. *Moeten* drukt ook een toekomstige, dat is een *zullen*, uit; doch om geene andere reden, dan omdat het *noodzakende* het *genoodzaakte* vooraf *moet* gaan, maar niet, om dit toekomstige van de daad opzettelijk uit te drukken; en zoo is het ook met *kunnen*. Hetgeen ons hier bij den toestand van den werkelijken doener voor de verbeelding zweeft, wordt beter door het grieksche *μελλειν* aangeduid, 't welk in zijne *eerste beteekenis* geen *moeten* maar een voorafgaand inrigten, beschikken tot doen, voorstelt. Wij denken aan zulk een gewijzigd *zullen* (*μελλειν*) wanneer men de *daad* die men *kan*, *zal*, of *moet* verrigten, van dit *zullen* in zijne gedachten afzondert. Bij voorbeeld: „*het ijzer zou vallen, werd het niet door de zeilsteenkracht terug gehouden.*” Hier denkt men wel aan een *niet kunnen*, bij het laatste gedeelte dezer zeggings, maar zou, op zich zelf genomen, wijst eenen toestand aan, die van *kunnen* en *moeten*, beiden onderscheiden is, en *ZULLEN* niet slechts als een toekomstig doen, maar te gelijk als een werkelijken toestand van hetgeen *zou doen* voorstelt. Het werkelijk

lijk

lijk *zijn* eener zaak of daad, in beider betrekking tot eenen tijd waarin zij niet waren, maar slechts onder zekere voorwaarden *zouden* zijn, is zeker een verleden *zullen*, en ook in deze beteekenis alleen, is *zijn* modaal, en geheel onderscheiden van het *iets zijn* en *bestaan*; waaruit men, in den eersten opslag, zou moeten besluiten, dat het verleden van *zal* ('t welk in de talen waarin het afgetrokken *zullen* wordt uitgedrukt, *zou* is) zulk eene werkelijkheid moest uitdrukken. En echter heeft het gebruik er deze beteekenis niet aangehecht, omdat *zou*, streng genomen, slechts dan een verleden tijd van *zullen* is, wanneer dit laatste voorwaarlijk genomen wordt; bij voorbeeld, in deze zegging. „*Ik zou het doen, als men er mij gelegenheid toe gaf*”. Om een nietvoorwaardelijk *zullen* in 't verledene uit te drukken, zou men moeten kunnen zeggen „*ik heb gezuld*”, 't welk het gebruik niet toelaat, maar, wanneer het aangenomen was, eene vervulde toekomst zou te kennen geven.

De algemeene taalkunde, die, gelijk natuurlijk is, boven het gebruik gaat, wijst ons dus deze opvatting der modaliteit met meer scherpte, maar ook met meer duidelijkheid *à posteriori* aan, dan de kritische wijsbegeerte dit *à priori* heeft kunnen doen, immers gedaan heeft; waarschijnlijk, omdat het afgetrokken denken, vooral in de fijne wijzigingen der *modaalbegrippen*, moeilijker valt, wanneer het door geene zinnelijke teekenen ondersteund wordt.

Even gelijk de drie voorwerpelijke modaalbegrippen (*mogelijkheid*, *wezenlijkheid* en *noodzakelijkheid*) een toekomend uitdrukken, of ondersteunen, in hetgeen als *mogelijk*, *wezenlijk* of *nood-*

zakelijk gedacht wordt, terwijl *kunnen*, *zullen* en *moeten* eenen voorafgaanden toestand uitdrukken, in hetgeen *kan*, *zal*, of *moet*, en zulks, volgens eene stoffelijke of voorwerpelijke natuurwet, welke, in de eerste opvatting, niet belet, in de tweede, niet belet heeft, en in de derde, tot *zijn* of *doen* noodzaakt; even zoo onderstellen ook de drie onderwerpelijke modaalbegrippen eenen voorafgaanden toestand van het handelende onderwerp, dat volgens een onderwerpelijke of zedelijke wet *geoorloofdheid*, *bevoegdheid*, (*regt*) en *pligt* bezit tot het verrigten van daden, welke even zoo iets toekomstigs uitdrukken, of onderstellen.

Maar ook dezelfde moeilijkheid, welke wij in de tweede opvatting van het voorwerpelijk *modale* aantreffen, treffen wij ook hier aan, wanneer wij namelijk *bevoegdheid* met een werkwoord willen uitdrukken. *Mogen* is een zedelijk *kunnen*, en *behooren* (verplicht zijn) een zedelijk *moeten*, beiden, volgens een wet, die noch *belet*, noch *noodzaakt*, maar de dader vrijlaat in het opvolgen of overtreden van hetgeen de wet beveelt, of onbevolen laat; maar *bevoegd zijn*, of *regt hebben* tot daden, wijst eene zedelijke werkelijkheid, een voorafgaanden toestand in den dader aan, die de daad, waartoe men *regt* heeft, niet onmiddellijk beheerscht. In de eerste opvatting zal men met de meeste naauwkeurigheid zeggen: „Gij moogt doen wat de wet niet verbiedt” en zoo ook, „Gij moet doen, dat is, gij behoort te doen wat de wet gebiedt.” Dit drukt het begrip van geoorloofdheid en pligt, even zoo scherp voor de verbeelding uit, als „Gij kunt doen al wat geen natuurwet, waaraan gij onderworpen zijt, u niet belet” en, „Gij moet doen, dat is, gij zijt genoodzaakt te doen, wat eene stoffelijke

na-

natuurwet u dwingt te volbrengen." Ten aanzien van de tweede opvatting, in de taalkunde, door *gezuld zijn* voorwerpeijk uitgesproken, vonden wij, dezelfde, evenwel slechts taalkundige, zwaarigheid als hier in de *onderwerpelijke modaliteit*. Dat is, wij vinden, of liever ik vond, in de bestaande talen tot nog toe geen werkwoord, dat eigenlijk, of figuurlijk genomen, eene *symbolieke* daad uitdrukt, welke gelijk beteekenend is, met hetgeen de verbeelding zich voorstelt bij eene *geoorloofdheid*, welke, verder gaande dan een niet verbieden van een wet, tevens in den geen die handelt, eene geschiktheid, of behoedanigheid onderstelt, die hem wettigt om van deze geoorloofdheid gebruik te maken: want het is alleen daarin, dat de bloote *geoorloofdheid* van de *bevoegdheid* of het *regt* verschilt. Gelijk *werkelijkheid* of waarheid van eene stoffelijke daad of zaak eene vervulde mogelijkheid is, een in *zullen* veranderd *kunnen*, zoo is ook *bevoegdheid* of *regt* eene vervulde *geoorloofdheid*, gegeven in den persoon, een in *willen* veranderd *mogen*, wanneer men namelijk aan *willen* eene gelijksoortige oorspronkelijke beteekenis hecht, als wij, boven, aan *zullen* gaven.

Het *willen* eener *daad*, dat is, een *willen doen*, zou dit bevoegd zijn tot...: met scherpte uitdrukken, wanneer men het toekomende der verrigting, waartoe men regt heeft, slechts als bijkomende beteekenis beschouwde, en zich het *willen*, geheel afgescheiden van het onzuivere begeeren, van iets toekomstigs, als blijvende symbolieke daad, in den toestand van hem, die wil, eenzelvig met het vergunnen of toestaan der wet voorstelde.

Wanneer men (om niet van het symbolieke mechanismus der taal

taal af te wijken) vraagt: wat is de symbolieke daad van iets, waarvan men zegt, dat het werkelijk, dat is, in waarheid *is*? Zoo zou men zeker verkeerd antwoorden, met te zeggen, zijn *doen* is het *zijn* of *bestaan*. Want dit is het *doen* van hetgeen waaraan men het *zelfstandige* of het *zelfbestaan* toekent, eene grondbeteekenis, waaraan men, bij het begrip van vervulde *mogelijkheid*, niet denkt, aan welk laatste men zich slechts een *doen* kan voorstellen, dat met *kunnen*, dat is, een mogelijk *zullen*, in verband staat, om het even, of er van een *kunnen* zijn, *kunnen* worden, *kunnen* denken, of welke andere mogelijkheid gesproken wordt. Taalkundig genomen, hebben wij slechts te weten, hoe wij ons de symbolieke daad, eener vervulde mogelijkheid afbeelden, en dan zal het antwoord op de vraag moeten zijn, dat het *doen* van iets dat *werkelijk* is, een blijvend of voortdurend *zullen* is van een voorafgaand *kunnen*, namelijk een *zijn* of *wezen*, dat zijnde, niet ophoudt te gelijk toekomstig te zijn, zoo lang zijne werkelijkheid duurt. Zonder dit kort- of langdurend *zullen*, van het *modale* zijn of wezen, is er geene *waarheid* of *werkelijkheid* denkbaar. Dit *wezen* houdt op, zoodra het niet *zal* wezen, en het voortdurend *zullen* is zijne eenigste werkelijkheid. Het eenvoudigste, of wil men, louter instinctueele verstand, kan zich dit *modale* wezen niet anders voorstellen. Het werkelijke, als zoodanig, doet niet anders dan *zullen*. Dat er geen werkwoord voor is, dat deze lang uitweidende omschrijving onnoodig maakt, verandert niets aan de zeer eenvoudige grondbeteekenis die het *zullen*, in deze beteekenis, aanhangt.

Met *willen*, in de beteekenis van de symbolieke daad der bevoegd-

voegdheid, is het even zoo; en het is niet onverschillig voor de wijsgeerige taalkunde dit op te merken. Het is even als *zullen*, een voortdurend toekomend, in hem die *regt* heeft; een kort of lang voortdurend mogen doen, volgens een door den regthebber erkende wet, welke niet verbiedt. Het is een *vrij willen*, overeenkomstig *den wil* van den wergever, dat ophoudt regt te zijn, zoodra die wil van den regthebber in strijd is met de wet, dat is, met den algemeenen *wil*: want men kan zich eene onderwerpelijke *wet* niet anders dan als eenen *wil* voorstellen.

Mogen is het geen in de wet vrijgelaten is, voor allen, ook voor hen die onbevoegd zijn. Waar de wet dit niet verbiedt, *mag* ieder in den vrijgelaten omvang handelen naar welgevallen; iemand wien de natuur allen aanleg tot de toonkunst geweigerd heeft, mag die kunst uitoefenen, zoo lang de wet geen bewijs van bekwaamheid van den beoefenaar vordert; maar deze *geoorlooftheid* geeft hem geene *bevoegdheid*. Waarom niet? Om dat deze als dan niet van de wet, maar van zijnen eigen werkelijken toestand (geschiktheid) afhangt. Zij vereischt een *willen* in den beoefenaar, maar een *willen*, zoo als het ondersteld wordt in hem, die zich van deze geschiktheid bewust is.

Maar waarom (zal men zeggen) dan geen ander werkwoord, bij voorbeeld, het zamengestelde *bevoegd zijn* gekozen?

Voorceerst, om dat *bevoegd zijn* geene *modale* daad uitdrukt, welke vorm hier volstrekt noodzakelijk is, om er de taalkundige kracht aan te geven, waarop het in dit onderzoek het meest aankomt: want *bevoegd zijn*, zou even als *magtig* of *mogelijk zijn*, *werkelijk zijn*, *genoodzaakt zijn* enz. de hoedanigheden, door deze adjecti-

ti-

tiva uitgedrukt, aan den eersten term eener spraakkundige voorstelling toekennen, maar geene *vormelijke*, geene te verwachten, of blijvend toekomend aanwijzende daad aanduiden enz., en dit toekomend moet het aanhangend soortelijke dezer werkwoorden uitmaken. 2°. WILLEN, schoon in de meeste duffingen, waarin dit werkwoord gebruikt wordt, zeer verwijderd van dat in *de toekomst voortdurend willen*, 't welk de vormelijke of symbolieke daad van *bevoegd zijn* afbeeldt, is echter in alle deze duidingen *modaal*, dat is, kan een werkwoord tot derden term ontvangen, even als *mogen* en *moeten*, en het zou de *modale* daad, welke wij bedoelen, in al hare scherpte aanwijzen, wanneer wij het even als *zullen* tot eene *eerste*, dat is zuiver *stam-* of *geslachtbeteekenis* verhieven. Dan toch zou het een *willen* zijn, waarvan alle de overige meer of min vermengde *velleiteiten* en begeerten, slechts afgeleide soorten zouden zijn. Een van alle stoffelijke *neigingen*, die de *willekeur* wijzigen, afgezonderde *wil*, zou zich door geene uitwendig zinnelijke drijfveer, maar alleen door zedelijke beweegredenen laten bepalen, en, daardoor *zich* geleidende, eenstemmig zijn, met hetgeen de *zuiveren wil*, dat is, de zedelijke wet niet verbiedt; en uit dit standpunt, tot hetwelk wij moeten opklimmen, om de *daad* van het *bevoegd zijn* of *regt*, in hare beteekenis te bepalen; beoordeelen wij nu, met de meeste scherpte, wat het *willen* is van een wezen, dat tot dit of dat *geoorloofde bevoegd* is, namelijk, hij mag niet slechts wat geoorloofd is, want dit *mag* de *onbevoegde* ook; maar het instemmen van zijnen toestand met het *geoorloofde* van het een of ander, dat zich binnen den omvang bevindt; van hetgeen de wet noch geboden, noch

noch verboden heeft, geeft er hem ook het *regt* toe; en dit instemmen is het *willen* dat hier bedoeld wordt, waarvoor wij het scherp afteekenende woord in de talen niet vinden; doch waarover wij ons zeker niet behooren te verwonderen: dewijl het, even als het woord *regt* zelve, een eerste of stambegrip uitdrukt, dat daarom onder geen hooger begrip opgenomen kan worden, en bovendien eene opvatting is, welke zich in het afgetrokkenste denken zoo van nabij aan *geoorloofdheid*, aan de eene, en aan *pligt*, aan de andere zijde sluit, dat het in eene gewone gedachteleiding, allermoeijelijkst valt hier eene scherpe afscheidingslijn te trekken.

Dezelfde noodzakelijke toelichting geldt ook, ten aanzien van het *modale* ZULLEN; doch ik vond het doelmatiger, deze uitgebreide verklaring *hier* aan te voeren, omdat het *willen*, in deze eerste beteekenis van het woord, nog schijnbaar afwijkender is van de gewone duiding van het woord dan *zullen*; en dit *laatste* zich nog beter door het *eerste*, dan het *eerste* door het *laatste* laat ophelderen. Het voortdurende toekomende in beiden, is bovendien in het *willende onderwerp* nog kennelijker uitgedrukt, dan in het *zullende voorwerp*, omdat *willen*, zelfs in zijne gewone beteekenis, eene in de toekomst voortdurende daad der bewustheid is van hem, die *wil*: iets dadigs derhalve, dat *zullen* niet aanhangt.

Dat de Stoïsche verklaring, wel niet van het *regt*, maar van de *regtvaardigheid*, op zulk een *willen* het oog had, in het bekende *justitia est constans et perpetua voluntas*, is meer dan waar-schijnlijk, met dit onderscheid, echter, dat het hier niet de voortdurende *wil*, in den omvang van het *niet verbodene*, (dat is geoorloofde) maar in den omvang van het *gebodene* is; en

dit brengt ons tot de derde *modale* opvatting *pligt*, en deszelfs verbale duiding *moeten* (in de beteekenis van *verplicht zijn*).

Gelijk *moeten* (genoodzaakt zijn) de symbolieke daad is van het voorwerp, 't welk eene dwingende natuurwet bewusteloos opvolgt, zoo is *moeten* (*verplicht zijn*), de symbolieke daad van het *onderwerp*, 't welk eene niet dwingende zedelijke wet *behoort* op te volgen.

Ook hier zouden wij het eigenlijke werkwoord misfen, wanneer *moeten* in de talen de tweederlei beteekenissen niet met hetzelfde woord aanwees; dat is, gelijk de taalkundige spreken, in het eerste geval *eigenlijk*, in het tweede *figuurlijk*, of, om juister te spreken, in het eerste geval, voorwerpelijk of stoffelijk, in het andere, onderwerpelijk of zedelijk.

En hiermede hebben wij nu alle hoofdsoorten van werkwoorden, en dus tevens ook al de verschillende soorten der spraak kundige voorstellingen aangewezen, uit welke het geheele *mechanismus* der talen bestaat, en wel inzonderheid het *mechanismus* der algemeene taal, die in alle tongvallen, bij de eene meer, bij andere min volledig, voorzit. Deze algemeene taal is de gedachte-taal, dat is, de taal der verbeelding; en deze is weder de taal van dat vermogen der ziel, welke zich alles wat de uitwendige en inwendige zin aan het denkvermogen aanbiedt, in eene haar eigene beeldspraak van driedelige voorstellingen uitdrukt, immers, zoo dikwijls als het werkwoord deze drie hoofdtermen eener grammaticale voorstelling toelaat.

Wij hielden ons alleen met den middenterm, het *verbum*, bezig: want van dezen, die de symbolieke daad uitdrukt, hangt ook de al-

algemeene beteekenis van den *eersten* en *derden* term af: want, wanneer ik bij voorbeeld, met een *causaal* werkwoord, zeg: „*de man* / *bouwt* / *een huis*,” dan is de eerste term de *bouwer*, de derde het *gebouwde*; en neem ik deze werkwoordelijke vorm in zijne algemeenste, dat is, grondvormelijke beteekenis, dan zijn de drie termen: *oorzaak*, *werking* en *gewerkte* (gewrocht); en zoo is het ook met die werkwoorden, welke geen *werken* (veroorzaken) maar een *bewerken* uitdrukken; bij voorbeeld: „*de hamer verplettert* / *den steen*;” hier is 1. de *bewerker*. 2. het *bewerken*. 3. het *bewerkte*.

Hoedanig nu ook de *inwendige* beteekenis dezer tweederlei foorten van active werkwoorden mogen zijn; hunne uitwendige of symbolieke grondbeteekenis is, of de *betrekking* tusschen *oorzaak* en *gewrocht*, als in het eerste voorbeeld, of die tusschen *doener* en *lijder*, als in het tweede; en schoon in het *mechanismus* der talen, onder de algemeene benaming van *bedrijvende werkwoorden* begrepen, is hun verschil echter zeer aanmerkelijk, dewijl de eerste foort eene betrekking afteekent, tusschen na elkander in den tijd volgende voorwerpen of onderwerpen, de tweede, tusschen te gelijk bestaande zaken of personen.

Het *mechanismus* der taal geeft ons dus *à posteriori*, dezelfde nitkomst als de kritische opsporing der eerste stambegrippen, met dit onderscheid echter, dat de twee algemeene begrippen, door de werkwoorden als middentermen tusschen den symbolieken persoon (den *agens*) en het *ge-* of *bewerkte* (*actum*), aanschouwelijk voor de verbeelding gebragt worden, door het verband der grammaticale voorstelling. Wij verkrijgen hier niet slechts *oorzaak*

en *gewrocht*, en *agens* en *patiens*, maar te gelijk de betrekking tusfchen deze twee begrippen, namelijk het *veroorzaken* en *be- werken*, en het is juist dit *tusfchen* (:) waarop het in deze denk- wetten het meest aankomt; wij zien er namelijk in, dat in deze tweederlei voorftellingen, de oorfpronkelijke denk- wetten en taal- wetten dezelfde zijn, en, bovendien, dat de grondftellingen van het zuivere verftand, die den grond der voorwerpelijke natuur- kunde opleveren, aanschouwelijker en bevattelijker uit den midden- term (:) voortvloei- jen, dan wanneer deze, hoezeer onderfteld, ge- lijk in de kategoriëntafel, verzwegen wordt.

Nemen wij, bij voorbeeld, de eerste grondftelling, zoo als KANT die voorftelt, „alle veranderingen gefchieden overeenkomstig de wet der verbinding van *oorzaak* en *gewrocht*,” waaruit men reeds ziet dat deze verbinding, noch in *oorzaak* noch in *gewrocht*, maar in beider verbinding, dat is het *veroorzaken*, gezocht moet worden; en dat dus het *verbum*, beter dan eenig *substantivum*, het ftambegrip der oorzakelijkheid uitdrukt.

Maar, wat meer afdoet, ten aanzien van het nut dat de alge- meene taalkunde aan de wijsbegeerte toebrengt, is, dat zoo er de geldigheid der ftambegrippen in hunne toepafing op onze zedelij- ke (dat is, onderwerpelijke) natuur, waartegen KANT zich verzet, niet door bewezen wordt; er dit echter uit voortvloeit, dat de verzedelijkte *Causaliteit* (doel en middel) zich met dezelfde fcherpte aan de verbeelding opdringt, als de voorwerpelijke (*oor- zaak* en *gewrocht*,) want wanneer ik zeg: — „*de booswicht beoogt mijnen ondergang*,” dan uit ik zekerlijk eene *causaal*verbinding, maar nogtans eene geheel andere dan wanneer ik zeg: *de boos- wicht*

wicht werkt mijn ondergang." In de eerste zegging stel ik hem aan de verbeelding voor als *middel*, ondergang als *doel*, waarvan het nog onzeker is of hij het bereiken zal, en de middenterm is de verbinding tusschen 1 en 2, niet gedacht als een *veroorzaken*, maar als een *bedoelen*, geene stoffelijke daad, maar eene daad van den *wil*, eene zedelijke, dat is eene *eigenlijke*, of *vrije* handeling, welke naar eene zielkundige grondstelling heenwijst: deze namelijk: „*alle willigheden (vellēiteiten) geschieden overeenkomstig de Wet der verbinding van middel en doel.*” Het is ons toch wel even onmogelijk eene begeerlijkheid in een onderwerp te denken, zonder *bedoeling*, als eene objective verandering, zonder *oorzaak*. Geheel anders is het in: „*de booswicht werkt (veroorzaakt) mijnen ondergang.*” Hier is hij geen middel, maar ik stel hem mij als oorzaak voor, en mijn ondergang als een zeker gevolg van de daad, of het gewrocht van den werker.

Doch het nut dat de algemeene taalkennis aan de wijsbegeerte kan toebrengen, zal duidelijker blijken als wij al de soorten van werkwoorden aan een algemeener *onderzoek* onderworpen zullen hebben.

Van de *verba passiva* behoeft, na het verhandelde, weinig aangemerkt te worden: zij duiden eene omgekeerde betrekking aan, namelijk die, welke tusschen *gewrocht* en *oorzaak*, en tusschen den *lijder* en *werker* gedacht wordt.

Maar de vraag: — „bestaat er eene soortgelijke betrekking in de werkwoorden, die het verband tusschen *zelfstandigheid* en *aanhangigheid* uitdrukken?” valt niet zoo gereedelijk onder het oog.

De beschouwing der velerlei foorten van *verba neutra* moet hier meer verwarrend dan ophelderend voorkomen, en het ontbreken van het werkwoord, dat de symbolieke daad van zelfstandigheid uitdrukt, zoo als wij boven zagen, maakt het onderzoek nog moeilijker.

In geen der onzijdige werkwoorden, die dit inderdaad zijn, is een derde term als *gewrocht* of *bewerkte* denkbaar; van daar dat zij *intransiiva* genoemd worden: want de overgangsterm, dat is, het werkwoord zelf gaat eigenlijk op niets over.

Uit hetgeen wij reeds breedvoerig van de onzijdige werkwoorden opgemerkt hebben, hebben wij moeten zien, dat geene grammaticale voorstelling de betrekking tusschen het volstrekte bestaan en deszelfs *accidenten* (aanhangigheden) kan uitdrukken; ten minste niet in eene voorwerpelijke opvatting; en alle daar ontwikkelde onzijdige werkwoorden leveren beteekenissen op, die ver beneden het stambegrip van *zelfstandigheid*, dat is, van *eigen* of *zelfbestaan*, staan. Alle zijn wijzigingen van hetgeen door den gewonen zin van *bestaan*, dat is, van het empirische *bestaan*, uitgesproken wordt. Alleen hebben wij er bij opgemerkt, dat *bestaan*, in dezen ondergeschikten zin opgenomen, allen overgang op iets anders uitsluit, zoodat de zeggingen „*het* / *bestaat* / *dit of dat*.” „*het* / *bestaat* / *een bestaan*” enz. enz. niets dan onzin opleveren; en zoo is het ook met *ontstaan*, 't welk aan den aanvang van een *bestaan*, en *vergaan* 't welk aan 't eindigen van een *bestaan* doet denken.

Het aanwijzen van dit ontbrekende in de taal toont eene gaping die belangrijk voor de wijsbegeerte is. Die gaping, namelijk, doet zien, dat het *substratum*, 't welk men als het *blijvende* der
in

In *tijd* en *ruimte* verschijnende zelfstandigheden denkt, iets onbekends is, eene *X*, van welke al de veranderingen en óvergangen, welke de blijvende stof ondergaat, de aanhangende eigenschappen zijn, zonder dat wij echter kunnen weten, welke de symbolieke daad zou moeten zijn, die de betrekking tusfchen *X* en zijne bekende eigenschappen aanduidt: wij geven aan die *X* = zelfstandigheid, wel eene daad, dat is het *blijvende bestaan*, schoon alle hare eigenheden veranderen; maar die daad gaat niet verder dan de onbekende werker zelve, en is er volkomen eenzelve mede. Het *veroorzaken* is iets anders dan de oorzaak, het veroorzaakt worden iets anders dan het *gewrocht*, het *vermogen* (*kunnen*) iets anders dan hetgeen gezegd wordt te *kunnen*. Zelfs het bloote *zijn* (wat of iets *zijn*) iets anders dan dat, wat is, en zoo in alle symbolieke daden, die zich aan het bekende voorwerp of onderwerp sluiten; maar — het onbekende *substratum*, van hetgeen gezegd wordt te *bestaan*, is met deze *daad* volstrekt één in onze opvatting.

De volgende leiding van gedachten zal het ophelderen, en tevens met scherpte doen opmerken, wat het verschil tusfchen *bestaan* en het bloote *zijn* is.

Wanneer ik denk, en gestreng overeenkomstig de gedachte ten aanzien van het volgende, zeg: „*het ijs is bevroren water*“, „*water is gesmolten ijs, stoom is ontbonden water*,“ en omtrent deze en andere tallooze veranderingen der stof, telkens niets anders aanduiden wil, dan $A : B = \textit{subjectum} : \textit{praedicatum}$, dan duidt dit *zijn* van *ijs, water, stoom* enz. enz. geenszins het *bestaan* aan dezer stoffen of *zelfstandigheden*, (in de gewone betekenis van dat woord) maar slechts het *wat* der *behoedanigheid*
van

van het *bestaande*; en bij dit alles blijft het nog in 't midden gelaten, of een van de drie, *ijs*, *water* of *stoom*, en zoo ja? welke van de drie de stof is, die nu eens in deze, dan weder in eene andere gedaante voorkomt. Maar wanneer wij ook het alleralgemeenste begrip van deze en andere aanschouwbare, of zelfs maar denkbare gedaanten, namelijk, het algemeene begrip van *stof*, als het *blijvende*, onder alle mogelijke gedaanteverwisselingen en veranderingen aannemen; dan zal *stof* daarom nog niet hetzelfde begrip zijn, als dat van het bestaan der *stof*; ten ware, evenwel, dat ik mij de *stof* als het onder alle hare gedaanteverwisselingen onveranderlijk hetzelfde *blijvende* voorstelde, en daarom tevens als iets, dat noch *ontstaan*, noch *vergaan* kan, maar in zich zelf de grond is van zijn *bestaan*: want dan zou het in en door zich zelve *bestaan* het eenige zijn, 't welk in 't midden aller veranderingen, onveranderd bleef, en het *zelfstandige* der stof, zou tevens hare *zelfstandigheid* zijn; dat is, het *substratum* aller stoffelijke verschijnselen.

Maar indien dit waar is, dan is het juist dit stambegrip van *zelfstandigheid*, dat wij op de stoffelijke natuur, dat is op het geheel der verschijnselen, niet kunnen toepassen: want geene uitwendige ervaring, dat is, niets van alles wat ons door den uitwendigen zin gegeven wordt, toont ons dit *blijvende* onder alle veranderingen. De inwendige ervaring, alleen, dat is, de zelfbewustheid van het ik, waarvan wij echter niets weten, dan dat dit onbekende zich zelf bewust is, wijst ons wel niet onmiddellijk naar een *bestaan* dat niet ontstaan is, en ook niet vergaan kan; maar echter naar iets, dat onder alle veranderingen, welke het
on-

ondergaat, hetzelfde blijft; en wanneer wij met FICHTE een zuiver IK aannamen, zou het zich stellende van zulk een IK het *zelfbestaan* zijn, zoo als wij het denken, en ook in de talen uitdrukken; wanneer wij bij voorbeeld, in de beeldspraak der talen zeggen: „*het water lost zich in damp op*”, ’twelk evenwel niet gelijk beteekend is met „*het water lost het water in damp op*”, maar met „*het water lost zijn bestaan in damp op*.” In deze symbolieke uitdrukking spreken wij oneigenlijk, en het voorbeeld strekt tot niets anders, dan om ons op de beteekenis van ZICH opmerkzaam te maken. Letterlijk genomen zeggen wij iets anders dan hetgeen wij denken, ten ware wij er mede te kennen wilden geven, dat het *water* in dien overgang *water* bleef. In allen gevalle is het eene perfoonsverbeelding, waaraan wij dus een *symboliek* zich toekennen, zoo dikwijls wij een’ werker (eersten term) denken, welk eene daad op zich zelve uitoefent. Zoo is het ook met het IK, voor zoo verre wij het door de inwendige ervaring kennen. Wij weten er van, dat het eene *daad*, eene zuivere *daad* enz. *bewustheid*, een *beweten* is; en wanneer wij er van zeggen: *het is* zich *bewust*, denken wij door dit ZICH niet de *daad*, maar het *bestaan* van het *ik*. Daar wij echter van dit bestaan niets anders kennen, dan de blijvende daad der *bewustheid*, welke de overige daden van het IK, te weten: *denken, willen, oordeelen, meenen* enz., ook zelfs de *onzuivere: begeeren, haten, beminnen* enz., ja zelfs die van den uitwendigen zin, voor zoo verre deze niet slechts lijdelijk, maar met de zelfdadigheid van het denkende wezen vereenigd zijn, te weten: het *zien, hooren, voelen* enz. *aanhangen*; zoo kunnen wij ons ook het *bestaan*, dat is, het ZICH van

van het IK, niet anders dan als eene daad of eene dadigheid voorstellen, en de betrekking van deze daad tot hare aanhangende daden, als die der zelfstandigheid tot hare inwonende (immanente) eigenschappen; zoo echter, dat dit zelfdadige ZICH = zelfstandigheid, met zijne aanhangige daden *denken, willen* enz. = BESTAAN, één is: want het *bewustzijn* is zelf een *denkend willen* of *willend denken*, en, omgekeerd, dit laatste een *bewustzijn* of *beweten*.

Met deze ophelderende, maar nogtans niet meer dan *empirische* gedachteleiding heb ik noch kunnen, noch willen opklimmen tot het onbekende IK, maar mij, in deze taalkundige ontwikkeling der beteekenis van het werkwoord BESTAAN, reden willen geven van het ontbreken der betrekking tusschen *zelfstandigheid* en hare inwonende *eigenschappen*. Voorwerpelijk genomen, is niet de stof, maar het bestaan der stof een grensbegrip, dat buiten alle uitwendige ervaring ligt. Alleen de inwendige ervaring, dat is, de omvang van alks wat onder de zelfbewustheid valt, geeft ons kennis van het *bestaan* van het denkende wezen; en van dit ZICH, dat wij niet anders dan als *daad* (zuivere daad) kennen; weten wij tevens, door deze onmiddellijke ervaring, dat het met zijne eigene daden één is, en dus ook één met de eigen daad van zijn bestaan, tusschen welke derhalve geene dadige betrekking denkbaar is. Geven wij nu overeenkomstig dit *bestaan*, het eenige dat wij kennen, ook een ZICH aan de voorwerpen, gelijk in de opgegevene voorbeelden, dan deelt onze verbeeldingskracht ook aan de *voorwerpen* een bestaan mede, dat zich in de talen even onafscheidelijk uitsprekt, als het *bewust zijnde* en het *bewust zijn*; en vandaar dat de beide zeggingen: — „*de stof ontwikkelt zich,*”

zich," en „*het verstand ontwikkelt zich*” wat de spraakkundige voorstelling aangaat, volmaakt dezelfde zijn. Het onderscheid der denking moet in het verschil der inwendige beteekenis gezocht worden. In beide is *ZICH* het *bestaan*; met dit onderscheid alleen dat het *voorwerpelijke bestaan* slechts eene *symbolieke daad*, het *onderwerpelijke* tevens eene vrije daad uitspreekt.

Het is vooral bij de beschouwing van het werkwoord *bestaan*, waarin de eerste en tweede term der voorstelling vereenigd gedacht wordt, zonder betrekking op eenigerlei derden term, en welks *beteekenis* slechts aan het onderwerp ontleend is, dat men de vraag oplossen kan, welke wij nog niet voorstelden; deze namelijk: —

„Wat kan de reden zijn, waarom in alle talen de tweede term altijd als eene werkzaamheid der zedelijke natuur, dat is, vrije daad, voorgesteld wordt, ook dan, wanneer de inwendige beteekenis noch eigen daad, noch stoffelijke werkzaamheid, ja dikwijls een *niet - doen* voorstelt?”

Het volgende antwoord kan niet gewaagd voorkomen: —

„Daar zelfs het bestaan der *IKHEID* de verbeelding als eene eigene *daad*, een beweten namelijk, treffen moet, en zich alleen, in die beteekenis, op het stoffelijk *bestaan* laat toepassen; daar voorts alle andere werkwoorden met dit tweederlei *bestaan*, welks grondbeteekenis van dit primitive *agere* afhangt, op de eene of andere wijze zamenhangen, of er van afhangen (het *bloote zijn* (esse) en de *modale* begrippen daaronder begrepen) kan het niet vreemd zijn, dat de verbeelding aan elken tweeden term van eene voorstelling, en dus ook aan alle leden van

„ eenen volzin, dit dadige hecht; en zulks, in de onderwerpe-
 „ lijke werkwoorden, in de eigene beteekenis van vrije daad, en in
 „ de overigen, beeldsprakig en symboliek.”

Dit laatste behoeven wij niet te bewijzen: want het is eene, be-
 staande daadzaak in alle talen. Bij elke grammaticale voorstelling
 is de *eerste term* een *agens* (een ware doener, of eene zaak als
 doener, dat is, als een *hij*, *zij* of *het* voorgesteld, en dus niet
 slechts als een persoon, maar zelfs als een mannelijke, vrouwe-
 lijke, of onzijdige persoon.) De tweede term is een *agere* (een
 waarlijk *doen*, of iets dat zonder een *doen* te zijn, echter als
 zoodanig, dat is, *symboliek* voorgesteld wordt.) Deze beide *ter-*
men zijn onontbeerlijk in elke zegging; zelfs in de werkwoorden
 die volstrekt onzijdig zijn, en even zoo in die, welke men lijde-
 lijk noemt, terwijl zelfs de zoogenaamde onpersoonlijke eene on-
 bepaalde persoonlijkheid in den *eersten term* vorderen b. v. in: *het*
regent, *het sneeuwt*, *het dondert*, *het gebeurt*, en zoo in alle
 anderen, om het even of zij, behalve dat, bedrijvend, onzijdig of
 lijdelijk zijn. De derde term is bovendien noodzakelijk, in al
 die gevallen, waar de *werker* en het *werken* een *bewerkte* of
gewerkte vorderen. Alle voorstellingen (of zeggingen) zijn dus
 beeldsprakige afbeeldingen der gedachten, en echter niet ontleend
 aan den uitwendigen zin, welke voor het beeldsprakige meer be-
 rekend is; maar onmiddellijk afgeleid van den *inwendigen zin*
 (de *zelfbewustheid*) welke, daar zij, om zoo te spreken, de be-
 waarplaats aller eigenlijk gezegde daden is, zich aan de verbeel-
 dingskracht ook niet anders dan als eigen daad vertegenwoordi-
 gen kan.

Bij

Bij dit alles blijft het opmerkelijk, dat daar het *mechanismus* der talen, dat is de bouw der voorstellingen en volzinnen, niet gegrond is op begrippen, die aan de stoffelijke natuur ontleend zijn, maar integendeel op die, welke tot de zielkunde of zedelijke natuur behooren; wij nogtans, om te weten of bij voorbeeld een werkwoord een stoffelijk of voorwerpeijk begrip uitdrukt, ons niet tot de beteekenis van het woord als rededeel, 't welk altijd en in alle gevallen onderwerpeijk is, maar tot de beteekenis van het woord, als woord beschouwd, moeten wenden.

De opgegeven reden leert ons wel, wat aanleiding kan gegeven hebben, dat de verbeeldingskracht in den bouw der talen zich meer aan een *persoonlijk agere*, dan aan een *zakelijk kracht uitoefenen* gesloten heeft; maar niet, dat zij dit niet anders heeft kunnen doen. Tot dit laatste, ondertusschen, zouden wij wel moeten besluiten wanneer wij, de ervaring raadplegende, ons overtuigen, dat dit *psychologische verschijnsel* zich in alle talen op dezelfde wijze voordoet.

De *derde term* is het alleen, welke wij ons, in de tweederle foorten van *verba activa*, als zaak voorstellen, en wel zoo, dat in de active voorstellingen, waarbij drie termen vereischt worden, die *derde term* als *gewerkte* of *bewerkte* voorkomt, ook dan, wanneer die *derde term*, wat zijne inwendige beteekenis aangaat, geene *zaak* maar een *persoon* is. Hier neemt, derhalve, de verbeeldingskracht een begrip uit de stoffelijke natuur, om de beeldspraak, die onderwerpeijk begon, voorwerpeijk te voltooien; en in al deze foorten van voorstellingen zijn *persoon*, *daad*, *zaak*, of *agens*, *agere* en *actum*, de altijd wederkeerende hoofdbestand-

deelen der zeggingen, om het even, welke de inwendige beteekenis van *persoon*, *daad* en *zaak* zij.

De noodzakelijkheid van dit *taalmechanismus* zal mischien in de volgende afdeeling gemakkelijker onder het oog vallen.

WAT NUT IS ER VOOR DE WIJSBEGEERTE TE TREKKEN, UIT DE
EMPIRISCHE KENNIS DER VERSCHILLENDE SOORTEN VAN
SPRAAKKUNDIGE VOORSTELLINGEN.

Al deze soorten van voorstellingen spreken eene gedachte uit, welke, gelijk wij zagen, onder een algemeen begrip staan, dat door het verband, waarin die termen tot elkander staan, aan de verbeeldingskracht, en, door deze, aan het verstand voorgesteld wordt; zoo drukken, bij voorbeeld, alle voorstellingen, waarvan het werkwoord (de tweede term) een bedrijvend werkwoord is, 't welk tot eersten term een voortbrenger, en tot derden term iets dat voortgebracht is, vordert, eene daad uit, waarvan het algemeen begrip een *veroorzaken* is, en zulks om het even, welke de eigenlijke beteekenis des eersten of derden terms zij; en zoo is het met alle overige soorten van voorstellingen.

Toonen wij dit nu aan in al de soorten van voorstellingen, waarover wij in de vorige §§ gehandeld hebben! Daar echter alle voorstellingen geen drie *termen* toelaten, en andere wel een' derden term, doch eenzelvig met den eersten ('t geen velen slechts twee termen als volstrekt noodzakelijk tot eene voorstelling heeft doen beschouwen) zal het mischien doelmatiger zijn met deze laatste te beginnen. Deze, nu, zijn de voorstellingen waarbij een

verbum neutrum de symbolieke daad van een symbolieken persoon uitspreekt.

Deze onzijdige voorstellingen of zeggingen zijn, gelijk wij zagen, tweederlei: zij drukken, of het BESTAAN, of het bloote ZIJN (iets zijn) en beider verschillende wijzigingen, of daarvan afgeleide daden uit; en de werkwoorden, die van de beteekenis van BESTAAN afgeleid zijn, zijn natuurlijk weinig in getal. In de volmaakte talen kan hier slechts (*a*) aan de daad van het volstreekte bestaan, of (*b*) aan het betrekkelijke, de daad van *beweten* (die der *zelfbewustheid*) of (*c*) aan de geheel onbekende daad van den zelfstandigen grond der voorwerpen een teeken gegeven zijn; en voor deze drie hebben wij geen ander werkwoord dan dat van BESTAAN. Maar daar wij van (*a*) niet slechts het teeken (woord) maar ook de beteekenis missen, hebben wij, uit hoofde dat het ons bekende onderwerpelijke *bestaan*, en het ons als zoodanig voorgestelde *bestaan*, bij voorbeeld dat der stof, een begin en einde toelaten, twee werkwoorden, die daaraan beantwoorden, namelijk: *ontstaan* en *vergaan*; met de daarvan afgeleide beteekenissen *verschijnen* en *verdwijnen*, het meer verwijderde *veranderen*, *beginnen* en *eindigen*, wanneer, namelijk, deze drie laatstgenoemde *werkwoorden* onzijdig genomen worden — welke, even als nog eenige weinige andere daaraan grenzende beteekenissen, daarin met *bestaan*, in zijne algemeenste beteekenis, overeenkomen, dat er geen overgang op een *derden term* bij plaats kan hebben: omdat wij, gelijk wij boven zagen, geene betrekking tusschen *zelfstandigheid* en hare aanhangende eigenheden denken kunnen, en het blijvende zelfstandige zich op niets anders dan op zich zelve **trekt.**

trekt. Ware dit anders, en kon er door *bestaan* eene betrekking tusschen het *zelfstandige* en deszelfs inherenzen uitgedrukt worden, even als tusschen *oorzaak* en *gewrocht*, in opvolging in den tijd, en het wederkeerige *invloed uitoefenen* (bewerken) en *invloed ondergaande* (bewerkte) in het *gelijktijdig* bestaande van den *eersten* en *derden* term; dan zou de beteekenis van zelfstandigheid, eenzelvig met het *bestaan*, dat er de daad van uitdrukt, verloren gaan: want het zou niet meer een onveranderd voortduren, in het midden zijner veranderingen, aanduiden; iets, wel is waar, dat boven alle uitwendige ervaring verheven is, maar echter in de inwendige ervaring van het zelfdadige (denkende) onderwerp, namelijk het **BESTAAN** (het **ZICH**) van het **IK**, aangetroffen wordt.

De algemeene taalkunde heeft dan ten minste voor de hoogere wijsbegeerte, dit nut, dat het met der daad aanwijst, dat het door een donker besef geleide taalgebruik, eene gelijke uitkomst in de bestaande talen te weeg gebragt heeft, als de diepzinnige zielkundige bespiegelingen tot stand meende te moeten brengen; eene uitkomst die tevens instemt met de ontwikkeling *à priori* in mijne **INLEIDING** enz., te weten, dat het eene eenzijdigheid in de *Kantische wijsbegeerte* verraadt, wanneer deze beweert, dat de kategoriën slechts op onze *voorwerpelijke ervaringskennis* kunnen toegepast worden; daar het, integendeel, de *katégorie* van *zelfstandigheid* is, welke, daar zij nergens in de uitwendige ervaring iets vindt, dat er aan beantwoordt, alleen in de *zelfbewustheid* (het *zich* bewetende **IK**, het louter onderwerpelijke namelijk) de *daad* aantrest, die met *bestaan* eenzelvig is; immers zoolang zich er zelfbewustheid, *identisch* en *individueel* in openbaart

baart. Het is eene daadzaak, en wel eene *à priori* gegevene daadzaak, die den grond aller mogelijke kennis en denking uitmaakt, dat de *zelfbewustheid*, en de daad van het IK, waardoor het zich zelf (zijns zelfs) bewust is, volkomen één en identisch gedacht wordt, en door het scherpzinnigste denken niet van elkander onderscheiden worden kan. Het *subjectum* en *praedicatum* hebben hier op dezelfde wijze eenheid van beteekenis, als het onderwerp, dat *zich* bewust is met het voorwerp (ZICH), dat als bewustheid gedacht wordt, één is. Van daar dat wij het *bestaan* van het IK niet, gelijk in de voorwerpelijke of stoffelijke natuur, het *bestaan* van eenig voorwerp, afgezonderd van hetgeen bestaat, kunnen denken; en echter, volgens het *mechanismus* der taal, evenmin een' zin kunnen hechten aan eene symbolieke daad, die eene betrekking zou uitdrukken tusfchen het *bestaan* van een zaak en die zaak zelve.

In de zielkunde alleen, vinden wij eene reden voor dit taalverschijnsel: want is *beweten* het *bestaan* van het IK (en misfchien van al wat als onderwerp bestaat); is voorts *beweten* ook het *bestaande*, dat is, de *werker* (eerfte term) van dat bestaan; en is hetgeen *beweten* wordt ('t welk hier de *derde term* zou moeten zijn), wederom eenzelvig met den *eerften* en *tweeden term*; zoo vindt men dan ook in het stambegrip *zelfstandigheid*, geene overgaande betrekking op hare veranderende inherenzen, (dewijl zij, onder alle dezen, het blijvende is) maar slechts eene wederkeerige of liever terugkaatsende betrekking op en tot zich zelve, 't welk eenigermate verstaanbaar zou uitgedrukt kunnen worden door: „Het IK bestaat ZICH.” (wel te verstaan, ZICH in eene accusative duiding genomen.) Deze *Kategorie* derhalve, en wel in hare hoogste al-

K

ge-

gemeenheid, en zoo als zij in de kritische wijsbegeerte voorkomt, is niet op de uitwendige ervaring toepasselijk, maar op de inwendige; en wanneer *bestaan* ook op voorwerpen toegepast schijnt te kunnen worden, is het slechts door de hier personifierende verbeeldingskracht, welke door deze hare gedachte-afbeelding alle talen beheerscht. En dan laat het zich ook verklaren, waarom *bestaan*, 't welk, aan voorwerpen toegekend zijnde, alle begrip van daad, dat is, vrije handeling, uitsluit, echter, als symbolieke daad, bij deze, als bij alle overige symbolieke daden, ondersteld wordt, 't welk tevens reden geeft van het *dadige*, en wel van het geheel persoonlijke *dadige*, 't welk alle werkwoorden, zonder eenige uitzondering, afbeelden; gelijk het ook het duidelijkste inzicht geeft van het *symbolisch* zielkundige, dat de taal in haar eigendommelijk afbeeldingsvermogen aanhangt, en zich over haar geheel mechanismus, waarvan de *partes orationis*, als het ware, de gelederen (de raderen) zijn, uittrekt. Door de *inwendige* beteekenis der woorden, als zoodanig, weten wij slechts of er over *voorwerpen* dan wel, of er over *onderwerpen* gesproken wordt; maar de vormelijke zin is altijd *onderwerpelijk*, dat is, in het eerste geval, slechts *symboliek* onderwerpelijk, in het tweede, ook *wezenlijk* onderwerpelijk, wat de twee *eerste termen* eener voorstelling betreft.

Ook geeft deze taalkundige beschouwing aanleiding om te denken dat de *Kategorien* (stambegrippen), ten minste de *dynamische*, in de wijsbegeerte verstaanbaarder uitgedrukt zouden zijn, wanneer men dezelve, niet door substantiven, maar door werkwoorden benoemd had; vooral, om dat het deze *tweede termen* zijn, waarvan de gestrengste beteekenis der *eerste* en *derde termen* in eene spraak-

spraakkundige voorstelling afhangt. In plaats van *zelfstandigheid* en *aanhangigheid* (*substantia* et *accidens*, of *subjectum* et *praedicatum*) zou *bestaan*, en *zijn* (*iets zijn*) minder aanleiding tot verwarring geven.

ZIJN, in dien zin, staat tegen *bestaan* over, als *inhaerens* tegen *zelfstandigheid*. Een bloot ZIJN is geen BESTAAN, even weinig als een bloot DENKEN, iets 't welk het BEWUSTZIJN aanhangt, en inwoont, een BEWETEN is; schoon geen DENKEN zonder zelfbewustheid plaats heeft. Maar zoo ook kan er geen bloot ZIJN zonder BESTAAN gedacht worden.

Dit bloote ZIJN of *iets zijn* vordert, om eene volkomene zeggung op te leveren, een' DERDEN TERM; een' *derden term* echter, die met den *eersten* vereenigd gedacht wordt; bij voorbeeld: *dit paard / is / een hengst. / Die man / is / een wiskunstenaar. /* Hier is een overgang van den *eersten* op den *derden term*, tusschen welken *zijn* de betrekking is. Het zou een woordenstrijd, en niets meer zijn, wanneer men zeide, dat „*de man is*” zonder iets meer, ook een volkomen zeggung oplevert: dewijl, alsdan, *zijn* in de beteekenis van *bestaan* genomen wordt.

Dit ZIJN drukt de hoofdbeteekenis uit van al die onzijdige werkwoorden, welker inwendige beteekenis, noch *daad*, noch *lijden*, noch eenigerlei werkzaamheid aanduidende, een' *derden term* vordert, die met den *eersten term* onafscheidelijk gedacht wordt, gelijk WORDEN in den zin, niet van *ontstaan*, maar van *iets worden*, gelijk: „*dat gedurig afnemend bewegen wordt eindelijk een rusten.*” Zoo ook *blijven* en *schijnen* (onzijdig genomen); terwijl wij dit *zijn* als den wortel aller lijdelijk onzijdige werk-

woorden kunnen beschouwen, dat is, der zoodanigen, welke niets anders dan eene wijze van *zijn* uitdrukken, als *klinken*, *rieken*, *schemeren*, *rijselen* en alles wat het *zigtbare*, *hoorbare* enz., en, in 't algemeen, al het slechts *verneembare* in de stoffelijke natuur uitdrukt.

Deze scherpe taalkundige onderscheiding van *zijn*, (bestaan) en *zijn* (*iets zijn*) in de gedaante van een werkwoord, dat is, symbolieke daadafbeelding, voorgesteld, doet ons het stambegrip van *zelfstandigheid* en hare daar tegenovergestelde *aanhankelijkheden* beter inzien. Het **BESTAAN**, namelijk, wordt geheel onderwerpeijk gedacht, ook dan, wanneer wij het als grond van het voorwerpeijke **ZIJN** aannemen: want ook dan is het het inwendig blijvende, slechts in de zelfbewustheid van eenige denkbare beteekenis, en met niets overeenkomende van al, wat wij door den uitwendigen zin kunnen waarnemen; en wat wij ons, naar aanleiding van het *beweten* van ons eigen bestaan, of als voortdurende daad van al wat *iets* is, dat is, van het stoffelijke *zijn*, of wel als onstoffelijke daad van het voorwerpeijk *zijn*, voorstellen. Alle *substantiva*, ook de *verbalia*, geven onze verbeelding een bijbegrip van zaak, en niets is verder van *zaak* verwijderd dan het *bestaan*, de daad, die alle andere daden begeleidt.

Maar zoo is het ook eenigermate met *zijn* (*iets zijn*). De substantiven *inhaerens*, *accidens*, *praedicatum* ('t welk, alles als stambegrip beschouwd, toch niets anders beteekenen kan, dan eene inwonende eigenheid van het bestaan) bevatten niet enkel het *zijn* der zaken, maar ook het *wat* der daden, zoowel stoffelijke als onstoffelijke. Dit *wat* is een geschieden in den tijd, maar een
ge-

*geschieden**, waardoor zich het *bestaan* eener verneembare during kenbaar maakt, een zoo of zoo zijn van het bestaan, bevattelijker derhalve in de gedaante van een werkwoord, dan in die van een ander rededeel.

Ook wijzigen zich deze twee opvattingen, die in geene spraak-kundige voorstelling met elkander verbonden kunnen worden, hoe afgetrokken en algemeen zij ook zijn mogen, zeer verstaanbaar, wanneer ik het eerste noem: „HET BESTAAN VAN HET ZIJN” en het CORRELATUM van hetzelfde: — „HET ZIJN VAN HET BESTAAN”.

Dit laatste *zijn* verschilt met het *worden* (iets worden) slechts daarin, dat het laatste het eerste als een vroeger en ander zijn voorafgaat, het eerste altijd het *worden* van een volgend zijn is; en zoo denken wij ons het *zijn* van het *blijvende bestaan*, in eenen eeuwigen vloed van op elkander volgende veranderingen.

KANT drukt zich over dit veranderende *zijn* van het altijd voortdurende *bestaan*, naar aanleiding der schoolsche bewoordingen *substantia et accidens*, wonderspreukig uit, wanneer hij ten aanzien van de grondstelling des verstands, betreffende de substantialiteit (pag. mihi 230. C. d. r. V) zegt: „Slechts het voortdurende (de zelfstandigheid) verandert, het veranderbare ondergaat geene verandering maar eene afwisseling, wanneer sommige bestemmingen ophouden, anderen beginnen.” Dit wonderspreukige houdt op, wanneer wij, volmaakt in den geest der Kritische wijsbegeerte, en slechts de schoolsche termen daarlatende, aan het onbekende *substratum* der zelfstandigheid, de beide daden van *bestaan* en *zijn* toekennende, zeggen: — Dit onbekende BESTAAT, voor zoo ver HET een aanwezen bezit, dat met het begrip van

tijd volkomen overeenstemt, maar HET IS deze of gené toestand van dat onbekende, voor zoo ver het overeenstemt met het opvolgen in den tijd, welk laatste niet de tijd zelf, maar het bewegen in den tijd, dat is het *duren* is. De tijd zelf duurt niet, maar de voorwerpen *duren* in den TIJD, zoo ook beweegt de *ruimte* niet, maar de voorwerpen bewegen in de ruimte. Het taalgebruik is den grooten ontdekker der Kritische *methode* even hinderlijk geweest, als het dit der algemeene taalkunde zijn moet, wanneer zij in de bestaande talen geen twee werkwoorden vindt, waarvan het eene het *duren van den tijd* zelve, het andere het *duren in den tijd* met scherpte uitdrukt, hoezeer het verschil van beiden allerwezenlijkst, en op eenen onnoembaren afstand van elkander geplaatst is. In de geheele *Cr. d. r. Vern.* is er geen belangrijker grondstelling des zuiveren verstands, en dus ook des zuiveren wetens, in de natuurkunde, dan die welke uit de toepassing van het begrip zelfstandigheid op den tijd voortspuit; maar ook geene grondstelling die door sommige uitleggers der kritiek onverstaanbaarder voorgesteld is; en dat KANT dit zelf gevoeld heeft, mag men uit het volgende (bl. 228 en 229) opmaken. „ Wenn dasjenige an der „ Erscheinung, was man Substanz nennen will, das eigentliche Substratum aller Zeitbestimmung seyn soll, so musf sowol alles Daseyn in der vergangenen, als das der künftigen Zeit, daran einzig und allein bestimmt werden können. Daher können wir einer Erscheinung nur darum den Namen Substanz geben, weil wir ihr Daseyn zu aller Zeit voraussetzen, welches durch das Wort *Bestandigkeit* nicht einmahl wohl ausgedruckt wird; indem dieses mehr auf künftige Zeit geht. Indessen ist die innere Nothwendig-

„digeit zu beharren, doch unzertrennlich mit der Nothwendig-
keit, immer gewesen zu feyn, verbunden, und der Ausdruck mag
„also bleiben.“ Ongelukkig, moet die uitdrukking wel blijven,
omdat de twee beteekenissen van het *duren* des tijds, en het *duren*
der voorwerpen in den tijd, door één woord aangeduid worden;
en het wordt niet beter, door een der *synonyma*, bij voorbeeld
voortduren, *blijven*, te gebruiken.

Na denkt men, bij het *onveranderd* en *identisch* voortduren van
het *zelfbestaan*, aan een formelijk *bestaan*, welks duur gelijk is aan
het *duren* van den tijd (dat is geen duur bij opvolging: want de tijd
verloopt niet), en bij het *iets - dit - of dat zijn*, aan een *kort* of
lang zijn van den toestand, waarin zich iets bevindt, gelijk aan
het *duren in* den tijd; en juist aan die tweederlei daden denken
wij bij de werkwoorden *bestaan* en *zijn*, door beiden, zoo als
boven, in ééne spraakkundige voorstelling te bezigen: want bij
bestaan is geen derde term denkbaar; bij *zijn* (iets zijn) wel;
schoon die *derde term* slechts den toestand aanwijst, welke aan
een bestaan toegekend wordt; gelijk:” die *asch* is verbrand *hout*,
dit is een omgehakte *denneboom* enz., „zonder dat wij, bij al die
geworden, en daarom *slechts* zijnde toestanden der *zelfstandigheid*
in eene mogelijke uitwendige ervaring, ooit het begrip van *be-*
staan verwezenlijkt vinden, of zelfs maar denken kunnen; daar,
insegendeel, onze inwendige ervaring ons een *bestaan*, in het ik
onmiddellijk kennen doet, welks *duren* met het *duren* van den
tijd, wat het *idensische* en *individueele* in zijne enkele afmeting
(*dimensie*) betreft, volkomen instemt; met dit onderscheid slechts,
dat wij dit *duren* van ons *ik* ons niet voorstellen, zonder *begin*

en zonder *einde*; zoodat, wanneer wij aan ons IK ook dit laatste; dat is, het *beginlooze* en *eindelooze* toevoegden, wij een volkomen begrip zouden hebben van datgene, wat wij door zelfstandigheid of het zelfbestaan verstaan; terwijl het zijn van hetgeen *iets*, dat is, *voorwerp* is, een geworden zijn is; en, voor zoo ver al wat *iets* is, dit slechts is, omdat het dit geworden is, slechts voortduurt in zijn *worden*. Dit laatste *zijn* en *worden*, het stadig veranderen in den tijd, is dus louter voorwerpelijk, en kan dus ook niet als een *derden term* gedacht worden in eene spraakkundige voorstelling, waarin *bestaan* het werkwoord is.

Voor zoo ver de taalkunde hier, ik zal niet zeggen, bewijzen, maar door het *mechanismus* van het werktuig der rede, 't welk de taal is, iets aanwijzen kan, wijst zij ten minste dit aan, dat het begrip van *zelfbestaan* (dat is de categorie van zelfstandigheid) op geene voorwerpen der uitwendige zinnen kan toegepast worden; en dit doet ten minste de dwaling *vermoeden*, waarin KANT zich bevond, toen hij beweerde, dat wij geen der stambegrippen op iets anders dan op zinnenwezens kunnen toepassen.

In de zinnenwereld kunnen wij niets anders dan een oneindig *worden*, dat is, een onophoudelijk veranderen van den eenen toestand in eenen anderen denken.

Uit hetgeen voorafgaat, volgt, dat dit *worden*, 't welk het *zijn* aanhangt, niet hetzelfde is als het *worden* (ontstaan) dat is, het aanvangen te *bestaan*, ('t welk daarom even weinig een' *derden term* duldt) maar het *worden* (iets worden) van het *zijn*, van hetgeen *is*.

Dit laatste *worden* nu, even voorwerpelijk als het *zijn*, wijst ons, zonder dat het daarbij noodig zij, het begrip van *oorzaak*
en

en *gewrocht* ter hulp te roepen, naar een stoffelijk heelal, waarvan wij, immers gedeeltelijk, wel het *zijn* maar niet het *bestaan* kennen; ja, waarvan wij zelfs het *zelfbestaan* niet denken kunnen, zonder er een *ikheid* aan toe te kennen, dewijl wij van geen ander *ZICH* of *zelfbestaan*, dan dat van ons *IK*, eenig begrip hebben.

Het is niet onnatuurlijk, op dit punt der bespiegeling, waartoe de taalkennis aanleiding geeft, aan het *Eleatisch idealismus* te denken, en daarin een' grond voor deszelfs *antimaterialismus* te vinden, wanneer CH. BRANDIS in zijne *Bemerkungen über die Reihenfolge der Jonischen Physiologen und über einzelne ihrer Lehren* (*) dit onder anderen dus voorstelt: — „Dass in der Lehre vom ewigen werden der Begriff des Seyns“ (*zijn* in de beteekenis van *bestaan* genomen) „und damit zugleich der der Veränderung aufgeopfert werde, fühlte man auch, noch ehe Vermittelung der beide Grundbegriffe der Seyns und Werdens versucht ward. Die Eleaten waren den Heraklit gerade zu entgegen getreten in dem sie Werden und Veränderung für trüglichen Schein, und das einfache beharrliche Seyn für das einzig wahrhafte hielten.“

Wanneer wij namelijk, door eene zich vanzelf aanbiedende leiding van gedachten van het gewone gezond verstand, op het *zijn* der voorwerpen buiten ons, en daaronder ons zelve, voor zoo verre wij onzes zelfbestaans bewuste voorwerpen zijn, nadenken, zien wij daarin niets dan een gestadig *worden* van elkander in den tijd opvolgende toestanden, waaraan wij geen eigen *BESTAAN*, maar cene

(*) Rheinisches Museum, dritten jahrgangs erstes Heft s. 121.

eenen schielijken of langzamen overgang van het eene *zijn* in het andere, toekennen, zonder *identische zichheid*, en zonder dat *individueele*, dat de persoonlijkheid aanhangt; welk laatste wij alleen door de inwendige ervaring van ons *zelsbewustzijn* kennen. Dan, schoon wij ook daarin verder tot de eigenheid of eigenschap van een zelfbestaan doordringen, en een begrip van het zelfbestaan eener *ikheid* erlangen, is het er nog ver af, dat wij, daardoor, de betrekking van dit zelfbestaande op een' *derden term* verstaanbaar zouden kunnen denken; omdat wij daarbij nóg altijd tegen het onbekende ZICH, 't welk er de derde term van zou moeten zijn, stuiten. IK *besta* MIJ, OF HET IK *bestaat* ZICH, en dus ook, met toepassing van het onderwerpelijke op het voorwerpelijke: de *stof bestaat* ZICH — geeft geen kennelijke beeldspraak aan de verbeelding, die wel de *daad* van het beweten als *daad*, maar niet als zich bewetend voorwerp kan duiden. Deze drieledigheid is slechts bij het denkbare *zijn* mogelijk, bij voorbeeld: het IK *is* het ZICH-BEWUSTZIJN; in welke zegging, wij, al wat *zich* in het *ik* niet bewust is, van het IK afzonderen, en streng genomen, niets meer zeggen: dan de *daad* IK is de *daad* IK.

Eene eigenlijke onderscheidende betrekking tusfchen den *eersten* en *derden term*, in eene afbeeldende voorstelling, vinden wij in de *causale* werkwoorden; die niet slechts *voorwerpeijk* en *onderwerpeijk* tevens, (bij voorbeeld) in: „de boom / brengt voort / vruchten, en ik / vorm / een ontwerp” kunnen voorgesteld worden; maar die, bovendien, eene *onderwerpeijke oorzakelijkheid* kunnen uitdrukken; gelijk: die man / bedoelt / zijn eigen grootheid.

Dit

Dir onderscheidende doet ten allerminste zien, dat het *mechanisme* der taal aan het algemeen begrip van *oorzakelijkheid*, deze tweeledige duiding van voorwerpelijke en onderwerpelijke dadigheid hecht, en dus *doelmatigheid* niet minder dan stoffelijke *oorzakelijkheid* een eerste of grondbeteekenis is, indien men er al den naam van stambegrip niet aan geven wille; welk laatste wederom dezelfde *Kantische* eenzijdigheid doet vermoeden. Want het is niet in te zien, waarom men met minder regt zou beweren: — „*oorzakelijkheid* kan als eene soort van *doelmatigheid*” dan „*doelmatigheid* kan als eene soort van *oorzakelijkheid* gedacht worden;” doch dit slechts in 't voorbijgaan: hetzij genoeg hier op te merken, dat de algemeene taalkennis ook hier een soortgelijk *dualismus*, in hare eerste betekenissen aanwijst. Of zij dit met regt doe, is eene vraag, die tot eene hoogere wijsgeerige bespiegeling behoort.

De *oorzakelijkheid* geeft twee niet wederkeerige betrekkingen, te weten, die van *oorzaak* tot *gewrocht*, en, omgekeerd, die van *gewrocht* tot *oorzaak*, waarvan de laatste door een niet terugwerkende lijdelijkheid (*verbum passivum*) uitgedrukt wordt; en wel in zijne meeste scherpte, wanneer die beide betrekkingen op twee elkander volgende toestanden van de alheid der stof, (het heelal) toegepast worden; bij voorbeeld: „*de voorafgaande toestand / veroorzaakt / den onmiddelijk volgende*” en, omgekeerd: — „*De volgende toestand / wordt veroorzaakt door / den onmiddelijk voorafgaanden*.” Beiden zijn voorwerpelijke zeggingen; zij zouden onderwerpelijk zijn, wanneer men den veroorzakenden toestand een bewustheid in zijne daad toedichtte: want dan zou het *veroorzaken* revens een *bedoelen* zijn; en het *gewrocht* een *doel* of *bedoelde*, met

deze bijkomende wijziging in de beteekenis der zeggings, dat het *gewrocht*, 't welk als dan tevens het *bedoelde* of *bereikte doel* zou zijn, als gekozen *oorzaak* (reden) van de daad, zou moeten gedacht worden; even gelijk als in de zeggings: „de vorst / bedoelt / het welzijn zijner onderdanen /” de voorstelling van dit *welzijn*, 't welk bereikt wordende, een *gewrocht* zou zijn, de *oorzaak* van de mid-delen is, die er toe aangewend worden. Dit omgekeerde in eene gedachte zedelijke natuur, namelijk, dat het volgende (het doel) *oorzaak* van het voorafgaande (het middel) is, heeft de mensche-lijke rede door middel der verbeelding, niet minder scherp in het *mechanismus* der talen afgedrukt. —

De twee nu afgehandelde soorten van werkwoorden zijn einde-loos minder in getal, dan die soorten van symbolieke-daadafbeeldingen, welke de eigenlijk gezegde *verba activa* en *passiva*, te weten: het wederkeerig *doen* en *lijden*, uitspreken. En ook deze wederkeerigheid is zeer zichtbaar in de talen overgebracht; en mis-schien moet men het aan het gelijktijdig bestaan van den *eersten* en *derden term* in de voorstellingen, waarin deze werkwoorden voor-komen, toeschrijven, dat; hoewel niet altijd, echter dikwijls de *passive* werkwoorden dezer soort zich in eene wederkeerig dadige gedaante voordoen; bij voorbeeld: *lijden*, *ondervinden*, *ondergaan* enz. tegen over *doen*, *uitoefenen* enz. zoo ook *ontvangen* tegen *geven*, welke onder de *verba activa* geteld worden; schoon dan ook de *derde* of beheerschte *term* geen *actum* (res acta) gelijk in de *active causale*, noch eenen symbolieken perfoon, gelijk bij de passief causale werkwoorden voorstelt; maar eene onderlingheid van den *derden* met den *eersten*, en wederkeerig van dezen met den *derden* uitdrukt;

met

met andere woorden, dat de bewerker en het bewerkte in een wederkeerig verband van *doen* en *lijden* met elkander staan, zonder die volstrekte afhankelijkheid uit te drukken, die het *gewrochts* van zijn oorzaak aanhangt. Zoodat een taal waarin de lijdelijke beteekenis dezer werkwoorden altijd door een' actieven vorm uitgedrukt werd, den aard dezer onderlinge betrekking, in ééne voorstelling, beter zou afbeelden, dan die, waarin sommige dezer werkwoorden louter passief afgeteekend worden, hetzij door een hulpwoord, hetzij door den uitgang. Zoo staat bij voorbeeld *vapulare*, beter dan *verberari*, tegen *verberare* over, en zoo ook *lijden*, beter dan *gedaan worden*, tegen *doen*.

Dit merken wij nog duidelijker op, in die actief-passieve werkwoorden welke, of eene volkomen, of eene vermengde beteekenis uitdrukken; bij voorbeeld, *genieten*, *verdragen*, *dulden*, *ontwaren*, en anderen, waardoor het *ontvangen* van indrukken enz. te kennen gegeven wordt, welke tegen al die active werkwoorden overstaan, waardoor een geven van indrukken afgeteekend wordt. In deze toch, is het *doen* en *lijden* zoodanig in ééne gedachte vereenigd, dat wij het in geen twee onderscheiden tijdstippen kunnen splitsen. Ik druk mij dus eigenaardiger uit, wanneer ik zeg. „*Ik ontwaar dit genoeg*,” dan door, „*Ik wordt door dit genoeg aangedaan*” in welk laatste eene *causale* wijziging de zeggings aanhangt. Sommige *verba deponentia* geven in het latijn een gelijke dubbele betrekking van het actief-passive dezer soorten van werkwoorden te kennen, gelijk in *utor*, *fruor*, *pasior* &c., die hunne *passive* gedaante aan een *active* beteekenis paren.

Men ziet uit het een en ander, maar, voornamelijk, uit die

werkwoorden, welke, schoon *lijdelijk*, een' bedrijvenden vorm hebben (en zulks zelfs met een *accusative* beheersching) dat een donker wijsgeerig besef, door de afbeeldende verbeeldingskracht geleid, het algemeene stambegrip van *actio* en *reactio* (wel te onderscheiden van *actio* en *passio*) aan alle deze soorten van werkwoorden verbonden heeft; schoon er aan de kategorische duiding dezer werkwoorden beter beantwoord zou zijn, wanneer er eene andere dan eene *accusative* beheersching aan verknocht ware geweest: want is deze naamval, in den *derden term* der *causale* werkwoorden, het kenmerk van het *gewrocht*, dan wijkt dit te ver van den zin des *derden terms* der *actiefpassive* voorstellingen af, om door hetzelfde teeken aangewezen te worden. Eigenaardiger zou dan een *tweeden-* of *derden-* naamvals beheersching geweest zijn, om, naar gelang der beteekenis dier werkwoorden, eenen overgang van den *agens* op het *patiens*, of omgekeerd, af te beelden; en ook van dat besef vinden wij sporen, zoowel in het *Grieksch* en *Latijn*, als in het *Hollandsch* en andere Noordsche taaltakken; vooral in de onderwerpelijke werkwoorden van deze soort, bij voorbeeld, in de *genitive* beheersching, als de beteekenis *dadig*, en van den *dativus*, als zij *lijdelijk* is; zoo als: *zijner gedenken*, *ontberen*, *verdienen*, in 't gebruik meest verlopen, of, tevens onder de zoogenaamde wederkeerige werkwoorden opgenomen, als *ontfermen*, *bekreunen* enz. In deze tweede soort van active *werkwoorden* is de *derde term* zonder eenigen terugkeerenden overgang op den *eersten term* ondenkbaar, en het symbolieke voorwerp, in dezen, is tweederlei; dat is, zij zijn allen of *actief-passive* of daartegen overstaande *passief-active* werkwoorden; en om de opgegeven reden, is zoowel de *derde* als de

eer-

eerste term, voorwerp en onderwerp tegelijk; minder zeker dan in de in zich wederkeerende werkwoorden. *Ik bedrieg mij* / „*de stof ontbindt zich*” / enz., waarin de *derde term* met den *eersten* eenzelvig is; maar echter zoo, dat de tweede term of symbolieke daad als aan beiden gemeen gedacht wordt. In de zeggingen: „*Die tijding verschrikt mij*,” „*zijn blik verplettert den booswicht*,” zijn *verschrikken* en *verpletteren* symbolieke daden, die den *werker* en het *bewerkte* in eene wederkeerige betrekking afteekenen.

Wat voordeel de wijsbegeerte, vooral de praktische of onderwerpelijke, uit de eidelooze verscheidenheid, waarvoor de dingen dezer *active* en *passive* werkwoorden vatbaar zijn, zou kunnen trekken, door de verschillende klassen, waarin zij zich zouden kunnen laten verdeelen, met de meeste scherpte op te geven, zou eene afzonderlijke verhandeling vorderen. Genoeg zij het hier nog met een enkel woord op te merken, dat ook ook sommige *verba neutra* daartoe zouden behooren, telkens wanneer zij met eene middelijke beheersching gepaard gaan; bij voorbeeld: de werkwoorden *blijven, rusten, gaan*, enz. enz. in de zeggingen: „*Ik blijf bij mijn gevoelen*.” „*Ik rust van mijnen arbeid*.” „*Ik ga tot den Koning*.” In deze voorstellingen, namelijk, verkrijgen deze werkwoorden eene gewijzigde beteekenis van de voorzetsels *bij, van* en *tot*, welke zij op zich zelve niet bezitten, waardoor zij den aard der beheersching, welke zij op den *derden term*, en op de gemeenschap van dezen met den *eersten* uitoefenen, slechts des te scherper uitspreken; gelijk, onder anderen, het fijnere verschil tusschen *ire ad regem* en *adire regem* gevoelen doet.

Maar

Maar krachtiger nog dan de reeds behandelde werkwoorden, in hunne *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke* beteekenissen, wijzen ons de *modale* werkwoorden naar de geschiktheid der *kategorien*, om even zoo eigenaardig op de *onderwerpelijke* of *zedelijke*, als op de *voorwerpelijke* of *stoffelijke* natuur toegepast te worden. En wanneer de grootste denker der achttiende eeuw, die der wijsbegeerte het eerst den weg der kritiek aanwees, eene wijsgeerige algemeene taalkunde aan zijne KRITIEK DER ZUIVERE REDE had laten voorafgaan, is er geen twijfel aan, of hij zou aan het zielkundige vak, en de inwendige ervaring, eene gelijke vastheid als aan het *voorwerpelijke* vak zijner wijsbegeerte gegeven, en waarschijnlijk, daardoor, den doolweg afgesloten hebben, waarop zich, na hem, zoo vele nieuwere dogmatifche wijsgeeren al te onberaden begaven.

Niet slechts worden de werkwoorden, welke de stambegrippen der *zedelijke* of *onderwerpelijke* *mogelijkheid*, *werkelijkheid* (*waarheid*) en *noodzakelijkheid*, dat is het *mogen*, *bevoegd zijn* en *behooren* uitdrukken, met betrekking tot een *zedelijke* wet, met dezelfde analogifche verwantschap, als die van het *voorwerpelijke* *kunnen*, *wezen* en *moeten*, met betrekking tot eene *stoffelijke* natuurwet, in de taal aangewezen; maar de ondergeschikte *onderwerpelijk modale* werkwoorden, komen er met eene meerdere en zinrijker kracht van duiding en scherpte van beteekenis in voor, dan in die, welke van de *voorwerpelijke*, dezer zelfde *kategorie*, afgeleid zijn. *Willen* (*), *begeeren*, *wenschen*, *durven*, bij voorbeeld, zijn even

ZOO

(*) *Willen*, zoo wel in den zin van *daad* der willekeur, als in die van *vordering* eener gebiedende wet. — *Willen*, in de beteekenis van *bedoelen*, is *onderwerpelijk causaal*.

zoo vele modale beteekenissen, welke, hoewel op verschillende wijzen, met de drie opgenoemde opvattingen der onderwerpelijke modaliteit zamenhangen; gelijk ook die symbolieke daden, die tot den uitwendigen zin behooren: *zien, hooren* enz., welke even als de vrije daden van den inwendigen: *denken, meenen, gelooven*, wanneer zij een werkwoord in den onbepaalden tijd tot *derden term* hebben, eene ondergeschikte modaliteit uitdrukken.

Opmerkelijk is het daarbij, dat de drie opvattingen der voorwerpelijke *modaliteit*, en de daaraan ondergeschikte beteekenissen *doen, laten, behoeven*, welke laatsten althans niet minder *onderwerpelijk* dan *voorwerpelijk* zijn, en tot de gemengde beteekenissen behooren; — dat, zeg ik, deze wijzigingsbegrippen van een gering wijsgeerig belang zijn voor onze voorwerpelijke kennis, terwijl de onderwerpelijke stam- en afgeleide modaalbegrippen, de belangrijkste van allen voor de zielkundige wetenschappen zijn. Hier vooral, dunkt mij, moet men zich overtuigen, dat, naar aanwijzing van het *taalmechanismus*, de stambegrippen niet minder toepasselijk zijn op de verschijnselen van den inwendigen, dan op die van den uitwendigen zin.

Ik beken het volgaarne, dat al deze schijnbare, en hoewel aan het gezag van het omkleedsel der menschelijke rede, dat is, aan den tolk van het menschelijk kenvermogen, van alle eeuwen en volken ontleend, echter niets anders dan empirische gronden zijnde, niets zouden vermogen, wanneer de kritische ontwikkeling onzer verstandelijke vermogens ons eene daarmede tegenstrijdige uitkomst deed zien; en wanneer ons KANT de onmogelijkheid dezer toepassing met dezelfde apodiktische zekerheid had

aangetoond, als hij ons de dwaasheid heeft doen inzien, van met behulp der stambegrippen boven alle menschelijke ervaring te willen klimmen.

Het laatste deed hij voorzeker, maar het eerste nergens.

En zonder te willen beslissen, of de vrees van eene *amphibolie* onzer kennis te ontmoeten, die zijne Kritiek aan eene geheele herziening bloot zou stellen, hem terug hield, in het beproeven van de Kritische methode op de inwendige ervaring onzer zelfbewustheid; ben ik echter ten volle overtuigd, dat hij de onmogelijkheid dezer toepassing wel beweerd, maar nergens bewezen heeft; en dat hij, waar dit te pas gekomen zou zijn, deze poging niet eens beproefd heeft. De twee eenigste plaatsen, waar deze toepassing der kategoriën, op de verschijnsels van den inwendigen zin, in zijne *Critik der reinen Vernunft* van de hand gewezzen wordt, zijn de twee volgende, welke ik geloof, dat juist hier, bij de drie opvattingen der modaliteit, in oogenschouw genomen behooren te worden; zij zijn de twee volgende, en wel 1°.

Elementarl. II, Th. I, Abth. II, Buch II, Hauptst. III, Abschn. Systematische Vorst. aller synth. Grunds. pag. mihi 291.

„Noch merkwürdiger aber ist, das wir, um die Möglichkeit
 „der Dinge zu Folge der Categorien zu verstehen, und also
 „die objective Realität der letzteren darzuthun, nicht blos An-
 „schauungen, sondern sogar immer äusere Anschauungen bedürfen.
 „Wenn wir Z. B. die reinen Begriffen der Relation nehmen, so fin-
 „den wir, das 1°. um dem Begriffe der Substanz correspondirend
 „etwas Beharrliches in der Anschauung zu geben (und dadurch
 „die objective Realität dieses Begriffs darzuthun) wir eine An-
 „schau-

„ Anschauung im Raume (der Materie) bedürfen, weil der Raum
 „ allein beharrlich bestimmt, die Zeit aber, mithin alles was im
 „ inneren Sinne ist, beständig fließt. 2°. Um Veränderung, als
 „ die dem Begriffe der Causalität correspondirende Anschauung dar-
 „ zustellen, müssen wir Bewegung, als Veränderung im Raume, zum
 „ Beispiele nehmen, ja sogar dadurch allein können wir uns Ver-
 „ änderungen, deren Möglichkeit kein reiner Verstand begreifen kan,
 „ anschaulich machen. Veränderung ist Verbindung contradictorisch
 „ einander entgegengesetzter Bestimmungen im Daseyn eines und des-
 „ selben Dinges. Wie es nun möglich ist, das aus einem gege-
 „ benen Zustande ein ihm entgegengesetzter deselben Dinges folge,
 „ kann nicht allein keine Vernunft sich ohne Beispiel begreiflich,
 „ sondern nicht einmal ohne Anschauung verständlich machen, und
 „ diese Anschauung ist die der Bewegung eines Puncts im Raume,
 „ dessen Daseyn in verschiedenen Oertern (als eine Folge entgegen-
 „ gesetzter Bestimmungen) zuerst uns allein Veränderung anschau-
 „ lich macht; denn, um uns nachher selbst innere Veränderungen
 „ denkbar zu machen, müssen wir die Zeit, als der Form des
 „ inneren Sinnes figürlich durch eine Linie, und die innere Verän-
 „ derung durch das ziehen dieser Linie (Bewegung) mithin die
 „ successive Existenz unser selbst in verschiedenem Zustände durch
 „ äusere Anschauung uns fasslich machen; wovon der eigentliche
 „ Grund dieser ist, das alle Veränderung etwas Beharrliches in
 „ der Anschauung voraussetzt, um auch selbst nur als Veränderung
 „ wahrgenommen zu werden, im inneren Sinn aber gar keine
 „ beharrliche Anschauung angetroffen wird.”

Ten opzigte der *oorzakelijkheid*, gelijk bij die alleen voorwer-
 pelijk neemt, moet men het hem volkomen toestemmen, dat men

zich geene verandering van den eenen toestand, in den daaropvolgenden, kan voorstellen dan in de ruimte, en dat men zich, als zij geheel zuiver en afgetrokken van al het empirische aanschouwd wordt, slechts als een beweegbaar punt in deszelfs plaatsverandering kan voorstellen, gelijk hij dan ook, in zijne *metaphysische Anfangsgrunde zur Naturwissenschaft*, alleen van het beweegbare spreekt; maar het is ook even zeker, dat wij daardoor nog geen begrip van oorzaak en gewrocht zouden hebben, wanneer wij den tijd, als vorm der inwendige aanschouwing niet te baat namen, om eenen voorafgaanden toestand, als onmiddelijk met den daarop volgenden te denken. Maar wanneer hij daarop laat volgen, dat de grond daarvan is, dat alle verandering iets blijvends (iets voortdurends) in de aanschouwing vooronderstelt, om als iets, dat verandert, opgemerkt te kunnen worden, verlaat hij het stambegrip van *oorzakelijkheid*, om het met dat van *zelfstandigheid* te vereenzelvigen, en verzwakt daarmede de volstrekte algemeenheid en noodzakelijkheid, waarmede wij de grondstelling: „*alle veranderingen geschieden naar de wet der verbinding van OORZAAK en GEWROCHT*” denken. Streng genomen (en hij zelfs beweert het op andere plaatsen zijner werken) is het de onafgebroken opvolging der deelen van den tijd, welke op de opvolgende toestanden der voorwerpen in de ruimte toegepast, en, onder het begrip der oorzakelijkheid opgenomen, deze grondstelling wettigt, zonder dat het noodig zij tot het altijd blijvende der zelfstandigheid zijn toe- vlugt te nemen. Wat voorts de bewering betreft, dat er *in den inwendigen zin geen blijvende of voortdurende aanschouwing aangetroffen wordt*; hierop zullen wij terug komen, als wij over de

de *grondstelling der zelfstandigheid* in de stoffelijke natuur, in verband met hetgeen wij door *zelfbesaan* verstaan, in 't vervolg zullen handelen.

Waar is het nogtans, dat wij de zoo even bedoelde grondstelling der *oorzakelijkheid*, wanneer men daardoor volstrekt niets anders verstaan wil dan de verbinding van *oorzaak* en *gewrocht* (in ééne bewoording, namelijk; het *veroorzaken*) niet op de vrije daden van den inwendigen zin, bij voorbeeld, het *willen*, dat in alle daden der zelfbewustheid voorzigt, kunnen toepassen. Ik ben ook ver van dit te beweren; maar *doel* en *middel* is ook eene *oorzakelijkheid*, de onderwerpelijke, namelijk; en deze wordt door de redenering van KANT niet weggenomen.

Doch van meer belang is het, hier onze oogen te vestigen op hetgeen hij van de toepassing der *kategorie* der *objective* realiteit en der zelfstandigheid beweert, om daardoor zijn eenzijdig gevoelen, dat, namelijk, de stambegrippen niet op aanschouwingen van den inwendigen zin kunnen toegepast worden, te bewijzen. Hierin spreekt hij zich werkelijk tegen, en komt tot een besluit, dat uit zijn Critiek niet voortvloeit.

Van de *Realiteit* der dingen (voorwerpen) buiten ons, kennen wij niets dan de hoedanigheden; dat is, wij weten er niets van, dan wat zij voor ons zijn in de uitwendige ervaring, en dat is weder niets anders, dan dat zij *tast-* of *voelbaarheden*, *zigtbaarheden*, *hoorbaarheden*, *smaak-* en *ruikbaarheden* zijn. Zoo verschijnen zij ons, en dit zijn zij ook voor ons. Maar zoo als zij voor- en op zichzelf bestaan, wat zij buiten deze verschijning, *tegelijk* in de *ruimte*, en met *blijvende* of *veranderende* hoe-

danigheden, bij opvolging in den tijd zouden mogen zijn; dit is voor ons eene *terra incognita*, een grensbegrip, waarvan wij noch *uit-* noch *inwendige* aanschouwing hebben, noch kunnen hebben. Dit is, en met reden, de *schering* en de *inslag* van de Kritiek der zuivere rede. Het is derhalve een loutere tegenstrijdigheid, wanneer de groote zelfdenker in de bovenstaande plaats zegt: „Om aan het begrip van zelfstandigheid iets overeenkomstigs met voortdoring te geven, hebben wij eene aanschouwing in de ruimte (de stof) noodig, dewijl de ruimte alleen voortdurend bepaalt, maar de tijd, met alles wat in den inwendigen zin is, bestendig voortvloeit.”

Stof, in 't algemeen, beantwoordt in het denkbeeld, zeker eenigzins aan het *onbekende* zelfstandige, waar het stambegrip ons heenwijst; maar ook niet meer dan in het *denkbeeld*, en dan nog maar zeer onvolkomen; edoch aanschouwing, zoo als die gevorderd zou worden, om er de kategorie op toe te passen, hebben wij er niet van. Daartoe zou vereischt worden, niet de stof zelve, gelijk zij ons verschijnt, die aan gestadige verandering onderworpen is; maar het *substratum* van de stof, dat, in 't midden dezer veranderingen, zelve onveranderd zichzelf blijft; en daarvan treffen wij in de *uitwendige* ervaring geene aanschouwing aan. Hetgeen wij zelfstandigheden, volgens het spraakgebruik, noemen, zijn niets dan toestanden van iets, dat wij de *ALSTOF* zouden kunnen noemen (en zoo, als wij er maar één kunnen aannemen) waarvan al de verschijnende toestanden in de ruimte, welke zij vervult, *inherenzen* zijn; maar ook dan nog faalt er het blijvende aan; iets, namelijk, dat de tijd er alleen aan geven kan, te weten

ten, het voortdurend eigenzelve eener vervulde ruimte. Maar het strijdt ook tegen het begrip van tijd, dat hij voortvloeijen of verloop en zou: want niet de tijd, maar de veranderende toestanden in den tijd verloop en; en wanneer wij eene aanschouwing hadden van iets, dat in zijne veranderingen iets blijvends had, al vervulde het ook den geheelen tijd niet, dan hadden wij daardoor reeds iets, dat, zoo lang het bestond, aan het begrip van *identiteit* beantwoorde; en zulk eene aanschouwing hebben wij in de *inwendige* ervaring en de *intuitive* kennis, welke wij, door den inwendigen zin, onmiddellijk bekomen. Alles wat in den *inwendigen zin* als dadigheid (agere) opgemerkt wordt, is wel in eenen gestadigen vloed, en verloopt in den tijd; maar het ZICH bewuste, het IK; waaraan al die daden toegekend worden, blijft, onveranderd, hetzelfde voortdurende *individueele* en *identische* subject (onderwerp) dat met zijne daden eenzelvig is, en zich, door eigen ontwikkeling, tot persoonlijkheid (zich bewuste zelfstandigheid) verheft. Op deze inwendige aanschouwing is dus het begrip van zelfstandigheid toepasselijk.

Men mag dus de bewering van KANT omkeeren, en zeggen, dat wij, en wel bij uitluiting, eene inwendige aanschouwing noodig hebben, om er het zuivere verstandsbegrip der zelfstandigheid, (dat is het *eigen- of zelfbestaan*) op toe te passen.

Maar het is deze *kategorie* niet alleen, welke ons bewijst, dat de vormen of wetten van ons denkvermogen ook op de inwendige ervaring toepasselijk zijn. Het is even zoo, gelijk wij reeds in het voorbijgaan zagen, met de *realiteit* (de eerste opvatting der *HOEDANIGHEID*): want het *in ons* bewuste moege verschijn-

schijn-

schijnfel zijn, even als alle *intensieve* grootheden der stoffelijke natuur, welke wij, door de *vijf of zesderlei modificatien* van den uitwendigen zin, waarnemen; de inwendige zin zelve, waarvan de zelfbewustheid de grond is, en dit zelfbeweten zelf, is eene *intensieve* krachtuiging van het IK.

Zoo is het ook met de eerste opvatting der HOEGROOTHEID (Quantität) wanneer wij deze, namelijk de *ZENHEID*, in hare volstrekte beteekenis opnemen. In de stoffelijke natuur is alles *veelheid*, nergens komen wij aan het *ondeelige*; terwijl wij ons het IK niet anders dan als ondeelig kunnen voorstellen.

Hierbij vind ik dit opmerkelijk, dat het juist de eerste *momenten* of opvattingen der kategoriën zijn, welke dan, wanneer zij in den strengsten zin opgevat worden, op de inwendige ervaring niet slechts *kunnen*, maar zelfs, en bij uitsluiting, toegepast *moeten* worden. Of zou mischien het eerste *moment* der *modaliteit*, de volstrekte, dat is bloote, *mogelijkheid*, hiervan uitgezonderd zijn?

Naar de wetten der stoffelijke natuur is dat *mogelijk*, wat met de formelijke voorwaarde der ervaring instemt. Met andere woorden zou men zeggen: wat niet tegen de grondstellingen, welke wij op de stof toepassen, strijdt, is mogelijk. Maar dit is nog geen volstrekte mogelijkheid, dat is, geene zoodanige *mogelijkheid*, die tevens niet *noodzakelijkheid* zou zijn: want wat naar natuurwetten geschiedt, kan niet anders geschieden, en is dus niet *ALECHTS* mogelijk. Met het *zedelijke* (onderwerpelijke) *mogen* is dit geheel anders, al wat *mag* geschieden, volgens eene zedelijke wet, *moet* daarom niet geschieden; volstrekte zedelijke mogelijkheid is eenzelvig met hetgeen niet *noodzakelijk*, maar integendeel *vrij* is.

Ik

Ik zou ver buiten mijn bestek gaan, wanneer ik, in deze proefneming, deze gedachteleiding, waartoe mij het werktuigelijke der taal, in het opsporen der verschillende soorten van spraakkundige voorstellingen, aanleiding gaf, vooreerst nog verder wilde voortzetten.

Deze uitweiding moest hier ook maar alleen strekken, om het resultaat, 't welk de empirische algemeene taalkunde ons aanbiedt, in zoo verre het tegen de eenzijdige kritiek van KANT aandruischt, niet met zijne KRITIEK, maar met den geest der Kritische wijsbegeerte toe te lichten. Dit resultaat is het *dualismus* onzer kennis, waarvan KANT slechts eenen vleugel volbouwde, en waarvan hij den anderen geheel onvoltooid liet; zonder dat hij zijne bewering, dat die *onderwerpelijke* vleugel niet voltooid kon worden, met andere gronden staafe, dan die, welke wij in deze *eerste plaats* van zijne K. D. Z. R. beoordeeld hebben. Maar de *tweede plaats*, waarvan ik gewaagde, is mij niet meer voldoende dan de eerste voorgekomen; zij is deze: (*)

„ Mann verkennet sogleich die Bedeutung dieser Idee, (te weten die eener stelselmatige eenheid der zinnenwereld, naar verstandswetten) wenn man sie für die Behauptung, oder auch nur
 „ die Voraussetzung einer wirkliche Sache hält, welcher man den
 „ Grund des systematischen Weltverfassung zuzuschreiben ge-
 „ dächte; vielmehr lässt man es gänzlich unausgemacht, was der
 „ unseren Begriffen sich entziehende Grund derselben an sich für
 „ Beschaffenheit habe, und setzet sich nur eine Idee zum Gesichts-
 „ punk-

(*) Critik aller speculativen Theologie, pag. mihi 709.

„ punkte, aus welchem einzig und allein man jene, der Vernunft
 „ so wesentliche und dem Verstande so heilsame Einheit verbreiten
 „ kann; mit einem Worte: dieses transcendente Ding ist bloß
 „ das Schema jenes regulativen Princip, wodurch die Vernunft, so
 „ viel an ihr ist, systematische Einheit über alle Erfahrung verbreitet.
 „ Das erste Object einer solchen Idee bin ich selbst, bloß als
 „ denkende Natur (Seele) betrachtet. Will ich die Eigenschaften,
 „ mit denen ein denkend Wesen an sich existirt, auffuchen, so muß
 „ ich die Erfahrung befragen, und selbst von allen Categorien
 „ kann ich keine auf diesen Gegenstand anwenden, als in so fern
 „ das Schema derselben in der sinnlichen Anschauung gegeben ist.
 „ Hiemit gelange ich aber niemals zu einer systematischen Einheit aller
 „ Erscheinungen des inneren Sinnes. Statt des Erfahrungsbegriffs also
 „ (von dem, was die Seele wirklich ist) der uns nicht weit führen
 „ kann, nimmt die Vernunft den Begriff der empirische Einheit
 „ alles Denkens, und macht dadurch, daß sie diese Einheit unbeding-
 „ t und ursprünglich denkt, aus demselben einen Vernunft-
 „ begriff (Idee) von einer einfachen Substanz, die an sich selbst
 „ unwandelbar (persönlich identisch), mit andern wirklichen Din-
 „ gen ausser ihr in Gemeinschaft stehe; mit einem Worte: von
 „ einer einfachen selbstständigen Intelligenz.“

Vreemd en onverklaarbaar is het mij altijd voorgekomen, dat
 KANT, na erkend te hebben, dat het begrip van zelfstandigheid
 op de stof (materie), gelijk zij ons verschijnt, niet toepasselijk
 gemaakt, en eigenlijk alleen gedacht kan worden in het onveran-
 derlijk blijvende, en het in den tijd, ondanks de veranderingen zijner
 uitwendige toestanden, voortdurende, (iets 't welk wij nergens

In de uitwendige ervaring aantreffen) echter de stof (voor zoo ver men, daarbij, iets onvernietigbaars onderstelt) onder het zuiver begrip van zelfstandigheid opneemt; en, dus doende, een *subject* (onderwerp) der stoffelijke verschijnselen aanneemt; en daardoor een grondbeginsel in de stoffelijke natuur uitspreekt, volmaakt instemmend met dat van LUCRETIVS: *gigni de nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti*.

Dit aannemen van een *onderwerp* der *voorwerpen* is toch wel niets anders, dan aan de stof iets toekennen, dat overeenkomt met het blijvende *onderwerpelijke* der bewustheid, dat is, onzer inwendige aanschouwing, welke ons het eenige verschijnsel aanbiedt van het, in 't midden zijner veranderende toestanden, identisch voortdurende. Dat dit *identische*, van het IK zelf, niet meer dan verschijnsel is, verandert niets aan de zaak, dewijl, en zulks volgens KANT zelven, de *kategorien* slechts op verschijnselen kunnen toegepast worden.

Hij beschouwt, en ieder voorzeker met hem, de ziel, het IK, als denkende natuur, en dit *identisch* denkende, in ons, geeft ons, (en ook dit stemt hij toe) een denkbeeld van eene eenvoudige zelfstandigheid, die in zich zelve onveranderlijk is. Maar dit brengt ons niet ver, zegt hij, het brengt ons nooit tot eene stelselmatige *eenheid* aller verschijningen van den inwendigen zin. Maar brengt ons dan het onderstelde *substratum* van de stof, waarvan wij *geenerlei* aanschouwing hebben, en 'twelk wij zelfs aan de stof niet zouden kunnen toedichten, wanneer wij het niet aan ons eigen denkende onderwerp ontleenen konden; brengt ons (zeg ik) deze onderstelde *subjectiviteit* van de stof, of hoe men dit voort-

urende ook noemen wille, tot eene stelselmatige *eenheid* aller verschijningen van den uitwendigen zin? Wij zoeken slechts eene ervaring, waarop wij een *zelfbestaan*, zoodanig als het verstand dat denkt, en de verbeelding het ons voorstelt, zouden kunnen toepassen, en niets meer. Dit is het ZICH DER IKHEID; en deze voorstelling der verbeeldingskracht, is nergens scherper dan in de taal, die er het voertuig van is, uitgedrukt; gelijk wij boven zagen.

Wat het IK buiten dit kategorisch zelfbestaan zij, dat is, wat het op zich zelf en buiten de bewustheid zij, weten wij zeker niet; maar wij weten ook niet wat de stof zou mogen zijn, buiten de vijf- of zesderlei hoedanigheden, die wij er, door den uitwendigen zin, van verkrijgen.

Dit alleen weten wij zeer duidelijk, dat wij er de onderwerpelijke *modaliteits-* begrippen van *mogen, regt hebben en verplicht* zijn, niet aan kunnen sluiten, omdat dezen zich van al, wat *voorwerpelijk* gedacht wordt, als daaraan geheel ongelijkflchtig, afscheiden; en dat wij dus louter onzin zouden voortbrengen, met, bij voorbeeld te zeggen: „het is den appelboom niet *geoorloofd* vijgen voort te brengen” „De *zeilsteen* heeft de *bevoegdheid* om het ijzer naar zich te trekken.” „Het is de *pligt* sommiger lichamen aan de zwaartekracht te ghoorzamen;” schoon het, omgekeerd, eenen zeer verstaanbaren zin oplevert, wanneer wij het *kunnen, zullen en moeten*, ook in eene voorwerpelijke beteekenis, op eene *denkende natuur* toepassen, en zeggen: „wij *kunnen* geen regenstrijdigheid denken. Wij *zullen* niet doelloos handelen.” „Wij *moeten*, dat is, wij zijn genoodzaakt, naar en in de wetten van ons denkvermogen te denken, en te oordeelen.” Ner-

Nergens biedt ons de taal een zoo duidelijk begrip van het dualismus der *denkende* en gedachte *natuur* aan, als in de tweederlei foort van *modale* werkwoorden. En het *syntactische mechanismus*, dat ons daaromtrent, en in allerlei voorstellingen van *twee* of *drie termen*, nog meer kan doen vermoeden, dan in deze verhandeling te pas komt, na te sporen, zou ons mischien nog meer aanwijzingen voor eene volledige *kritische* behandeling der wijsbegeerte kunnen verschaffen, dan ik tot nog toe waagde in het midden te brengen.

Doch dit *dualismus* onzer kennis, immers van ons denken, openbaart zich ook, in die beteekenis der woorden, welke ik de *inwendige* noemde, namelijk die, welke niet afhangt van hunne symbolieke beteekenis als *rededeelen* (*partes orationis*) maar van den zin of inhoud, welchen zij, ook buiten eene grammaticale voorstelling, bezitten.

En, hierin spiegelt zich de tweederlei kennisneming der menschelijke REDE, en het daarvan afstammende verband tusfchen de stoffelijke en zedelijke natuur, niet minder kenbaar af.

In de nu volgende AFDEELING, zal men zich, mischien nog gereedelijker dan in de vorige, kunnen overtuigen, dat de verbeeldingskracht een vermogen der ziel is, waarvan zich de aard, en de werking op ons denkvermogen, en de werking van dit laatste op het eerste, met meer duidelijkheid in de talen, dan in eenig ander vak van *ervaringskennis*, openbaart; waarom ik geloof, dat ook de wetten, naar welke zich deze afbeeldende geestkracht in het denkende wezen ontwikkelt, voornamelijk in dit omkleedfel der REDE moeten opgespoord worden. Zulk een

betoog zou ons echter verder leiden, dan het bestek dezer PROEVE toelaat, waarbij ik niets anders bedoelde, dan ons op het NUT, 't welk de *empirische* algemeene taalkennis aan de hoogere wijsbegeerte zou kunnen toebrengen, opmerkzaam te maken. Daarbij kwam mij de verbeeldingskracht zelve voor als eene taal, en slechts, als zoodanig, beschouwde ik haar.

„ Is zij meer dan taal, in de uitgebreidste beteekenis van dat woord? — Is zij, schoon onafscheidelijk van het herinneringsvermogen, echter daarvan, ten minste in eenige opzigten, onderscheiden? — Is zij, tot eenen meer dan gewonen graad van levendigheid verheven, eenzelvig met hetgeen men gewoon is, in het vak der kunsten, *VINDING* te noemen? — Kan men van den aard, en het wezen der verbeeldingskracht wel iets meer dan ervaringskennis bekomen? ” — zijn zoo vele vragen, welke ik mij niet vermat, in deze vlugtige PROEVE te beantwoorden.

Voor zoover zij echter als *taal der gedachten*, of *gedachte-taal*, en als zoodanig tevens als *verzinlijkster* van het denkvermogen moet beschouwd worden, kan het niet nutteloos zijn, hier nog bij te voegen, dat dit verzinnelijken niet slechts in de allergevoonlijkste beteekenis moet opgevat worden, maar ook als eene *daad* der verbeelding, die, uit haren aard, voor tweederlei overdraging vatbaar is: want hetgeen tot den *inwendigen zin* behoort, kan als aanschouwelijk voor den *uitwendigen zin*, en ook, omgekeerd, wat tot dezen laatste behoort, als kennelijk voor den *inwendigen zin*, dat is, als verzedelijkt, voorgesteld worden. En over dit tweederlei overdragtelijke, voor zoover het tot de algemeene taalkennis behoort, handelt de nu volgende *AFDEELING* dezer verhandeling.

OVER

OVER DE WOORDEN, BESCHOUWD, NIET ALS DEELEN DER REDE,
 MAAR ALS WOORDEN, DAT IS, TEEKENEN EENER OP ZICH
 ZELVE STAANDE BETEEKENIS.

Bij de *modale* werkwoorden, dat is, die, welker beheersching geen voorwerp, maar een *daad*, als werkwoord voorgesteld, vorderen, zagen wij reeds, dat, schoon er afzonderlijke *teekenen* zijn voor *kunnen* en *mogen*, en *moeten* en *verplicht* zijn, het taalgebruik echter *kunnen* en *mogen* wel eens met elkander verwisfelt; zoodat het dan eens in den eigenlijken, dan weder in den overdragtelijken of *figuurlijken* zin genomen wordt; zoo als, bij de *Franschen*, *pouvoir*, voor *être permis*, en *devoir*, voor *être obligé*, welk laatste dan eens voor *verplicht*, dan weder voor *genoodzaakt* zijn; genomen wordt. Het substantief *devoir* is *pligt*, en *debere* is zoo wel *gedwongen* zijn, als *verplicht* en *verschuldigd* zijn. Zoo is het ook met *willen* en *zullen*, *zoeken* en *trachten* enz., welke dan eens in eene *voorwerpelijke*, dan weder in eene onderwerpelijke beteekenis in de talen voorkomen; om geene andere reden, zeker, dan omdat onze verbeeldingskracht er die *analogie* of gelijkvormigheid in opmerkt, die, hoe verschillend, ja, *antithetisch* de beteekenissen ook mogen zijn, iets gelijkduidigs in zich bevat, 't welk wel niet anders, dan door eene soortgelijke analogie tuschen de *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke* natuur, kan verklaard worden.

Dat de talen vol van *metaphorische* of overdragtelijke woorden en bewoordingen zijn, waardoor begrippen, die tot de onderwerpelijke natuur behooren, in eene voorwerpelijke voorstel-

ling

ling afgebeeld worden, heeft geene aanwijzing noodig: *grootmoedig, kleinzielig, laaghartig, diepdenkend, doorgronden, overwagen, begrijpen, bevatten, ontdekken*, en duizende soortgelijke overdragingen, komen ons alle oogenblikken genoeg voor den geest, om ons de gelijkvormigheden tuschen deze beide werelden aan te wijzen.

Maar minder heeft men zich in de taal- en redeneerkunde bezig gehouden met die *tropische* uitdrukkingen, waardoor, niet de zedelijke natuur stoffelijk, maar, integendeel, deze laatste verzedelijkt voorgesteld wordt; en deze laatsten zijn, vooral, geen minder belangrijke taalverschijnselen dan die men *gewoonlijk* de *overdragtelijke* noemt.

En hier komen wel eerst, en voornamelijk, in aanmerking de doorgaande persoon- en daadsverbeeldingen, die al de nu afgehandelde sijntactische voorstellingen aanhangen; bij voorbeeld, de *eerste term* eener voorstelling, die zich altijd en zonder eenige uitzondering als *persoon* (dus onderwerpeijk) afbeeldt; ook dan, wanneer de inwendige beteekenis een van het persoonlijke verwijderd oorwerp uitdrukt; en de *tweede term* (het werkwoord) die altijd een daad uitdrukt, en wel eene perfoonsdadigheid, ook dan, wanneer het werkwoord eene beteekenis uitdrukt, welke niets met vrije dadigheid gemeen heeft. Overal, waar dit plaats heeft, wordt de voorwerpelijke beteekenis gesubjectiveerd, en is dus het omgekeerde van hetgeen men het *metaphorische* noemt.

De vraag zou hier alleen kunnen zijn (om al hetgeen wij daarover al gezegd hebben niet te herhalen): Wat kan de reden zijn dezer perfoons- en daadverbeelding in de talen? En de beantwoor-

woording dezer vraag komt mij bijna onmogelijk voor, wanneer men de toepassing der stambegrippen op de inwendige aanschouwingen, met KANT blijft loochenen. In dat geval zou men het omgekeerde, namelijk, eene voorwerpelijke afbeelding, zelfs van de onderwerpelijke spraakkunstige voorstellingen, in het *mechanismus* der talen moeten vinden, en de zwaarigheid, welke, om die reden, op dit *mechanismus*, gelijk het bestaat drukt, voor onoplosbaar moeten houden. Wilde men al dit algemeen verschijnsel aller bekende talen, daardoor, verklaren, dat de oorsprong der taal, bij de nog in den kindschen toestand der in den eersten natuurstaat levende volkeren, gezocht moettende worden, natuurlijk, ook de talen, deze merkteekenen van de kindschheid der menschheid moesten vertoonen; welke, naderhand, hoezeer beschaafder, en meer ingerigt naar de wijsgeerig opgespoorde wetten der gedachten, deze zelfde sporen bleven behouden; ook door deze onderstelling, zou de zwaarigheid niet opgelost zijn: want, behalve dat deze onderstelling, van den oorsprong van het *mechanismus* der taal, geheel zou indruifchen tegen de stelselmatige regelmatigheid, welke wij daarin aanwezen; zou men nog bovendien, het voornaamste, waarop het in deze beantwoording aankomt, over het hoofd zien. Dit, namelijk, dat dit symbolieke van de bewerktuiging der taal, niet alleen onderwerpelijk is uitgevallen, maar dat het onmogelijk is, ons eene taal uit te denken, waarvan het *mechanismus* in de woordvoeging der twee of drie termen van eene voorstelling, voorwerpelijk zou zijn; dat is, waarin de eerste term geen' persoon, maar eene zaak zou voorstellen. In geen der soorten van werkwoorden, om het even of hunne inwendige beteekenis, voor- of onderwerpelijk is, om het even of die

beteekenis een *bestaan* of wijze van bestaan, een *veroorzaken* of *gawrocht* worden, een *doen* of *lijden*, of eene, in den toestand van het *voor-* of *onderwerp* gedachte, *magt* voorstelt, kunnen wij den eersten term anders dan als *pronominaal*, dat is, anders dan als eenen *agens* voorstellen.

Al ware ook het *persoonlijk pronominale*, met betrekking tot de drie geslachten (M. VR. en ONZ.) gelijk *gedeeltelijk* in het Engelsch plaats heeft, in de talen *geheel* in onbruik geraakt; zoo zou echter de *eerste term*, als *werker* van het *warkwoord*, zijn *pronominale*, dat is, *symbolieke* persoonlijkheid, niet verloren hebben; en zulks, om geene andere reden, dan omdat dit *pronominale* van den *eersten term*, in deszelfs betrekking tot de *symbolieke* daad, tot het wel verstaan der *zegging*, door de *verbeelding* gevorderd wordt.

Men houde echter in het oog, dat dit *symbolieke* het woord, slechts als *rededeel*, en niet verder, aanhangt.

Men zou, echter, zeer wel mogen beweren, dat er niets van de scherpe duiding van M. VR. of ONZ. naamwoorden voor de verbeelding zou gemist worden, wanneer zij, in den *derden term*, als geslachtloos voorgesteld wierden. Ik geloof zelfs, dat er de *symbolieke* persoon- daad- en zaakafbeelding, in duidelijkheid bij winnen zou.

Dit noodzakelijke in de voorstelling, onderstelt dus eene denkwet, of wil men liever, eene wet in de verbeeldingskracht, die als eerste voorwaarde in het verzinnelijke denken voorzit: want eene *zegging* is niets anders dan een verzinnelijke *denking*; en deze verzinnelijking is dus, in de twee *eerste*
termen

sermen, niet van den uitwendigen, maar van den inwendigen zin, waarvan wij slechts weten dat het een *agera* een *beweten* is, afgeleid.

Maar deze inwendige verzinnelijking treffen wij ook in de inwendige beteekenis der woorden en bewoordingen aan; niet met eene gelijke noodzakelijkheid als in de beteekenis, welke de woorden als rededeelen hebben; maar waaruit men toch ziet, dat onze verbeeldingskracht zoowel de geneigdheid heeft om het stoffelijke te verzedelijken, als om het zedelijke (onderwerpelijke) stoffelijk te verzinnelijken; 't geen afhangt, of ten minste kan afhangen, van de meerdere of mindere overeenkomst eens denkbeelds met eene uiting der zelfsbewustheid.

Als wij deze, of gene stof eene *zelfstandigheid*, substantia, *abstracta* noemen, schoon de uitwendige ervaring ons niets dan *accidentia* van het onbekende zelfstandige der stof doet kennen, dan doen wij wel niets anders dan aan de stof iets *identisch* toekennen, dat wij aan onze eigen *identiteit* ontleenen. Al de *substantiva verballia*, en hun getal is niet klein in de talen (bij voorbeeld: *werking* en *werker* enz., enz.) zijn perfoonsverbeeldingen, dat is, tropische afbeeldingen, voorgesteld in een omgekeerde *metaphorische* duiding. En zoo er dichters zijn, die bij uitstek uitmunt hebben in het omkleeden van onstoffelijke denkbeelden, met lichamelijke voorstellingen; anderen waren niet minder voortreffelijk in bezielde tafereelen der stoffelijke natuur.

Daar het denken zelf een daad van den geest is, eene vrije werkzaamheid der zelfbewustheid, eenzelvig met het denkende ik, waaria de wil en alle verstandelijke vermogens zich als in de

dat de inwendige beteekenissen der werkwoorden, die, op de eens of andere wijze, de betrekking tusſchen *oorzaak* en *gewrocht*, tusſchen *doener* en *lijder*, ook ten aanzien der voorwerpen, uitdrukken, met diezelfde onderwerpelijke omkleeding in de taal voorkomen.

Maar de *drie termen* eener gramaticale voorſtelling zijn er ook door verklaard, te gelijk, met het voorwerpelijke, dat den *derden term*, in deze twee foorten van werkwoorden, als deze laaſten de mid-den termen der voorſtellingen zijn, aanhangt. Het *voortgebragte*, en het *lijdende*, om het even wat, voor het overige, de gewijzigde beteekenis dezer werkwoorden zij, kunnen wij ons, in deze betrekking, noch als *werker* (perſoon) noch als *werken* (daad) voorſtellen, maar als het eenige, dat er in de denking nog ontbreekt, namelijk als *zaak*, *voorwerp*, om het even of de inwendige beteekenis een *perſoon*, *daad* of *zaak*, uitſpreekt: want of ik zeg: *de man* / *verplettert* / *den ſteen* /, of *de ſteen* / *verplettert* / *den man* /; in beide gevallen is de *derde term* eene *ſymbolieke zaak*. In: *eten* / *verwekt* / *het verzadigen* /, *behoefte* / *doet* / *ontbeeren* /, belet noch de inwendige beteekenis, noch de werkwoordelijke gedaante van *verzadigen* en *ontbeeren*, dat ik mij deze ſymbolieke daden als *zaken*, of, ſpraakkundig geſproken, als beheerschte termen voorſtel.

Welk eene aanschouwbare duidelijkheid de algemeene taalkunde uit de *metaphoriſche* afbeeldingen van de inwendige beteekenissen der woorden, als zoodanig en op zich zelve, in de wijsbegeerte te weeg kan brengen, kan uit het gezegde ligtelijk opgemaakt worden. Daar echter deze overdragingen van den *onderwerpeliĳken* in den *voorwerpeliĳken* zin, en omgekeerd, in alle talen niet dezelfde zijn, en bovendien ook, waar zij, in deze of

gene

gene taal, of tongval plaats hebben, zich niet zoo noodzakelijk, als dit in de symbolieke perfoonsverbeelding plaats heeft, voordoen, zoo moet men vele van dezelve veeleer op rekening stellen van den bijzonderen geest van deze of gene taal, of van den geest van het volk, waarvan het de tolk was, dan op den aard der algemeene taal, die de grond van al de overigen is. Dit echter is zeker, dat in alle talen deze tweederlei overdragingen niet alleen zeer gemeenzaam zijn, maar dat overal, waar dit plaats vindt, de gelijkvormigheid der beide inwendige beteekenissen, die door hetzelfde woord uitgedrukt worden, sprekend, en dikwijls van eenen aard is, die van eenen diep indringenden blik in de beide naturen getuigenis draagt.

De meeste overdragingen bestaan zeker in het omkleeden eener onderwerpelijke duiding, met eene voorwerpelijke beteekenis: *réflexion* en *reflexion*, in 't Fransch, *ponderare* in 't Latijn, *overwegen*, *wikken* en *wegen* in 't Hollandsch, *pénétrer*, *doorgronden*, *προβλέπω*, *prospicio*, *voorzien*, *pourvoir*, en duizend anderen, zijn voorwerpelijke afbeeldingen, ook, als zij onderwerpeijk genomen worden. Hierin zijn alle talen zoo rijk, en de meeste uitdrukkingen van dien aard drukken eene zoo onmiddelijk treffende gelijkvormigheid in de beiderlei opvattingen uit, dat het slechts noodig is, er ons aandachtig op te maken, om overtuigd te zijn, dat dit overeenkomstige, tusfchen twee beteekenissen, die, echter, in den grond, op eenen onafmetelijken afstand van elkander geplaatst zijn, desniettegenstaande een punt van aanraking in de verbeeldingskracht hebben, die, zelfs door het donker befef van het minst ontwikkelde gezond verstand, opgemerkt wordt. Wat is, bij voorbeeld,

bedding van denzelfden gedachte-stroom vereenigen, maar waarbij de verbeeldingskracht en het geheugen, in het aaneenschakelen aller voorstellingen eener gedachteleiding, en het verzinnelijken der aldus aaneengeschakelde denkingen, tevens de taak vervullen van tolken, tusfchen het denkende verstand en de in zichzelve terug keerende bewustheid; — daar (zeg ik) dit denken zich aldus met het beweten van het IK, in ééne *individueele* daad, vereenigt, en, in deze werking uit en op zichzelve, van zijn bestaan voor zich, niets ontwaart, dan dat het IK, de *ziel*, de *bezieling*, of hoe men het ook anders zoude mogen noemen, eene zuiverè *daad* is, waarin alle aandoeningen van het hooger en lager begeervermogen zamensmelten; kan men daaruit reeds genoeg inzien, waarom de verbeelding alles verperfoonlijkt, en er haren zedelijken vorm aan geeft.

Voor het IK, kan dus zijn eigenbestaan niets dan eene *daad* zijn, eene voortdurende daad van het als zoodanig onveranderlijke ZICH ZELVE, dat ZICH, in het midden van zijne veranderende toestanden (accidenten), van deze laatsten, alleen daarin, onderscheidt, dat het, zoover zijn gebengen in het verledene reikt, altijd, en onveranderd, in zijn eigen bestaan voortgeddurd heeft; en wel zoo, dat het der bewustheid onmogelijk is, zich voor te stellen, dat, bij voorbeeld, het IK, in de kindschheid, een ander zou geweest zijn, dan het IK, dat zich dezen toestand in den hoogsten ouderdom herinnert. Overal, en in alle toestanden des levens, is het zich ontwikkelende IK dezelfde onveranderde daad.

Het laat zich, derhalve, niet slechts verklaren, waarom de taaf aan de werkwoorden, dat is, aan de *symbolieke* teekenen aller werk-

zaam-

zaamheden, eenen onderwerpelijken vorm geeft; maar het zou, integendeel, onverklaarbaar zijn, hoe zij er eene andere, dat is, voorwerpelijke afteekening aan zou kunnen geven.

Het is opmerkelijk, dat, gelijk wij gezien hebben, niet alleen de rededeelige, maar ook de inwendige beteekenis van het **BESTAAN**, in deszelfs gestrengen zin genomen, in alles overeenkomt met het **BESTAAN**, dat wij aan het **IK** toekennen; ook dan, wanneer wij die beteekenis op het **BESTAAN** der stof toepassen. Wij denken, namelijk, de zelfstandigheid der voorwerpen buiten ons, als het onveranderlijke *identische* van het veranderende; en evenzoo denken wij, niet alleen, maar weten wij door de inwendige aanschouwing van ons zelve, het bestaan der **IKHEID**. Wij denken ons dit zelfstandige der stof als het *individueele*-voortdurende, van hetgeen in den tijd verloopt; en evenzoo *denken*, maar ook *weten* wij, dat, in het midden van het afwisselende *willen*, *denken*, *ontwaren*, en in het midden van alle overige eigendadigheden van het **IK**, dit laatste *individueel* voortduurt. Wij denken het *geheel* onbekende zelfstandige der stoffelijke natuur, als *subject (onderwerp)* waarvan de afwisselende toestanden de *predicaten* zijn; en het *is* juist het **IK**, waarvan wij, door eene inwendige ervaring, weten, dat het een *zich bewust* onderwerp is, waarvan de ziels- en gemoedsdaden de zelfstandige *predicaten* zijn.

Het verschil tuschen het *onderwerpelijke* en *voorwerpelijke* **BESTAAN** kan dan alleen daarin gelegen zijn, dat het eerste ons, in de aanschouwing, als eigendadig verschijnt, en dus geweten; — het laatste als niet eigendadig *gedacht*, en zijn objective werkzaamheid, in de stof, slechts als *substratum onderfeld* wordt.

En dit zoo zijnde, behoeft het ook geene nadere ontwikkeling,

beeld, verschillender dan *ontdekken*, in zijne allerletterlijkste beteekenis, en in die, waarvoor dit werkwoord tot leenspraak dient, tusfchen *groot*, in den *voorwerpelijken*, en *groot*, in den eenen of anderen *onderwerpelijken* zin; tusfchen de twee of meerderlei *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke* duidingen, die door de woorden *invloed*, *inzigt*, *grond*, *kracht*, enz. enz. uitgedrukt worden?

Het fchijnt bijna eene kinderachtige, ten minfte niet veel beteekenende vraag te zijn; waardoor men de reden van dit tegelijk overeenkomende, en verschillende onderzocht zou willen hebben: want zoo eenvoudig moet deze *analogie* aan het gemeene menfchenverftand voorkomen, dat men het als een te over bekende zaak befchouwt, en tevens te natuurlijk, om er onderzoek naar te doen; en, echter, is er geene mogelijkheid, om dit dood-eenvoudige anders te verklaren, dan door eene onbetwiftbare onderftelling van een *analogifch*, maar te gelijk ook *antithetifch dualismus* der beide naturen, welke het menfchelijke *denk-* en *kenvermogen* deelachtig is.

Hier wijft de taal ons iets aan; 'twelk ik in mijne AANLEIDING, maar bijzonder in den vijfden brief over het natuurregt, nader ontwikkeld heb; maar 't welk in een volledige wijsbegeerte der taal, tot den hoogften graad van *Daarblijkelijkheid* zou kumen gebragt worden; namelijk: — Dat de KRITIEK DER ZUIVERE REDE, eerst dan, eene volledige grondfchets aller voor den menfch mogelijke wetenfchap zal bevatten, wanneer zij, door het toepafsen der kategoriën op de inwendige ervaring, (dat zij dit *kan* en *moet*, meen ik boven aangetoond te hebben) even zoo veel zedelijke grondftellingen van het verftand tot ftand gebragt zal hebben, als die, welke nu flechts voor de ftoffelijke natuur ontwikkeld zijn.

Hier

Hierdoor zou zekerlijk eene *antinomie* voor de menschelijke rede geboren worden; — niet tuschen de voorwerpelijke begrippen, tegen elkander, niet in ieder vak der kritiek afzonderlijk betchouwd, niet tuschen grondstellingen van elk der beide vakken, zonder op het verband van beiden te letten; maar tuschen de *analogische* en tevens *antithetische* rigtingen der *kosmologie* en *psychologie*, onderling; en dus, een onvermijdelijke tweestrijd tuschen de twee betrekkelijke waarheden, uit wiens oplossing, waarschijnlijk meer licht voor de wijsbegeerte zou ontstaan, dan uit de pogingen, om door middel van de *kritiek der praktische rede*, een onbegrijpelijk gezigtspunt te openen, volgens hetwelke, aan de zedekunde slechts eene bovennatuurkundige, dat is, voor het verstand ontoegankelijke plaats ingeruimd wordt.

In hoe verre nu deze beide *antipodaal* tegen elkander overstaande *betrekkelijke* waarheden, van welke de eene, naar eene volstrekte *Noodlotsleer*, de andere, naar eene volstrekte *Vrijheidsleer* heenwijst, zich, uit een hooger gezigtspunt dan dat der beiderlei verschijnselen beschouwd, in een derde aan beiden sluitend stelsel laten oplossen, is zeker wel boven alle taalkundige bevestigingen verbeven; maar het is toch belangrijk genoeg om opgemerkt te worden, dat zulk een middenvak, tuschen onze *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke* kennis, en tuschen de beide wijzen, waarop wij ons die *denken* en voorstellen, uit zijnen aard niet anders kan bestaan, dan in eene zekere *antithetische* (tegenstellige) en te gelijk *analogische* (gelijkvormige) betrekking onzer beiderlei kennis, en dat deze gelijkvormigheid zich, op velerlei wijzen, zoo wel in de inwendige, als in de uitwendige beteekenissen der woorden, uitspreekt.

VERBETERINGEN.

Bl. 28	regel 7 v. b.	staat: tweeden	lees: derden
— 37	— 5 v. b.	— <i>symbolieks</i>	— <i>symboliek</i>
— 51	— 10 v. b.	— voorwaarlijk	— voorwaardelijk
— 66	— 2 v. o.	— <i>bewus zijn;</i>	— <i>bewustzijns</i>
— 81	— 9 v. o.	— <i>in dem</i>	— <i>indem</i>
— 87	— 12 v. o.	— ook ook	— ook
— 90	— 5 v. o.	— sodern	— sondern
— 91	— 9 en 11 v. b.	— entgegensetzter <i>en</i> <i>men lees voor beiden: entgegengesetzter</i>	— entgegengesetter
— 104	— 9 v. o.	— oorwerp	lees: voorwerp.

